

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОСТРОВСЬКИЙ СВЯТОСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

Прим. No ____
УДК 347.787

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУБ'ЄКТИВНІ АВТОРСЬКІ ПРАВА АРХІТЕКТОРА ПРИ
ПРОЕКТУВАННІ, СПОРУДЖЕННІ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЕЛЬ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. В. Островський

Науковий керівник:

Штефан Олена Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Островський С. В. – Суб'єктивні авторські права архітектора при проектуванні, спорудженні та експлуатації будівель. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (в галузі знань – 08 Право). – Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, Київ, 2026.

У дисертаційному дослідженні розроблені нові підходи до визначення змісту суб'єктивного авторського права архітектора на твір архітектури, передумов його виникнення та специфіки здійснення в Україні та зарубіжних країнах, а також правового статусу архітектора на різних етапах створення твору архітектури.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена тим, що охорона та захист суб'єктивних авторських прав архітектора на твори архітектури в умовах постійного руйнування будівель і споруд внаслідок збройної агресії РФ, і одночасного будівництва та відновлення, що зазвичай супроводжується внесенням суттєвих змін у первинний архітектурний проєкт, складовою якого є архітектурне рішення, в якому втілюється творчість архітектора, набуває особливого значення. На правовий статус архітектора – автора твору архітектури суттєвий вплив справляє правове регулювання архітектурно-містобудівної діяльності, що породжує певну невизначеність у питаннях термінології, обсягу суб'єктивних авторських прав архітектора та специфіки їх реалізації. Це не сприяє вирішенню проблеми попередження та зменшення ризиків порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, у тому числі і при здійсненні ним професійної діяльності під час створення об'єкту архітектури як об'єкту авторського права. Наслідки правової невизначеності змісту суб'єктивних авторських прав архітектора та особливостей їх реалізації знаходять свій прояв у неоднозначності правозастосовної практики, що сприяє формуванню у архітекторів, авторів творів архітектури, усталеної позиції про їх незахищеність. Проблема суб'єктивних прав архітектора не знайшла свого вирішення у процесі реформування законодавства у сфері авторського права, а

відсутність комплексного системного наукового дослідження даної проблеми не сприяє її нагальному вирішенню.

Мета та завдання дисертації визначали вибір її структури. Дослідження складається з трьох розділів і охоплює такі питання: 1) теоретичні підходи до визначення суб'єктивного авторського права архітектора (правовий статус архітектора як суб'єкта авторського права на твір архітектури, передумови та підстави виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора); 2) зміст суб'єктивного авторського права архітектора (особисті немайнові авторські права архітектора, майнові права інтелектуальної власності архітектора, проект твору архітектури та будівля як об'єкти суб'єктивних авторських прав архітектора); 3) ризики, пов'язані із здійсненням професійної діяльності архітектора (порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, стан та перспективи правового регулювання страхування професійної діяльності архітектора).

В дисертації визначено ключові правові аспекти суб'єктивних авторських прав архітектора, зокрема уточнено понятійний апарат проблеми, визначені передумови та підстави виникнення, а також склад суб'єктивних авторських прав архітектора, виявлені та доведені особливості реалізації особистих прав на твір архітектури та залежність їх реалізації від майнових прав, визначені види творів архітектури та особливості реалізації особистих авторських прав відносно деяких з них, а також основні ризики порушення суб'єктивних авторських прав та засоби їх зменшення.

Запропоновано визначення суб'єктивного авторського права архітектора, як передбачену нормами авторського права можливість здійснення правомірної творчої діяльності на основі свободи волевиявлення, спрямовану на задоволення інтересів щодо набуття благ шляхом вчинення певних дій відносно особистих немайнових та/або майнових авторських прав на твір, правомочності вимагати вчинення певних дій (або утриматися від їх вчинення) від інших осіб, право на вибір способу та форми захисту прав та інтересів.

Доведено, що одним з проявів особливостей правового статусу архітектора є здійснення таких особистих немайнових прав, як право зазначати своє ім'я або залишатися анонімом, право обирати псевдонім, зазначати належним чином ім'я

автора на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо, право надавати назву твору, право присвяти архітектурного твору знаходиться у залежності від здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури, тобто не можливо без використання твору.

Обґрунтовано, що право зазначати своє ім'я або права залишатись анонімом, право обирати псевдонім, а також право зазначати належним чином ім'я автора на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо за своїм змістом, не є самостійними особистими авторськими правами архітектора, а є способами здійснення права на ім'я автора твору.

Обґрунтована наявність у архітектора суб'єктивного права слідування на певні форми вираження його творчої діяльності у галузі спорудження будівель, містобудування, а саме на: ескіз, архітектурну модель, макет, які за своєю формою вираження є подібними до творів образотворчого мистецтва; певні різновиди художніх творів, створених архітектором, наприклад, фрески, мозаїка, вітражі, скульптури, балясини тощо, відокремлені від збудованих будівель або споруд, як їх частини, також можуть розглядатися як самостійні об'єкти авторського права та об'єкти права слідування.

Доведено, що архітектурний проект, як твір архітектури, що знаходить свій зовнішній вираз у знаково-мовній та графічній формах, може набути об'ємно-просторову форму втілення і існувати у вигляді будівель, споруд та інших об'єктів архітектурної діяльності, тобто один і той же твір архітектури може бути представлений і архітектурним проектом, і будівлею, спорудою тощо.

Порівняльно-правовий аналіз законодавства України та зарубіжних країн дозволив додатково аргументувати необхідність запровадження у страхове законодавство страхування професійної відповідальності архітекторів як обов'язкового виду страхування, що використовується у країнах ЄС та є умовою здійснення архітекторами їх професійної діяльності.

Визначено співвідношення понять права авторства та презумпції авторства: презумпція не може бути правом і навпаки; водночас право може визначати, легалізувати презумпцію, а презумпція може спиратися на право.

У дисертації дістали подальшого розвитку підходи щодо договірних форм регулювання відносин при створенні творів архітектури, зокрема, спираючись на досвід Франції, доведена можливість використання договорів франшизи при створенні комерційних творів архітектури.

Додатково аргументована немайнова правова природа права на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури як прояв архітектурного нагляду, метою здійснення якого є забезпечення відповідності будівельних робіт проектній документації для збереження зв'язку між автором-архітектором і створеним ним об'єктом архітектури як об'єктом авторського права; саме цей зв'язок і підкреслює немайнову природу суб'єктивного права архітектора на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури.

Удосконалено визначення терміну «використання твору» як дії суб'єкта авторського права, наділеного відповідними повноваженнями, спрямованої на отримання економічної та/або моральної (духовної) вигоди від твору у певній формі та певним способом.

Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції мають значення для удосконалення законодавства у сферах авторського права, архітектурної діяльності, містобудівельної діяльності та у сфері страхування, що буде сприяти інтеграції законодавства України із законодавством ЄС.

Ключові слова: твір архітектури, суб'єктивні авторські права, інтелектуальна власність, автор, права архітектора, авторське право, правочин, право слідування, архітектурний проект, використання твору, ефективність способу захисту, захист прав інтелектуальної власності, договір, договірна відповідальність, плагіат.

ANNOTATION

Sviatoslav Ostrovskyi – Subjective copyright of the architect in the design, construction and operation of buildings – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law (in the field of knowledge – 08 Law). – Intellectual Property Scientific Research Institute of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026. The

dissertation study developed new approaches to determining the content of an architect's subjective copyright on a work of architecture, the prerequisites for its occurrence and the specifics of its implementation in Ukraine and foreign countries, as well as the legal status of an architect at various stages of the creation of a work of architecture.

The relevance of the topic of the dissertation research is due to the fact that the protection and protection of the subjective copyright of the architect on works of architecture in the conditions of constant destruction of buildings and structures as a result of the armed aggression of the rf, and simultaneous construction and restoration, which is usually accompanied by the introduction of significant changes to the primary architectural project, a component of which is the architectural solution in which the architect's creativity is embodied, acquires special importance. The legal status of an architect - the author of a work of architecture is significantly influenced by the legal regulation of architectural and urban planning activities, which creates a certain uncertainty in matters of terminology, the scope of subjective copyrights of the architect and the specifics of their implementation. This does not contribute to the solution of the problem of preventing and reducing the risks of violation of the subjective copyright of the architect, including when he carries out his professional activities during the creation of an object of architecture as an object of copyright. The consequences of the legal uncertainty of the content of the architect's subjective copyrights and the features of their implementation are manifested in the ambiguity of law enforcement practice, which contributes to the formation of architects, authors of works of architecture, an established position about their insecurity. The problem of the subjective rights of the architect did not find its solution in the process of reforming the legislation in the field of copyright, and the lack of a comprehensive systematic scientific study of this problem does not contribute to its urgent solution/

The purpose and tasks of the dissertation determined the choice of its structure. Research consists of three sections and covers the following issues: 1) theoretical approaches to determining the subjective copyright of an architect (the legal status of an architect as a subject of copyright to a work of architecture, prerequisites and grounds for the emergence of subjective copyright in an architect); 2) content of the subjective copyright of the architect (personal non-property copyright of the architect,

property rights of intellectual property of the architect, the project of the work of architecture and the building as objects of the subjective copyright of the architect); 3) risks associated with the implementation of the architect's professional activity (violation of the subjective copyright of the architect, the state and prospects of the legal regulation of the insurance of the professional activity of the architect).

The dissertation defines the key legal aspects of the architect's subjective copyright, in particular, the conceptual apparatus of the problem is specified, the prerequisites and reasons for its occurrence are defined, as well as the composition of the architect's subjective copyright, identified and proven features of the realization of personal rights to a work of architecture and the dependence of their realization on property rights, identified types of works of architecture and the features of the realization of personal copyrights in relation to some of them, as well as the main risks of violation of subjective copyrights and means of reducing them.

The work proposes a definition of the subjective copyright of an architect, as the possibility of carrying out legitimate creative activity based on freedom of expression, provided for by the norms of copyright, aimed at satisfying interests in the acquisition of benefits by taking certain actions regarding personal non-property and/or property copyrights to a work, the right to demand the performance of certain actions (or refrain from their performance) from other persons, the right to choose the method and form of protection of rights and interests.

It has been proven that one of the manifestations of the peculiarities of the legal status of an architect is the exercise of such personal non-property rights as the right to indicate one's name or to remain anonymous, the right to choose a pseudonym, to properly indicate the author's name on the object of architecture as an object of copyright, if it is practically possible, the right to give a name to a work, the right to dedicate an architectural work is dependent on the exercise of intellectual property rights to a work of architecture, i.e. it is not possible without using the work.

It is substantiated that the right to indicate one's name or the right to remain anonymous, the right to choose a pseudonym, as well as the right to properly indicate the name of the author on the object of architecture as an object of copyright, if it is practically possible according to its content, are not independent personal copyrights

of the architect, but are ways of exercising the right to the name of the author of the work.

The architect has a substantiated subjective right to follow certain forms of expression of his creative activity in the field of building construction and urban planning, namely: sketch, architectural model, mock-up, which in their form of expression are similar to works of fine art; certain types of artistic works created by an architect, for example, frescoes, mosaics, stained glass windows, sculptures, balusters, etc., separated from the constructed buildings or structures, as parts thereof, may also be considered as independent objects of copyright and objects of the right of reproduction.

It has been proven that an architectural project, as a work of architecture that finds its external expression in sign-language and graphic forms, can acquire a volumetric-spatial form of embodiment and exist in the form of buildings, structures and other objects of architectural activity, that is, the same work of architecture can be represented by an architectural project, a building, a structure, etc.

A comparative legal analysis of the legislation of Ukraine and foreign countries made it possible to additionally argue the need to introduce professional liability insurance of architects into the insurance legislation as a mandatory type of insurance that is used in EU countries and is a condition for architects to carry out their professional activities.

The relationship between the concepts of the right of authorship and the presumption of authorship is determined: a presumption cannot be a right and vice versa; at the same time, the law can define, legalize the presumption, and the presumption can rely on the law. In the dissertation, approaches regarding contractual forms of regulating relations in the creation of works of architecture were further developed, in particular, based on the experience of France, the proven possibility of using franchise agreements in the creation of commercial works of architecture.

The non-property legal nature of the right to participate in the further implementation of the project of a work of architecture is additionally argued as a manifestation of architectural supervision, the purpose of which is to ensure the compliance of construction works with project documentation to preserve the connection between the author-architect and the object of architecture created by him

as an object of copyright; it is this connection that emphasizes the non-property nature of the subjective right of the architect to participate in the further implementation of the project of the work of architecture.

The definition of the term "use of a work" has been improved as an action by a subject of copyright, endowed with the appropriate powers, aimed at obtaining economic and/or moral (spiritual) benefit from the work in a certain form and in a certain way.

The conclusions and proposals formulated in the dissertation are important for the improvement of legislation in the fields of copyright, architectural activity, urban planning activity and in the field of insurance, which will contribute to the integration of Ukrainian legislation with EU legislation.

Keywords: work of architecture, subjective copyright, intellectual property, author, architect's rights, copyright, deed, right of succession, architectural project, use of the work, effectiveness of the method of protection, protection of intellectual property rights, contract, contractual liability, plagiarism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Островський С. Архітектурний проект як об'єкт авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2024. № 1. С. 14-24.

DOI: <https://doi.org/10.33731/12024.300894>

2. Островський С. Плагіат творів архітектури – чи можливий? *Приватне право і підприємництво*. 2024. № 24. Ч. 1. С. 200-206.

DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.27>.

3. Островський С. Визначення суб'єктивного авторського права архітектора. *Приватне право і підприємництво*. 2025. № 25. С. 93-103.

DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.9>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Островський С. Використання штучного інтелекту при створенні творів архітектури як новий інструментарій архітекторів. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні,

європейські та міжнародні виміри: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності (12 жовтня 2023 р., м. Київ): ел. збірник / КНУ імені Т. Шевченка, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, УКРНОІВІ. Київ, 2023. С. 222-226.

5. Островський С. Забезпечення прав архітектора при створенні творів комерційної архітектури. *Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності: сучасні виклики і тенденції розвитку*. Секція 6. «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (, 21–22 березня 2024 р. м. Київ) / за науковою редакцією Мироненко Н. М., Штефан О. О.; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2024. С. 119-123.

6. Островський С. Захист прав архітектора при реконструкції та реставрації творів архітектури. *Цивільне судочинство України на шляху до євроінтеграції*. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професорів Михайла Штефана та Павла Заворотька (17 травня 2024 р., м. Київ)/За заг.ред.: Ю. Д. Притики. Київ: ВД «Декор», 2024. С. 165-170.

7. Ostrovsky S. V. Criteria for recognizing a building as a work of architecture: a comparative legal analysis. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars* (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 64-67.

8. Островський С. Порухення прав архітектора зі сторони організаторів та замовників архітектурних конкурсів. *Секція 6. «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»*: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (27–28 березня 2025 р., м. Київ.); Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2025. С. 55-59.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО АВТОРСЬКОГО ПРАВА АРХІТЕКТОРА.....	23
1.1. Архітектор як носій суб'єктивного авторського права.....	23
1.2. Передумови і підстави виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора	41
1.3. Теоретичні підходи до визначення змісту суб'єктивних авторських прав архітектора та його класифікація.....	57
Висновки до першого розділу.....	75
РОЗДІЛ II. ЗМІСТ СУБ'ЄКТИВНОГО АВТОРСЬКОГО ПРАВА АРХІТЕКТОРА.....	78
2.1. Особисті немайнові авторські права архітектора.....	78
2.2. Майнові права інтелектуальної власності архітектора.....	112
2.3. Проект твору архітектури та будівля як об'єкти суб'єктивних авторських прав архітектора.....	151
Висновки до другого розділу.....	173
РОЗДІЛ III. РИЗИКИ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗДІЙСНЕННЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІТЕКТОРА.....	177
3.1. Порухення суб'єктивних авторських прав архітектора.....	177
3.2. Стан та перспективи правового регулювання страхування професійної діяльності архітектора.....	191
Висновки до третього розділу.....	209
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	217
ДОДАТОК А.....	261

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Питання охорони та захисту авторських прав на твори архітектури наразі є актуальними як ніколи, що пояснюється двома протилежними тенденціями в умовах воєнної агресії РФ проти України: руйнуються будівлі та споруди, знищуються пам'ятки архітектури, а майбутні покоління українців втрачають можливість знайомитися з національною культурною спадщиною; з іншого боку, спостерігається активний процес відновлення та будівництва будівель та споруд, що супроводжується, зазвичай, внесенням суттєвих змін у первинний архітектурний проект. Власники будівель під час ремонтів та реконструкцій можуть вносити суттєві зміни у первинний архітектурний проект, що змінює зовнішній та внутрішній вигляд твору архітектури, навіть його функціональне призначення. Реконструкція впливає на експлуатацію вже споруджених будівель, які можуть бути творами архітектури, але про такі модифікації, які пов'язані безпосередньо з особистими та майновими суб'єктивними авторськими правами архітектора, останній, як їх автор, може навіть не дізнатися. Практично завжди власники творів архітектури, приймаючи рішення про внесення змін у первинно створену будівлю, навіть не замислюються про те, що вони своїми діями можуть порушити суб'єктивні авторські права архітекторів.

Сама по собі будівля як твір архітектури є результатом втілення архітектурного проекту, складовою якого є архітектурне рішення, що відображає творчість архітектора у створеній концепції будівлі відповідно до технічного завдання. Водночас архітектурно-будівельна діяльність є доволі складною, що характеризується багатоетапністю та залученням великої кількості осіб, складними договірними відносинами між ними, в результаті яких і відтворюється будівля у звичному для нас трьохмірному сприйнятті.

Слід зазначити, що лише у процесі створення об'єкту архітектури, в залежності від того, наскільки архітектор зможе проявити свою творчість і як вона буде сприйнята замовником, який формулює технічне завдання, може бути створений оригінальний об'єкт, що зможе отримати правовий режим охорони авторським правом, тобто стати твором архітектури.

Відповідно, коли мова йде вже про твір архітектури, який згідно з п. 57 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, може отримати свою форму вираження не лише у споруджених будівлях, а й у формі креслень, ескізів, моделей, архітектор стає не просто фахівцем, який має відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень, що дозволяє йому створювати об'єкти архітектури, а й набуває правового статусу автора твору архітектури з усім комплексом суб'єктивних авторських прав щодо створеного ним об'єкту. При цьому додаткові, специфічні авторські права закріплюються у Законі України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV.

Саме така специфіка суб'єктивних прав архітектора щодо твору архітектури на практиці створює йому безліч проблем із одночасним здійсненням суб'єктивних прав і обов'язків, визначених законодавством у сферах містобудування, архітектури та авторського права.

Архітектурно-містобудівна діяльність, маючи свою специфіку, вносить суттєві корективи у здійснення архітектором як особистих немайнових, так і майнових авторських прав на твір архітектури, виявляючи проблеми і прогалини у їх правовій визначеності, із якими у інших творчих сферах суспільного життя ані автори творів, ані правники не стикалися. Певна невизначеність у питаннях обсягу суб'єктивних авторських прав та специфіки їх здійснення вплинула на формування у архітекторів усталеної думки про незахищеність їх як авторів творів архітектури.

Зарубіжні нормативні джерела та усталена судова правозастосовна практика свідчать про більш якісну регламентацію авторських прав архітектора у країнах ЄС. Водночас існують проблеми здійснення окремих суб'єктивних особистих немайнових та майнових прав архітектора, що мають комплексний, глобальний характер, над пошуком вирішення яких працюють фахівці із різних сфер діяльності.

Не зважаючи на активні процеси реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності, що відбуваються в Україні, залишаються суттєві проблеми у вирішенні питань попередження та зменшення ризиків порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, у тому числі і при здійсненні ним

професійної діяльності під час створення об'єкту архітектури як об'єкту авторського права. Наслідки правової невизначеності знаходять свій негативний прояв у правозастосовній практиці, особливо при необхідності відмежування особистих немайнових від майнових прав архітекторів.

Такому стану речей сприяє і відсутність відповідного теоретичного підґрунтя. Слід відзначити, що проблема суб'єктивних прав архітектора на монографічному рівні не отримала свого комплексного вирішення, так само як і суб'єктивні права авторів творів також всебічно не досліджувались.

Не зважаючи на те, що питання суб'єктивних цивільних прав посідають значне місце у цивільно-правових дослідженнях і до їх аналізу зверталися численні представники цивілістичної доктрини, серед яких: Стефанчук Микола Олексійович «Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав» (дисертація, 2006 р.), Погребняк Володимир Якович «Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав» (дисертація, 2021 р.), Сабура Світлана Олександрівна «Реалізація суб'єктивного права на творчість (цивільно-правовий аспект)» (дисертація, 2021 р.), Мартинюк Юрій Володимирович «Захист суб'єктивних цивільних прав у договірних зобов'язаннях» (дисертація, 2023 р.) та інші, вони не розкривають специфіку суб'єктивних авторських прав архітектора при створенні ним і використанні об'єктів архітектури як об'єктів авторського права. Дані питання не стали предметом уваги і представників доктрини авторського права, які зосереджували свою увагу переважно на дослідженнях правового режиму охорони творів архітектури, а саме: Греков Євген Анатолійович «Авторське право на твори архітектури» (дисертація, 2007 р.), Вербицька Анастасія Олегівна «Твір архітектури як об'єкт авторського права» (дисертація, 2018 р.), Якубівський Ігор Євгенович «Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні» (дисертація, 2019 р.), Семенюк Олександр Сергійович «Складні об'єкти права інтелектуальної власності» (дисертація, 2021 р.), Тарасенко Христина Юріївна «Охорона прав інтелектуальної власності у сфері будівництва» (дисертація, 2022 р.) та інші.

Усе викладене, у своїй сукупності, вказує на наявність наукової теоретико-правової проблеми, вирішення якої вимагає проведення комплексного

дослідження суб'єктивних авторських прав архітектора, що дозволить виявити не лише фактори впливу на їх здійснення, а й запропонувати шляхи вирішення виявлених проблем як на доктринальному рівні, так і шляхом формування пропозицій щодо удосконалення законодавства у сферах авторського права та архітектурної діяльності. В цілому це буде сприяти виробленню алгоритму вирішення проблеми, і в першу чергу підвищенню ступеня захищеності суб'єктивних прав архітектора як автора твору архітектури.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дисертаційного дослідження є комплексний аналіз правових аспектів виникнення та специфіки здійснення суб'єктивних авторських прав архітектора на твір архітектури в умовах євроінтеграційних процесів в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати сучасні доктринальні підходи до розуміння суб'єктивних прав в Україні та зарубіжних країнах;
- сформулювати визначення суб'єктивних авторських прав архітектора на твір архітектури, а також визначити та проаналізувати правовий статус архітектора як суб'єкта авторського права;
- з'ясувати та розкрити умови та підстави виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора;
- розкрити зміст суб'єктивних особистих немайнових та майнових авторських прав архітектора на твір архітектури, а також виявити специфіку їх здійснення;
- визначити природу спеціального суб'єктивного авторського права архітектора – права на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури;
- обґрунтувати наявність у архітектора суб'єктивного права слідування на певні форми вираження оригінальних результатів його творчої, інтелектуальної діяльності та визначити його природу;
- проаналізувати правові форми створення комерційних творів архітектури;
- проаналізувати архітектурний проект як об'єкт авторського права;
- виявити позадоговірні порушення суб'єктивних авторських прав архітектора;

– проаналізувати законодавство України та зарубіжних країн щодо застосування механізмів страхування при попередженні та зменшенні ризиків порушення суб'єктивних прав архітектора, включаючи авторські права, при здійсненні ним професійної діяльності;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правової охорони суб'єктивних авторських прав архітектора на твір архітектури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації корелюється з Пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права на 2021 - 2025 роки, затвердженими Постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21, а також відповідає пріоритетним напрямкам наукових досліджень Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України на 2023-2027 роки, затвердженими рішенням вченої ради Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України від 28.03.2023 р., та науково-дослідним темам: «Інтелектуальна власність в креативних індустріях», РК УкрІНТЕІ №0120U104800 (01.01.2021 р. – 31.12.2024 р.); «Удосконалення законодавства та механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах післявоєнного відновлення України», РК УкрІНТЕІ № 0122U201829 (01.01.2023 р. - 31.12.2026 р.).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України 29 листопада 2022 року, протокол № 9; уточнену тему затверджено на засіданні вченої ради Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України 25 червня 2025 року, протокол № 6.

Об'єктом дослідження є комплексні суспільні відносини, що регулюються законодавством у сфері авторського права та виникають у зв'язку із здійсненням архітектурно-будівельної діяльності при створенні архітектором об'єкта архітектури як об'єкта авторського права.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти України та зарубіжних країн, правозастосовна судова практика України та зарубіжних країн, а також наукові джерела щодо виникнення та здійснення суб'єктивних авторських прав архітектора.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є поєднання філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які обиралися у відповідності до мети, завдань, особливостей об'єкта і предмета дослідження. Формально-логічний метод використовувався у процесі аналізу та визначення понять: «суб'єктивне авторське право архітектора» (підрозділ 1.1.), «проект твору архітектури», «використання твору» (підрозділи 2.3.). За допомогою формально-юридичного та системно-структурного методів було проаналізовано законодавство, яке регулює архітектурно-будівельну діяльність при створенні архітектором об'єкту архітектури як об'єкту авторського права, що дозволило визначити умови та підстави виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора (підрозділ 1.2.), зміст суб'єктивних авторських прав архітектора (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.), а також визначити заходи, що сприяють попередженню та зменшенню ризиків фінансових втрат при порушенні суб'єктивних прав архітектора, включаючи авторські права, а також при порушенні архітектором прав третіх осіб під час здійсненні ним професійної діяльності при створення творів архітектури (підрозділи 3.1., 3.2.). Використання порівняльно-правового методу дозволило провести порівняння підходів до правового визначення поняття, переліку, змісту та здійснення суб'єктивних авторських прав архітектора, а також визначити правовідносини, які виникають при здійсненні архітектурно-будівельної діяльності під час створення та експлуатації об'єкта архітектури як об'єкта авторського права (підрозділи 2.1., 2.2., 3.1., 3.2.). Дослідження ґрунтується також на застосуванні діалектичного методу пізнання, який використовувався при виявленні та аналізі проблемних питань виникнення та здійснення суб'єктивних особистих та майнових прав архітектора на твір архітектури, а також виявленні особливостей об'єкта архітектури як об'єкта авторського права (підпункти 2.1., 2.2, 2.3). Своєю чергою, метод моделювання був використаний при розробці пропозицій по удосконаленню законодавства у сферах авторського права та архітектурної діяльності щодо здійснення суб'єктивних авторських прав архітектора, запобіганню договірних порушень суб'єктивних авторських прав архітектора та використанню окремих, нетипових для даної сфери, договірних форм (підпункти 2.1., 2.2., 3.1.). У процесі формулювання науково-практичних рекомендацій та

пропозицій використовувалися й інші методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, аналогія та інші.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали праці науковців, присвячені визначенню правового статусу особи, таких як: Г. В. Задорожна, О. В. Зайчук, М. В. Кравчук, Н. М. Оніщенко, А. В. Панчишин, Н. К. Шапталова та інш.; розробки представників цивілістичної науки щодо визначення передумов виникнення та складових суб'єктивного права, зокрема: В. В. Горошко, К. В. Кацюба, В. В. Луць, В. В. Надьон, Т. О. Нечитайло, М. І. Сопілка, М. О. Стефанчук, Р. С. Шандра та інші; науковий доробок представників авторського права щодо визначення правового статусу суб'єктів авторського права та суб'єктів авторського права на твір архітектури, його змісту та специфіки здійснення, архітектурного проекту та його втілення у будівлі, а також зменшення ризиків, що виникають у зв'язку з порушенням суб'єктивних прав архітектора при здійсненні ним професійної діяльності, таких як: І. І. Ващинець, А. О. Вербицька, Є. А. Греков, І. Ф. Коваль, В. М. Косович, Г. О. Лисенко, С. В. Мазуренко, Н. М. Мироненко, Т. А. Пасенко, Л. В. Работягова, Х. Ю. Тарасенко, А. С. Штефан, О. О. Штефан та інші.

Нормативно-правову основу дисертаційного дослідження склали нормативно-правові акти у сферах авторського права та архітектурно-будівельної діяльності, а також законодавство зарубіжних країн, зокрема Франції, Німеччини, Італії, Чехії, Японії.

Емпіричною основою для цього дисертаційного дослідження слугували рішення судів України, Європейського суду справедливості, судів Франції, Італії, Німеччини, Японії тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим системним та комплексним дослідженням змісту суб'єктивного права архітектора на твір архітектури, передумов його виникнення та специфіки здійснення в Україні та зарубіжних країнах, а також правового статусу архітектора на різних етапах створення твору архітектури. У межах дисертаційного дослідження одержано результати, які мають наукову новизну для подальшого вдосконалення законодавства України у сферах авторського права та архітектурно-будівельної діяльності.

Вперше:

1) запропоновано визначення суб'єктивного авторського права архітектора як передбачену законодавством можливість здійснення правомірної творчої діяльності на основі свободи волевиявлення, спрямовану на задоволення інтересів щодо набуття благ шляхом вчинення певних дій відносно особистих немайнових та/або майнових авторських прав на твір, правомочності вимагати вчинення певних дій (або утриматися від їх вчинення) від інших осіб, право на вибір способу та форми захисту прав та інтересів;

2) виокремленні передумови виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора, до яких, крім загальних (правоздатність та дієздатність), належать спеціальні - наявність відповідної освіти та кваліфікації;

3) встановлено, що особливістю правового статусу архітектора є неможливість здійснення ним таких особистих немайнових прав автора, як залишатися анонімом або обирати псевдонім, через законодавчі вимоги зазначати виключно справжнє ім'я архітектора у проектно-будівельній документації;

4) визначено, що оригінальність твору архітектури може додатково проявлятися у поєднанні в ньому творів образотворчого мистецтва (скульптури, художнього дизайну) та творів ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва (кераміки, різьблення, ливарства, художнього скла, художніх кованих виробів), використання яких у творі архітектури, як його складових частин, надає йому неповторності, індивідуальності та можливості вирізнення його з-поміж інших творів архітектури;

5) обґрунтована наявність у архітектора суб'єктивного права слідування на певні форми вираження його творчої діяльності у галузі спорудження будівель, містобудування, а саме на: ескіз, архітектурну модель, макет, які за своєю формою вираження є подібними до творів образотворчого мистецтва; певні різновиди художніх творів, створених архітектором, як елементи твору архітектури (фрески, мозаїка, вітражі, скульптури, балясини тощо), у разі відокремлення їх від збудованих будівель або споруд можуть бути самостійними об'єктами права слідування;

Удосконалено:

6) положення щодо перетворення об'єктивного права у суб'єктивне, зокрема, інтерес, так само як і воля, є елементом механізму перетворення об'єктивного права у суб'єктивне право завдяки вчиненню активних дій особою, що призводить до набуття нею відповідних прав і обов'язків з метою задоволення її інтересів; при співставленні концепцій «інтересу» та «волі» із концепцією «блага» встановлено, що виникнення потреби щодо блага спонукає виникненню й інтересу, який завдяки вольовій поведінці буде втілений у діях, спрямованих на виникнення авторських правовідносин та безпосередньо суб'єктивного авторського права;

7) визначення терміну «використання твору», а саме, як дії суб'єкта авторського права, наділеного відповідними повноваженнями, спрямованої на отримання економічної та/або моральної (духовної) вигоди від твору у певній формі та певним способом;

8) концептуальні підходи щодо визначення критеріїв оригінальності об'єктів архітектурної діяльності, а саме: творче рішення, втілене архітектором в архітектурний проєкт, є вирішальним для визнання як самого проєкту, так і створеного архітектурного об'єкту твором в розумінні авторського права; критерій «оригінальності» дозволяє виокремити серед елементів архітектурного проєкту ті, які можуть отримати охорону авторським правом, і ті, які є неохоронюваними, але входять до структури проєкту і є його обов'язковими складовими;

9) положення щодо істотних умов договору про створення за замовленням об'єкту архітектури, об'єкту містобудування, включаючи проєктну документацію, а саме, істотною умовою такого договору повинно бути визначення способу здійснення майнових прав на такі об'єкти як до, так і після передачі їх замовнику;

10) підходи до страхування у сфері інтелектуальної власності, у частині висловлення аргументів на користь запровадження страхування професійної відповідальності архітекторів як обов'язкового виду страхування, що використовується у країнах ЄС та є умовою здійснення архітекторами їх професійної діяльності;

Набуло подальшого розвитку:

11) визначення співвідношення понять права авторства та презумпції авторства, а саме, що право авторства є первинним по відношенню до презумпції авторства; презумпція не може бути правом і навпаки, водночас право може визначати, легалізувати презумпцію, а презумпція може спиратися на право;

12) визначення твору архітектури, як такого, який може мати не лише знаково-мовну та графічну форми вираження в архітектурному проєкті, а й водночас набути об'ємно-просторову форму втілення і існувати у вигляді будівель, споруд та інших об'єктів архітектурної діяльності, тобто один і той же твір архітектури може бути представлений і архітектурним проєктом, і будівлею, спорудою тощо;

13) підхід щодо немайнової правової природи права на участь у подальшій реалізації проєкту твору архітектури як прояв архітектурного нагляду, метою здійснення якого є забезпечення відповідності будівельних робіт проєктній документації для збереження зв'язку між автором-архітектором і створеним ним об'єктом архітектури як об'єктом авторського права; саме цей зв'язок і підкреслює немайнову природу суб'єктивного права архітектора на участь у подальшій реалізації проєкту твору архітектури;

14) підходи щодо договірних форм регулювання відносин при створенні творів архітектури, зокрема, використання договорів франшизи при створенні та використанні творів архітектури з комерційною метою, спираючись на досвід Франції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства можуть використовуватися під час розробки та вдосконалення законодавства у сферах авторського права, архітектурної діяльності, містобудівельної діяльності та у сфері страхування.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути інтегровані у навчальний процес, зокрема, при підготовці відповідних розділів підручників та посібників, викладанні навчальних дисциплін (наприклад, «Актуальні проблеми авторського права»).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення і висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень здобувача.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на: XI Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності (м. Київ, 12 жовтня 2023 року), VI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції: «Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності: сучасні виклики і тенденції розвитку». Секція 6. «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій» (м. Київ, 21–22 березня 2024 року), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження професорів Михайла Штефана та Павла Заворотька (м. Київ, 17 травня 2024 року), Advances in law: the view of domestic and foreign scholars (Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024), VII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції. МІСТ «Київ-Дніпро». «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій» (м. Київ, 27–28 березня 2025 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковані в наукових роботах: 3 наукових статтях, з них 3 – у фахових виданнях України, а також 5 тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінок, з них: основний зміст 217 сторінок, список використаних джерел 46 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО АВТОРСЬКОГО ПРАВА АРХІТЕКТОРА

1.1. Архітектор як носій суб'єктивного авторського права

Розкриття сутності суб'єктивного авторського права архітектора, неможливо без визначення правового статусу носія цих прав – архітектора. Саме тому спочатку зупинимось на визначенні юридичної категорії «правовий статус» і на передумовах виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора. Поняття, ознаки, структурні елементи правового статусу особи привертала увагу правників, починаючи з часів Стародавнього Риму і до теперішнього часу. Серед сучасних українських науковців проблематику правового статусу особи у своїх роботах досліджують Н. М. Оніщенко [1, с.366], А. М. Колодій [2, с. 129], Ю. С. Шемшученко [3, с.626], І. І. Литвин [4, с. 18–21], А. В. Панчишин [5, с. 95–98] та інші. Незважаючи на значну кількість у правовій доктрині досліджень правового статусу різних суб'єктів права, питання правового статусу авторів творів, правового статусу архітектора як суб'єкта авторського права, лишається недостатньо дослідженим, що у першу чергу, пов'язано із багатогранністю цієї юридичної категорії та зосередженням уваги фахівців на питаннях суб'єктивного складу правовідносин у сфері авторського права без врахування професійного статусу авторів творів.

Аналізуючи етимологію поняття «статус», Г. В. Янковська вказує, що наразі існує два підходи до визначення цього поняття. Перший, пов'язаний із «лінгвістичним розумінням, яке базується на перекладі «статусу» з латини status, що означає становище, стан, а другий – пов'язаний виключно із правовим розумінням та стосується лише суб'єктів права» [6, с. 123–126].

Звертаючись до робіт, в яких досліджувалось право Стародавнього Риму, наведене твердження можна поставити під сумнів. Так, В. О. Качур зазначає, що «status» римські юристи визначали як «сукупність певних властивостей та ознак особи, що дозволяло їй бути суб'єктом права», та розрізняли «природний (status naturalis – визначений природою – стать, вік) і правовий статус особи (status legalis або status civilis – визначений державою і закріплений у правових

положеннях)». У свою чергу, «правовий статус включав у себе три стани: status libertatis – стан свободи, поділ людей на вільних та рабів; status civitatis – поділ вільних людей на громадян і чужинців, або status familie – поділ людей за сімейним станом на домовладних (paterfamilias, persona sui juris) та підвладних (persona alieni juris)» [7].

Відтак, визначаючи термін лише у частині його значення без застосування системного підходу, можна зробити дещо хибні висновки. Тому термін «статус» слід розглядати не лише як певну кальку перекладу, а необхідно враховувати певний історичний період розвитку держави, де цей термін виник. Відповідно, можна говорити, що в обох випадках «статус» вказує на визначене законами держави місце особи у соціумі.

Відповідно до енциклопедичного визначення, під правовим статусом розуміється «становище того чи іншого суб'єкта в правовій реальності, що відображається у його взаєминах із суспільством і державою» [8]; «встановлене нормами права положення суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків» [3, с.626].

У правовій доктрині можна зустріти більш деталізовані визначення поняття правового статусу. Так, наприклад, Н. М. Оніщенко, визначаючи правовий статус, вказує, що це «система законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів суб'єкта суспільних відносин» [1, с. 366]. Своєю чергою, М. В. Кравчук пропонує розуміти під правовим статусом «сукупність або систему усіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права» [9, с. 86-87].

Ці два визначення, незважаючи на їх відмінність, мають певні спільні ознаки: 1) правовий статус, закріплений/встановлений законодавством, становить систему не лише прав, а й свобод, законних інтересів та обов'язків; 2) відзеркалюється зв'язок між реалізацією правового статусу суб'єкта та його суб'єктивними правами та обов'язками, як елементами правовідносин, в які вступає суб'єкт права.

Також можна зустріти визначення правового статусу з уточненням джерел права, у яких закріплені права, свободи та обов'язки особи, із вказівкою на місце

особи у соціумі. Наприклад, Н. К. Шапталова та Г. В. Задорожня правовий статус особи визначають як «юридично закріплене становище особи як соціального суб'єкта в суспільстві, тобто це сукупність прав та обов'язків особи, які визначені та гарантовані Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [10].

Деякі науковці, досліджуючи правову природу категорії «правовий статус», зосереджують свою увагу на його ознаках. Так, наприклад, А. В. Панчишин виокремлює наступні «ознаки правового статусу: а) правові норми, що визначають статус (норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність; г) правові принципи; д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридична відповідальність; з) правовідносини загального (статусного) типу» [5].

У наведеному переліку ознак правового статусу особи також простежується зв'язок із правовідносинами, у які може вступати особа, реалізуючи свої права, свободи та законні інтереси.

Звертаючись до сучасної цивілістичної доктрини, можна виявити, що науковці, визначаючи правовий статус особи у цивільних правовідносинах, здебільшого зосереджують свою увагу на такому елементі правового статусу, як правосуб'єктність. Досліджуючи правову природу правосуб'єктності, вчені порівнюють її з правоздатністю та дієздатністю як передумовами виникнення суб'єктивних прав і обов'язків особи, а відтак і виникнення правового статусу особи у цивільних правовідносинах.

У цивілістичній доктрині набула свого розповсюдження концепція М. І. Сопілка, який заперечує можливість включення у визначення правосуб'єктності праводієздатності, а також прав і обов'язків, закріплених законом, оскільки це призведе до ототожнення правосуб'єктності із правовим статусом особи [11]. Підтримуючи дану концепцію, слід зазначити, що встановлені/визначені державою у нормативно-правових актах права, свободи та законні інтереси, які й визначають правовий статус особи, носять об'єктивний характер. Правоздатність і дієздатність особи можна розглядати як передумову

виникнення суб'єктивного права. Відтак, можна говорити про трансформацію правового статусу особи, закріпленого в об'єктивному праві, у суб'єктивні права конкретної особи, коли вона вступає у правовідносини. Цей висновок співпадає із визнаною на сьогодні концепцією, відповідно до якої «суб'єктивне право у своєму розвитку проходить три стадії: правоздатності (потенційного стану суб'єктивного права), виникнення суб'єктивного права та стадію його реалізації» [12, с. 9].

Саме тому визначати правовий статус особи через правосуб'єктність, правові принципи, громадянство, юридичну відповідальність не можна; ці категорії пов'язані з правовим статусом, але знаходяться поза змістом категорії «правовий статус», впливаючи на його зміст щодо окремих категорій осіб. Зокрема, юридична відповідальність є елементом забезпечувального механізму дотримання прав та обов'язків як самим суб'єктом по відношенню до третіх осіб, так і третіх осіб по відношенню до прав особи. Принципи права – це основоположні засади, яким має відповідати об'єктивне право щодо визначення прав, свобод та обов'язків. Правосуб'єктність є однією з правових умов набуття особою і правового статусу, і його реалізації у суб'єктивному праві та суб'єктивних обов'язках. Щодо громадянства особи, то це також є умовою, яка впливає на обсяг прав та обов'язків особи, але не є елементом правового статусу.

У цивілістичній доктрині існує концепція, за якою правосуб'єктність включає у себе правоздатність, дієздатність та деліктоздатність [13]. Проте деякі науковці вважають, що правосуб'єктність включає у себе лише правоздатність та дієздатність [14]. Вбачається, що саме такий підхід відповідає положенням законодавства, і деліктоздатність сама по собі не існує, вона пов'язана із дієздатністю. Цей висновок ґрунтується на визначенні деліктоздатності, під якою розуміється «здатність особи нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну її протиправними діями, що виражається у здатності суб'єкта самостійно усвідомлювати свій вчинок і його шкідливі результати, відповідати за свої протиправні дії і нести за них відповідальність» [15, с. 72]. Деліктоздатність, так само як і дієздатність, залежить від фізичного стану та віку фізичної особи. Відтак, у питанні недоцільності виокремлення деліктоздатності у змісті правосуб'єктності повністю поділяємо точку зору М. І. Козюбри, який

вказав, що «деліктоздатність не має самостійного значення і повинна розглядатись як один з аспектів дієздатності» [16, с. 229].

Слід зазначити, що у спеціальній літературі між науковцями тривала також дискусія щодо включення правоздатності до змісту правосуб'єктності. Одні дослідники вважають, що основою правосуб'єктності є «правоздатність як юридична здатність бути суб'єктом правових відносин і, так би мовити, загальна передумова до володіння правом» [17]. Інші науковці, ототожнюють правоздатність із правосуб'єктністю [13, с. 169].

Грунтуючись на положеннях цивільного законодавства (ст. 25, 26 ЦК України), можна приєднатися до тих науковців, які розрізняють категорії «правосуб'єктність» та «правоздатність».

У зарубіжній правовій доктрині також існують різні підходи до визначення категорії «правосуб'єктність». Так, французькі науковці термін «правосуб'єктність» тлумачать досить широко, як «здатність брати участь у правовому житті – мати права, в процесі реалізації яких набувати суб'єктивних прав та обов'язків, включаючи захист своїх прав у суді» [18, с. 18]. Тобто, за французькою правовою доктриною правосуб'єктність включає у себе правоздатність та дієздатність, які є передумовами для виникнення суб'єктивного права.

За німецькою правовою доктриною правосуб'єктність визначається як «можливість набувати права, нести обов'язки, бути позивачем або відповідачем у суді» [19].

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що у зарубіжній доктрині правосуб'єктність не ототожнюється з правоздатністю та дієздатністю. Водночас науковці також вказують, що правосуб'єктність є передумовою для виникнення у особи суб'єктивних прав і обов'язків, коли вона вступає у правовідносини.

Такий висновок співпадає з твердженням теоретиків права, що правосуб'єктність визначається через характеристику «суб'єкта правовідносин як учасника суспільного життя, який здатний бути учасником правовідносин (мати правосуб'єктність) як носій юридичних прав і обов'язків» [20, с. 338].

У цивілістичній доктрині є загальноновизнаною класифікація правоздатності на загальну (універсальну) і спеціальну правоздатність. Водночас окремі науковці додатково виокремлюють виключну правоздатність [21, с. 49]. Зміст загальної правоздатності безпосередньо ґрунтується на положеннях ст. 25 ЦК України, що означає здатність особи мати права й обов'язки, які передбачені Конституцією України та іншими законами України, які поширюються на осіб без винятку і виникають з моменту народження та припиняються у момент її смерті. Зміст спеціальної правоздатності також ґрунтується на положеннях ст. 25 ЦК, безпосередньо - ч. 3 та інших законах України і настання її пов'язують із набуттям особою певного віку.

Зазвичай, згідно з ч. 1 ст. 25 ЦК України, правоздатність розглядається як здатність особи мати права і обов'язки, які між собою дуже тісно поєднуються, але у часі не завжди виникають одночасно. Саме тому у цивілістичній доктрині пропонується правоздатність, в залежності від моменту виникнення прав та обов'язків у особи, класифікувати на активну правоздатність (здатність особи мати права та обов'язки, дозволені законом) та пасивну правоздатність (здатність особи мати лише права, дозволені законом) [22, с. 8].

Щодо обсягу цивільної правоздатності фізичної особи то, ґрунтуючись на положеннях ст. 26 ЦК України, вона є невичерпною, тобто особа може мати усі особисті немайнові права, встановлені Конституцією України та ЦК України, усі майнові права встановлені ЦК України та іншими законами України, а також може мати інші цивільні права, що не встановлені Конституцією України, ЦК України, іншим законом, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства.

Нормативне визначення дієздатності фізичної особи міститься у ч. ст. 30 ЦК України, відповідно до якого цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Водночас у зазначеній нормі міститься суттєва ознака таких дій – фізична особа повинна усвідомлювати значення своїх дій та має бути здатна керувати ними.

Як зазначають Т. О. Нечитайло та В. В. Луць, «дієздатність тісно пов'язана з правоздатністю і нею визначається. Це обумовлене тим, що особа своїми діями набуває і здійснює лише ті права та обов'язки, можливість набуття яких входить до змісту правоздатності. Дієздатність відрізняється від правоздатності тим, що передбачає свідому діяльність особи, володіння нею свідомою і самостійною волею, тобто здатність бажати настання певних наслідків, віддавати собі повний звіт у своїх діях і керувати ними» [13, с. 118].

Саме таке поєднання вольового та інтелектуального фактору у керуванні фізичною особою своїми діями надало можливість І. В. Фатєєвій стверджувати, що «завдяки цивільній дієздатності відбувається перетворення цивільної правоздатності фізичної особи як абстрактної можливості правоволодіння в реальні, конкретні суб'єктивні цивільні права та обов'язки, носієм яких виступає певна фізична особа» [23, с. 27]. Проте повністю погодитись з наведеною точкою зору не можна, оскільки, якщо в об'єктивному праві відсутні відповідні норми права, що встановлюють певні умови, за яких особа може реалізувати своїми діями відповідні права, то говорити про перетворення правоздатності у дієздатність не можна. Дійсно, правоздатність і дієздатність можуть не збігатися у частині. Яскравим прикладом підтвердження окресленої думки є саме доктрина авторського права. Так, є конституційне право на творчість (ст. 54 Конституції України) [24], що визнається природним та гарантованим державою; реалізувати це право може особа своїми діями, створивши твір, що підпадає під правову охорону авторським правом [25], в результаті чого у автора такого твору виникають особисті немайнові права автора і майнові права, при цьому реалізація майнових прав на твір знаходиться у повній залежності від волі та інтересу автора. Водночас реалізація природного права на творчість жодним чином не пов'язана із наявністю та реалізацією дієздатності у особи. Також у результаті творчої діяльності може бути щось створено, що не підпадає під ознаки твору, який може отримати правову охорону авторським правом.

Елементами цивільної дієздатності фізичної особи є: «вміння своїми діями набувати для себе цивільні права та самостійно їх здійснювати, здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки та самостійно їх виконувати, а також нести відповідальність за їх невиконання» [26, с. 225].

Саме тому обсяг дієздатності знаходиться у прямій залежності від фізичного стану та віку фізичної особи. ЦК України встановлює: часткову цивільну дієздатність фізичної особи до 14 років (ст. 31 ЦК України), неповну цивільну дієздатність фізичної особи у віці від 14 до 18 років (ст. 32 ЦК України), повну цивільну дієздатність фізичної особи (ст. 34, 35 ЦК України), обмежену цивільну дієздатність (ст. 36-38 ЦК України) та визнання фізичної особи недієздатною (ст. 39-42 ЦК України).

У. П. Бек, ґрунтуючись на положеннях цивільного законодавства, виокремлює наступні складові елементи дієздатності фізичної особи:

- «—правочиноздатність, щодо можливості укладання правочинів;
- деліктоздатність, щодо можливості нести цивільно-правову відповідальність;
- тестаментоздатність, щодо можливості бути учасником спадкування;
- трансдієздатність, щодо можливості обирати собі представників;
- бізнесдієздатність, щодо можливості займатися підприємницькою діяльністю» [14].

Загальні цивілістичні підходи до розуміння правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності) можна у повній мірі застосовувати до правовідносин, що виникають у сфері авторського права, проте із певними застереженнями.

Так, одна із аксіом авторського права, що ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 437 ЦК України та ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX [25], полягає в тому, що авторське право виникає у автора в момент створення твору. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо).

Вбачається, що саме ця аксіома авторського права і призвела до помилкового твердження, що «у авторів твору, як суб'єктів авторських правовідносин, правоздатність і дієздатність виникають одночасно, оскільки їх виникнення пов'язано із моментом створення твору» [27, с. 108].

Ґрунтуючись на наведених цивілістичних концепціях розуміння правоздатності та дієздатності, можна говорити, що у автора твору виникає

спеціальна правоздатність, момент її виникнення і обсяг, безпосередньо пов'язані із створенням твору. Водночас, щодо виникнення та обсягу дієздатності у автора твору – діють як загальноцивільні положення, так і спеціальні. Так, згідно із ч. 2 ст. 31 ЦК України, фізична особа, яка не досягла 14 років, може здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; при цьому вже у п. 2 ч. 1 ст. 32 ЦК України щодо фізичних осіб віком від 14 до 18 років закріплено, що вони можуть самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Г. О. Лисенко, в результаті проведеного аналізу судової правозастосовної практики зазначає, що «малолітні і неповнолітні фізичні особи, які створили об'єкти інтелектуальної власності, визнаються не тільки авторами своїх творінь, у них виникає і право на ці результати інтелектуальної діяльності. Більше того, у таких осіб виникає комплекс авторських або патентних прав на будь-які результати інтелектуальної, творчої діяльності, починаючи від оформлення прав на ці результати. Вони також мають право укладати авторські і ліцензійні договори. Проте майнові права виникають лише в осіб віком від 14 до 18 років.

Малолітні діти в силу відсутності у них всього обсягу цивільної дієздатності не можуть самостійно розпоряджатися майновими авторськими правами, тому і не можуть самостійно укладати авторські договори. Майновими правами цих осіб розпоряджаються їх законні представники. Саме вони укладають від імені малолітніх авторів авторські договори та виступають представниками в суді при порушенні прав малолітніх. Відтак, розпоряджаючись майновими правами авторів-дітей батькам слід докладати значної уваги до того, щоб авторські договори в повній мірі відповідали інтересам дитини» [28].

Відповідно до норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX на твори архітектури розповсюджується загальний правовий режим охорони авторського права, визнання їх авторів носіями суб'єктивних авторських прав також здійснюється із застосуванням загальних авторсько-правових критеріїв. Тобто, згідно із ст. 1 зазначеного закону, автором архітектурного твору буде визнана фізична особа, яка своєю

творчою діяльністю створила твір архітектури, а саме твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо. Окрім того, щоб правова охорона авторського права діяла щодо творів архітектури необхідно, щоб вони відповідали загальним критеріям охороноздатності об'єктів авторського права, закріпленим у ст. 7 зазначеного закону, а саме: 1) мали матеріальну форму вираження; 2) були оригінальними, тобто містили ознаку, що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора; та 3) відображали творчі рішення, прийняті автором під час створення твору.

Розкриваючи зміст суб'єктивних прав архітектора, слід звернути увагу на те, що у ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV [29] закріплено, що особа (особи), творчою працею якої (яких) створено об'єкти архітектури як об'єкти авторського права, вважається автором (співавторами) цих об'єктів. Своєю чергою, у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX автор визначений як фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір (ст. 1) та є первинним суб'єктом авторського права (ч. 2 ст. 5).

Звертаючись до спеціальної літератури, в якій наводиться визначення автора твору архітектури, можна зробити висновок, що запропоновані визначення здебільшого ґрунтуються на нормах закону. Так, наприклад, Т. А. Пасенко автора твору архітектури визначає виключно як «фізичну особу, творчою діяльністю якої створено цей твір» [30]. Таке визначення можна повністю підтримати. Водночас, виходячи із змісту норм Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV, а саме ст. 1, 22, 23 автор твору архітектури конкретизується: відповідно ним може бути архітектор (інженер). На думку В. М. Косовича те, що у Законі України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV архітектора (інженера) визначено через відповідні фахові вимоги до особи, яка може здійснювати роботи у сфері архітектурної діяльності, а автор твору архітектури як будь-яка особа, яка творчою працею створила твір, призводить до конкуренції норм даного Закону [31]. Таке твердження вбачається помилковим, оскільки Закон України «Про

архітектурну діяльність» є спеціальним законом у сфері архітектурної діяльності, в результаті якої створюються об'єкти архітектури. До об'єктів архітектури держава висуває численні будівельні та архітектурні вимоги, закріплюючи їх у нормативно-правових актах, що у першу чергу пов'язано з безпечністю для життя і здоров'я людей, у нормах екологічного законодавства щодо довкілля. Відтак архітектор (інженер) повинен мати відповідні знання у галузі архітектури і будівництва. При цьому не завжди об'єкт архітектури може набути правового режиму твору архітектури. Лише тоді, «коли об'єкт архітектури буде відповідати критеріям, що висуваються до твору спеціальним законом у сфері авторського права, він може отримати правовий режим охорони авторським правом» [32, с. 202]. Твір архітектури може отримати авторсько-правову охорону, якщо він буде оригінальним інтелектуальним творінням автора (співавторів) у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо [25]. Те, що у Законі України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV, автори творів архітектури визначаються через термін «особи», і при цьому в інших нормах мова йде про архітектора (інженера), які створюють об'єкт архітектури, не свідчить про конкуренцію норм. Таку конкретизацію слід розглядати як професійну належність таких осіб до архітектора або інженера. Адже ми не говоримо про конкуренцію норм, коли автор музичного твору визначається як композитор, або твору образотворчого мистецтва – як художник тощо; це лише вказівка на професійну приналежність та діяльність осіб. Щодо терміна «особа», то розділ II ЦК України, маючи назву «Особи», містить положення, що визначають правовий статус фізичної особи (ст. 24 ЦК України) та юридичної особи (ст. 80 ЦК України). Відтак, вказівка Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV на те, що автором твору архітектури є особа, свідчить про те, що мова йде про людину, а також про термінологічну кореляцію з іншими нормативно-правовими актами.

Вбачається, що наведені міркування спростовують твердження щодо конкуренції норм Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV відносно розуміння автора твору архітектури та архітектора

(інженера), а також й твердження Т. А. Пасенко, що «автором твору архітектури може бути будь-яка особа, не маючи освіти у галузі архітектури чи будівництва» [31]. Слід зазначити, що підхід, за яким автором твору архітектури може бути будь-яка особа, отримав свою підтримку у доктрині авторського права [33, с. 72]. Якщо дотримуватись виключно законодавства у сфері авторського права та аксіом авторського права, що авторське право на твір виникає у силу самого створення твору і не потребує здійснення будь-яких формальностей, із такою позицією можна було б погодитись. Проте, якщо брати до уваги визначення твору архітектури, який одночасно є й об'єктом архітектури, визначення архітектурної діяльності щодо створення об'єктів архітектури, нормативні вимоги, що висуваються до об'єктів архітектури, включаючи їх безпечність для людей і оточуючого світу, обв'язки, які покладаються на архітектора, такий підхід до розуміння автора твору архітектури вдається необґрунтованим. Так, наприклад, французькі правники, висвітлюючи специфіку правового режиму охорони творів архітектури та визначаючи, кому належить авторське право на твір архітектури, вказують архітектора. Водночас зазначають, що твір архітектури може створити не лише архітектор, а й інший працівник архітектурного бюро, яке розробляє проектну документацію на об'єкт архітектури [34]. Тобто твір архітектури може бути створений не лише архітектором, а й іншою особою, наприклад, інженером, який має необхідні для цього знання та навички. Це пояснює те, що для створення твору архітектури його автору недостатньо мати творчі (креативні) здібності.

У процесі створення об'єкту архітектури, що може отримати правову охорону авторським правом як твір архітектури, «на архітектора покладається низка завдань: розробка архітектурних проектів з урахуванням потреб і вимог замовника; створення детальних планів і цифрових моделей будівель; контроль за розробкою складових проектної документації шляхом координації представників інших професій; забезпечення відповідності проекту стандартам безпеки та екології; проведення переговорів із заінтересованими сторонами (замовниками, забудовниками, підрядниками тощо) у забезпеченні дотримання термінів та бюджетів. Виконання таких завдань архітектором забезпечується за рахунок його спеціальних знань, як от: знання будівельних норм та стандартів

(техніки безпеки, містобудування), знання у сфері технології будівництва та будівельних матеріалів; знання з історії мистецтва та архітектурної спадщини, знання з екобудівництва та використання відновлюваних джерел енергії, що забезпечують експлуатацію будівлі тощо» [35].

Враховуючи наведену професійну характеристику архітектора як ключової фігури при створенні твору архітектури, сумнівно, що таким критеріям може відповідати будь-яка фізична особа, і навряд чи будь-яка особа може створити твір архітектури без спеціальних знань у сфері архітектури та містобудування.

Саме через зв'язок із професійною діяльністю законодавець у ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV визначає архітектора як особу, яка має кваліфікаційний сертифікат, - фахівця, який за результатами атестації отримав такий сертифікат, що надає йому повноваження ведення особистої діяльності у сфері архітектурної діяльності, і який несе відповідальність за результати своєї роботи.

Архітектор віднесений до суб'єктів архітектурної діяльності як особа, яка бере участь у підготовці і розробленні містобудівної документації, проектної документації для будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будинків і споруд, благоустрою, ландшафтних та садово-паркових об'єктів, науково-дослідній і викладацькій роботі. Законодавство до учасників архітектурної діяльності відносить також замовників проектів та будівництва об'єктів архітектури, підрядників на виконання проектних і будівельних робіт, виробників будівельних матеріалів, виробів та конструкцій, власників і користувачів об'єктів архітектури, а також органи влади, що реалізують свої повноваження у сфері містобудування (ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV).

Аналізуючи нормативне визначення терміну «архітектор» та співвідносячи його із «суб'єктами архітектурної діяльності», І. Ізарова робить обґрунтований висновок, що «архітектор це фахівець, який за результатами атестації отримав кваліфікаційний сертифікат, що надає йому повноваження стосовно ведення самостійної діяльності у сфері архітектури і який несе відповідальність за результати своєї роботи. Для всіх інших осіб, віднесених законодавством до суб'єктів архітектурної діяльності, як-от замовників

(забудовників) проектів та будівництва об'єктів архітектури, підрядників на виконання проектних і будівельних робіт, виробників будівельних матеріалів, виробів та конструкцій, власників й користувачів об'єктів архітектури, а також органів влади, що реалізують свої повноваження у сфері містобудування, архітектурна діяльність та проектна робота не є їхньою професійною діяльністю» [36].

Виникнення суб'єктивного авторського права на твір архітектури безпосередньо пов'язано із конкретною особою – архітектором, який є не тільки автором твору архітектури, це фахівцем, який отримав освіту за спеціальністю «Архітектура та містобудування» у галузі знань G «Інженерія, виробництво та будівництво» (G 17) відповідно до оновленого за міжнародною класифікацією переліку знань та спеціальностей [37].

Окрім отримання відповідної фахової освіти, архітектор, не раніше ніж через 3 роки роботи за фахом, може отримати кваліфікаційний сертифікат, що підтверджує його відповідність кваліфікаційним характеристикам професій працівників або відповідним професійним стандартам та його спроможність виконувати окремі роботи (надавати послуги), пов'язані із створенням об'єктів архітектури, що зазначені в такому документі і належать до видів робіт (послуг), перелік яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 554. Порядок та підстави проведення професійної атестації визначаються Порядком проведення професійної атестації виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 554 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 651) [38].

Згідно з ч. 17 ст. 17 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV строк дії кваліфікаційного сертифіката для осіб, які не мають перерви в роботі за фахом понад три роки та підвищують кваліфікацію відповідно до законодавства не рідше ніж один раз на п'ять років, не обмежується. Відомості про дотримання цих вимог вносяться до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва.

Безумовно, може виникнути питання: чому так важливо отримати архітектору кваліфікаційний сертифікат? Відповідь на це питання міститься у ч. 14 ст. 17 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV – громадяни, які одержали відповідний кваліфікаційний сертифікат, мають особисту печатку та несуть відповідальність за неналежне виконання робіт (послуг), право виконання яких визначено кваліфікаційним сертифікатом, та порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил. Тобто архітектори, які мають кваліфікаційний сертифікат, можуть самостійно, не працюючи в архітектурних бюро чи у інших юридичних осіб, здійснювати архітектурну діяльність.

Також законодавство у сфері архітектурної діяльності містить вимоги щодо фахової освіти для заняття певних посад. Наприклад, для заняття посади головного архітектора особа повинна мати вищу архітектурну освіту та стаж організаційної і професійної роботи за фахом у сфері містобудування та архітектури не менше 5 років. При цьому головні архітектори та інші посадові особи спеціально уповноважених органів містобудування та архітектури як автори чи співавтори беруть участь у розробленні містобудівної документації відповідної території. Головні архітектори та інші посадові особи спеціально уповноважених органів містобудування та архітектури в межах закону можуть здійснювати творчу діяльність, пов'язану з проектуванням об'єктів архітектури, які передбачені для будівництва на території їх адміністративної діяльності. У таких випадках погодження відповідних архітектурних рішень здійснюється органами містобудування та архітектури вищого рівня. Головний архітектор міста, району погоджує містобудівне та архітектурне проектне рішення об'єктів, розташованих в історичній частині міста, історичних ареалах, на магістралях та площах загальноміського значення [29, ст. 14].

Слід відзначити, що у країнах ЄС також висуваються певні професійно-кваліфікаційні вимоги до архітектора. Так, наприклад, у Франції особа, яка бажає набути статусу архітектора та здійснювати професійну діяльність, має пройти тривалий шлях. У першу чергу особа має отримати вищу освіту у сфері архітектури та диплом державного зразка DPLG (Diplôme de Paysagiste et d'Urbanisme) або HMONP (Habilitation à la Maîtrise d'Œuvre en Nom Propre). Після

отримання відповідного диплому особа повинна 2 роки стажуватися у досвідченого архітектора. Для того, щоб практикувати як незалежний архітектор, необхідно отримати ліцензію за результатами екзамену від Ради архітекторів (Ordre des Architectes). Тільки після цього можна працювати як архітектор, що має право підписувати проекти та нести відповідальність за їх виконання. Також архітектор повинен добре розуміти французьке законодавство у сфері будівництва (будівельні норми), у сфері охорони культурної спадщини, мати знання екологічних стандартів та вимог до безпеки. Володіти французькою мовою на достатньому рівні для того, щоб ефективно комунікувати з іншими особами при виконанні своєї професійної діяльності. Окрім технічних знань, архітектори повинні мати хороші комунікаційні та організаційні навички, а також здатність працювати з сучасними програмами для проектування, такими як AutoCAD, Revit, SketchUp та інші [39]. Це базові вимоги до здійснення архітектором професійної діяльності, які можуть змінюватися залежно від конкретних обставин та вимог для певної роботи або проекту.

Наведений порядок підтвердження кваліфікації архітектора у Франції та включення його у реєстр привертає увагу тим, що кваліфікаційні екзамени архітектор здає Раді архітекторів (Ordre des Architectes). Встановлення відповідності рівня кваліфікації майбутнього кандидата у члени ради здійснюють професійні, визнані архітектори. За результатами складеного іспиту у разі підтвердження необхідного рівня кваліфікації за рішенням Ради архітекторів кандидат включається до реєстру архітекторів.

Така практика є цікавою з точки зору участі професійних громадських об'єднань у підтвердженні кваліфікації та веденні реєстрів. Цим сфера діяльності Ради архітекторів Франції не вичерпується. Вона провадить різноманітні заходи, на яких архітектори можуть розширити свій світогляд та поглибити професійні знання. Крім цього, Рада архітекторів Франції здійснює контроль за додержанням архітекторами вимог законодавства та етичних норм тощо.

Слід відзначити, що подібну роль у професійному становленні архітекторів відіграє й Рада архітекторів, ландшафтних дизайнерів та благоустрою Італії (L'Ordine degli Architetti Pianificatori Paesaggisti e Conservatori). Відмінність полягає лише у тому, що в Італії для підтвердження кваліфікації не потрібно

проходити додаткові випробування (здавати екзамени), рівень кваліфікації підтверджується кваліфікаційним іспитом, що складається по завершенні навчання в учбовому закладі [40].

Водночас запозичення такого досвіду в Україні може стикнутися із проблемою, що пов'язана із існуванням різноманітних професійних громадських об'єднань, діяльність яких досить часто є близькою та подібною. Тому на першому етапі необхідно буде здійснити низку організаційних заходів – провести «ревізію» зареєстрованих і діючих громадських об'єднань фахівців у сфері архітектурної та містобудівної діяльності. Визначити або створити одну спілку фахівців з делегуванням їм здійснення функцій атестації, ведення реєстру, контролю за додержанням вимог законодавства у сфері архітектури та містобудування подібно до функцій Ради архітекторів Франції.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що архітектор, в першу чергу, це фахівець у сфері архітектурно-містобудівної діяльності, який здійснює свою професійну архітектурну діяльність, і тільки якщо в її результаті буде створений твір архітектури, то згідно з ч. 2 ст. 5 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV, архітектор набуває статусу первинного суб'єкта авторського права на твір архітектури – автора.

У спеціальній літературі, незважаючи на різний період досліджень та законодавчі зміни, учені відзначали наявність термінологічної неузгодженості щодо нормативного визначення поняття «автор» або «автор твору» [41; 35, с. 67-68; 44].

Дійсно, якщо звернутися до положень ч. 1 ст. 435 ЦК України, автор твору визначений як фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Тобто визначення автора твору ототожнено із презумпцією авторства. «Презумпція у праві це специфічний засіб юридичної техніки, за допомогою якого, на підставі індуктивного узагальнення подібних ситуацій, припускається існування певного факту (явища юридичної дійсності або властивості суб'єкта чи об'єкта) з високим ступенем імовірності, який не потребує доказування, але може бути заперечений та спростований у суді та адміністративному органі у процесі доказування» [42]. Відтак, поняття автора не тотожне поняттю презумпції

авторства. Окрім того, закріплене у ч. 1 ст. 435 ЦК України визначення презумпції авторства за своїм змістом не узгоджується із положеннями спеціального закону у сфері авторського права. Так, ч. 2 ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ передбачено, що за відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, ім'я якої, як автора, зазначено у оригіналі або копії твору (презумпція авторства). Своєю чергою, у ст. 1 зазначеного закону закріплено визначення термінів «автор» та «твір архітектури». Відповідно, автор це фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір, а твір архітектури - твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо. Якщо поєднати ці два нормативних визначення, можна говорити, що законодавець під автором твору архітектури розуміє фізичну особу, яка своєю творчою діяльністю створила твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо.

Спеціальне законодавство у сфері архітектури також містить визначення автора. Так, у ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-ХІV закріплено, що особа (особи), творчою працею якої (яких) створено об'єкти архітектури як об'єкти авторського права, вважається автором (співавторами) цих об'єктів. Наведене визначення, з одного боку, вказує на важливий елемент при виникненні авторського права – те, що метою архітектурної діяльності є не створення твору архітектури, а створення об'єкта архітектури, і лише якщо в процесі здійснення архітектурної діяльності будуть створені об'єкти авторського права, у їх авторів, відповідно, виникне авторське право щодо них. Проте, з іншого боку, визначення автора об'єкта архітектури як об'єкта авторського права містить термінологічну неточність та певну невідповідність спеціальному законодавству у сфері авторського права.

Виходячи із наведених міркувань, доцільно було б положення ч. 1 ст. 435 ЦК України узгодити із відповідними нормами Закону України «Про авторське

право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, виклавши її у наступній редакції:

«1. Первинним суб'єктом авторського права є автор – фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір. За відсутності доказів іншого, автором твору вважається фізична особа, ім'я якої, як автора, зазначено у оригіналі або копії твору (презумпція авторства).».

Також доцільно узгодити ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, при визначенні автора твору архітектури, замінивши «особу (осіб)» на «фізична особа (фізичні особи)».

Підсумовуючи проведені дослідження щодо специфіки правового статусу архітектора, можна виокремити наступні передумови виникнення суб'єктивного авторського права у нього: правосуб'єктність (правоздатність та дієздатність), наявність відповідної освіти та кваліфікації.

1.2. Передумови і підстави виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора

Однією із ключових фігур при створенні твору архітектури є архітектор. Згідно із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX [25] (далі – Закон) автором архітектурного твору буде визнана фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір архітектури, а саме твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» [29] об'єкт архітектури одночасно може бути, за додержанням вимог законодавства у сфері авторського права, твором архітектури. Серед суб'єктів архітектурної діяльності, згідно із ст. 1 зазначеного Закону, вказується архітектор.

Виходячи із того, що «складовими правового статусу особи є її права, свободи і обов'язки» [42, с. 20], відтак, одним із елементів правового статусу архітектора є його суб'єктивні авторські права.

Найбільш деталізовано різні аспекти суб'єктивних прав осіб досліджувалися у цивілістичній науці. Так, наприклад, межі здійснення суб'єктивних прав на монографічному рівні досліджувалися М. О. Стефанчуком [12], суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин досліджувався В. В. Надьоном, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних цивільних прав аналізувалося [44], Є. О. Мічуріним [45], концепцію виникнення суб'єктивного цивільного права досліджував В. Я. Погребняк [46], проблему колізій суб'єктивних цивільних прав аналізувала М. Ус [47] та інші.

У доктрині авторського права також приділялася увага дослідженню суб'єктивного авторського права, при цьому одні дослідники переважно зосереджували увагу на розгляді підстав його виникнення, змісті та класифікації, не визначаючи це поняття [48], інші – «суб'єктивне авторське право визначається як право інтелектуальної власності особи на літературний, художній чи інший твір, що охороняється законом як об'єкт авторського права» [49, с. 77]. У наведеному визначенні суб'єктивне авторське право фактично ототожнюється з правом інтелектуальної власності, у ньому не враховуються види результатів інтелектуальної творчої діяльності, підстави його виникнення, елементи цього поняття, не згадується суб'єкт, який є носієм цих прав. Сьогодні можна констатувати не лише відсутність доктринального визначення правової категорії «суб'єктивне авторське право», а й категорії «суб'єктивне авторське право архітектора». До цього слід додати, що останнє не було предметом дослідження вітчизняних учених.

Окремі аспекти суб'єктивного авторського права архітектора були проаналізовані в оприлюдненому авторському доробку [50], тому задля досягнення повноти даного дослідження у цій роботі будуть наводитись ключові моменти авторської публікації.

«Загальні теоретичні підходи до розуміння суб'єктивного права беруть свої витоки з німецької правової доктрини і сформувалися під впливом різних концепцій, що панували у той чи інший історичний період. Перш за все, слід згадати вольову концепцію, яку започаткував Б. Віндшейд, відповідно до якої «суб'єктивне право визначалось як панування волі одного індивіда, що стає законом для інших індивідів» [51, с. 155-156]. Також представник концепції

інтересу Рудольф фон Ієрінг не обійшов своєю увагою суб'єктивні права, визначивши їх як «юридично захищений інтерес, при цьому інтерес розглядався як основа права у суб'єктивному розумінні» [52].

Слід зазначити, що саме ці дві концепції стали основою для подальших наукових досліджень природи, меж, принципів та складових суб'єктивних прав осіб. Концепції волі та інтересу не втрачають своєї актуальності й для сучасних дослідників проблем суб'єктивних цивільних прав.

Українські вчені, досліджуючи співвідношення категорій «воля», «інтерес», «суб'єктивне право», вказують на появу у ХХ ст. двох основних підходів до розуміння такого співвідношення. Так, одна група вчених вважає, що «інтерес входить у структуру суб'єктивного права, а особа, яка має такий інтерес, набуває здатності вчиняти власні дії та право вимагати певних дій від інших осіб». Друга група вчених вважає, що «інтерес не належить до складових елементів суб'єктивних приватних прав, оскільки із зникненням самого інтересу має зникати і право» [53].

Серед українських дослідників є прибічники і послідовники цих двох підходів. Прихильники підходу включення інтересу (законного/юридичного) як елементу суб'єктивних прав вважають, що у ньому «інтерес отримує свою реалізацію та правову охорону. Оскільки суб'єктивне цивільне право опосередковане інтересом» [54, с. 93] Ті хто вважає, що інтерес не є складовою суб'єктивних прав, визначають його як «передумову, що породжує появу права, спонукає особу до реалізації об'єктивного права» [56, с. 58-59].

Не важко побачити, що основна увага зосереджується включно на інтересі, співвідносячи його із суб'єктивним правом, оминаючи волю. В результаті це призводить до того, що ці два різних поняття – «воля» та «інтерес» ототожнюються. Так, наприклад, можна зустріти у спеціальній літературі визначення законного інтересу як «усвідомленої потреби конкретної особи, яка мотивує її до певного варіанту поведінки і задовольняється в результаті здійснення заходів юридично можливої або належної поведінки та не суперечить чинному законодавству» [54, с. 91].

Звертаючись до енциклопедичного визначення «воля», слід зазначити, що вона тлумачиться як одна із «функцій людської психіки, яка полягає, насамперед,

у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки» [55]. У свою чергу, інтерес тлумачиться як «властиве людині ставлення до когось чи чогось, що виражає позитивну чи негативну спрямованість її активності, діяльності, історичної творчості на пошук, вибір, використання або створення шляхів, засобів, способів, норм, соціальних інститутів, здатних задовольнити людські потреби» [56].

Саме наведене енциклопедичне тлумачення цих двох понять – волі та інтересу спонукає звернути увагу на третю німецьку концепцію, яка була розроблена у той же історичний період часу, що й концепції волі та інтересу, а саме – концепцію дії, яка виходить з відмінності змісту термінів волі та інтересу.

Так, Г. Еллінек, співвідносячи та аналізуючи концепції волі та інтересу, вказує, що «воля є формальним елементом суб'єктивного права, а благо чи інтерес наповнює суб'єктивне право матеріальною складовою». В результаті дослідник робить висновок, що «воля та інтерес беруть неоднакову участь у формуванні суб'єктивного права, але при цьому вони нерозривно поєднані» [57]. Прибічники цієї концепції доводять, що «основною складовою суб'єктивного права є не воля та інтерес, а саме дія, спрямована на досягнення інтересу, як юридично надана активна можливість» [58, с. 55].

Підтримуючи концепцію Г. Еллінека, слід зазначити, що, дійсно, воля та інтерес спонукають особу до активних дій, керованих волею, в результаті яких відбувається реалізація об'єктивного права з метою задоволення її інтересу. Водночас дію розглядати як складовий елемент суб'єктивного права не можна, оскільки дія як прояв волі у сукупності з інтересом є елементом перетворення об'єктивного права в суб'єктивне. Водночас інтерес без волі та відповідних дій особи може не призводити до виникнення суб'єктивних прав.

Як вірно зазначала О. Штефан, «той момент, коли інтерес усвідомлюється особою і перетворюється у стимул до дії, визначається заінтересованістю. Безпосереднє усвідомлення особою інтересу це момент його реалізації, перетворення об'єктивного у суб'єктивне. Заінтересованість, так само як й інтерес, є об'єктивним станом, що є похідним від соціального місця особи в суспільстві. В свою чергу, усвідомлена заінтересованість у правовій доктрині визначається як «суб'єктивна заінтересованість» [59, с. 30]. Таким чином,

трансформація інтересу є тривалим за часом процесом, в якому втілюється воля та який реалізується у діях особи.

На те, що воля є складовою суб'єктивного цивільного права, вказує ч. 1 ст. 12 ЦК України [60], згідно із якою особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Водночас, згідно із ч. 2 ст. 15 ЦК України, ст. 2, 4, 5 Цивільного процесуального кодексу України [61], ст. 2, 4, 5 Господарського процесуального кодексу України [62], ст. 2, 4, 5 Кодексу адміністративного судочинства України [63] охороні та захисту підлягають не лише цивільні права, а й законні інтереси, тобто ті, які не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Окрім вказаних норм законодавства України, Конституційним Судом України, як органом, що вирішує питання про відповідність Конституції України законів України (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України») [64], було надане офіційне тлумачення законного інтересу, відповідно до якого це є прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо неопосередкований у суб'єктивному праві легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам і справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальним правовим засадам [65].

Можна припустити, що такий законодавчий підхід щодо охорони і захисту цивільних прав та законних інтересів, де ці категорії розмежовуються та вказується, що законний інтерес прямо неопосередкований суб'єктивним правом, й призвів до висновку науковців, що інтерес не є складовим елементом суб'єктивного права. Проте суди у своїй правозастосовній діяльності під час розгляду і вирішення справ визначили ознаки законного інтересу. Так, адміністративний суд, вирішуючи адміністративну справу і ґрунтуючись на підходах Конституційного Суду України, визначив ознаки законного інтересу, що підлягає судовому захисту в порядку адміністративного судочинства:

має правовий характер, тобто перебуває у сфері правового регулювання;
пов'язаний із конкретним матеріальним або нематеріальним благом;

є визначеним – благо, на яке спрямоване прагнення, не може бути абстрактним або загальним, у позовній заяві особа повинна зазначити, який саме її інтерес порушено та в чому він полягає;

є персонафікованим (суб'єктивним) – тобто належить конкретній особі (позивачу);

суб'єктом порушення позивач вважає суб'єкта владних повноважень [66].

Таким чином те, що законний інтерес «прямо неопосередкований у суб'єктивному праві», означає, що він, так само як і воля, є елементом механізму перетворення об'єктивного права у суб'єктивне право завдяки вчиненню активних дій особою, що призводить до набуття нею відповідних прав і обов'язків з метою задоволення її інтересів.

Водночас, виходячи із усталеного у цивілістичній науці розуміння змісту цивільних правовідносин як «сукупності суб'єктивних прав та суб'єктивних обов'язків» [67, с. 14], виникає потреба звернутися до ч. 1 ст. 11 ЦК України. У вказаній нормі закріплено положення, відповідно до якого цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Тобто дія особи є не складовою суб'єктивного права, а підставою виникнення суб'єктивного права. Відтак дію, керовану волею особи та спрямовану на досягнення/реалізацію її інтересу, слід віднести до підстави виникнення суб'єктивного права.

Співвідношення концепцій «волі», «інтересу», «дії» та суб'єктивних прав буде не повним без звернення до сучасної правової доктрини Німеччини. Ґрунтуючи свої дослідження на концепціях волі, інтересу та їх симбіозі при визначенні їх місця у суб'єктивному праві, німецькими дослідниками зміщується фокус уваги на права людини (її природні права) та моральні принципи, в результаті чого робиться висновок, що «воля людини не відіграє жодного значення у її суб'єктивних правах, оскільки об'єктивний закон встановлює межі для «волі» [68]. Проте існують й інші точки зору відповідно до яких, «об'єктивний закон не є підставою для виключення волі із процесу реалізації суб'єктивного права» [69]. Не зважаючи на такі різні підходи, німецькі

дослідники розглядають «волю» та «інтерес» у їх симбіозі, що спонукає людину до дій із реалізації закріплених законом прав, породжуючи суб'єктивні права.

Аналіз сучасних підходів визначення суб'єктивного права німецькими науковцями дає можливість зрозуміти, що впливає на їх неоднозначне ставлення до концепцій «волі» та «інтересу». Так, суб'єктивне право визначається як «персоніфіковане право, право, що належить людині або юридичній особі; як конкретизація об'єктивних прав, що можуть бути порушені та підлягають захисту; як правомочність, надана особі об'єктивним правом для захисту її інтересів» [70]. Тобто, німецькі науковці досліджують об'єктивне право та перетворення його у суб'єктивне, де у процесі такого «перетворення» відбувається реалізація волі та інтересу, при цьому інтерес розглядається у поєднанні із правомочностями. Таким чином, можна констатувати, що у визначенні суб'єктивних прав німецькими вченими відбувається розвиток концепцій «волі» та «інтересу», на відміну від концепція «дії».

Концепція «дії», при визначенні суб'єктивного права, знайшла своє відображення у сучасних дослідженнях французьких учених. Так, «дії особи, спрямовані на виникнення суб'єктивного права, безпосередньо пов'язуються із волевиявленням особи, при цьому такі дії є правовими, заснованими на об'єктивному законі, спрямованими на виникнення правових наслідків» [71]. У французькій правовій доктрині суб'єктивне право визначається як «прерогатива, повноваження, надані особі або групі осіб, визначених об'єктивним правом; суб'єктивне право зосереджене на особі та її прерогативах, ці права кожна особа може відстоювати з метою захисту своїх інтересів» [72].

Таким чином, відповідно до французької концепції суб'єктивного права, це право виникає в результаті дій осіб, як результат їх волевиявлення, при цьому інтерес тлумачиться дуже широко та не вичерпується виникненням суб'єктивного права.

Порівнюючи сучасні німецькі і французькі підходи до розуміння суб'єктивного права, можна зробити висновок, що відмінність полягає лише у тому, що саме вчені закладають в основу перетворення об'єктивного права в суб'єктивне. Німецькі дослідники при визначенні суб'єктивного права зосереджують свою увагу на законі, на протиположності французьким ученим, які

вибудовують свою концепцію, в основі якої є людина та її волевиявлення. Обидва підходи щодо визначення суб'єктивного права є вірними: без наявності об'єктивного права не виникне суб'єктивне, так само як і без особи, її волевиявлення не виникне суб'єктивне право. Також обидві концепції пов'язують виникнення суб'єктивного права із отриманням особою певного блага; при цьому інтерес особи сягає за межі суб'єктивного права водночас вразі порушення права він підлягає захисту.

Виходячи з того, що суб'єктивні права, як вже зазначалось, складають зміст цивільних правовідносин, відтак підставою виникнення таких правовідносин будуть дії особи, які скеровані її волею, спрямовані на отримання блага та мають на меті задоволення її інтересів. Цей висновок повністю узгоджується із положенням ч. 1 ст. 11 ЦК України.

Досліджуючи питання місця волі, інтересу та дії при визначенні суб'єктивних цивільних прав виникає потреба звернутися до національної цивілістичної доктрини. У правовій доктрині можна зустріти багато визначень терміну «суб'єктивне право». Так, в учбовій літературі і зараз можна зустріти визначення суб'єктивного права як права суб'єкта, проте, як зазначають Р. А. Калюжний та Л. О. Шапенко, «таке тлумачення було більш характерним для правової доктрини кінця XIX – початку XX ст.» [73]. У сучасній правовій доктрині найбільш розповсюдженим є визначення суб'єктивного права як «міри дозволеної поведінки суб'єкта цивільного правовідношення. Суб'єктивне цивільне право – складне юридичне утворення, яке складається з юридичних можливостей, наданих суб'єкту» [74, с. 134]. У даному визначенні суб'єктивного цивільного права концентрується увага на об'єктивному праві, а поведінка суб'єкта не повинна йому суперечити. Також це визначення узгоджується з концепцією правовідносин, де суб'єктивне право складає їх зміст. Водночас, дане визначення, як не дивно, враховує положення ст. 11 ЦК України, відповідно до якого цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Тобто, суб'єктивні цивільні права можуть виникати і не на підставі норм цивільного законодавства, і це нормативно закріплено, тобто особам надається право

ініціювати не поіменовані договірні відносини, самостійно встановивши для себе суб'єктивні права та обов'язки. Не достатня повнота цього визначення полягає у відсутності в ньому вказівки на мету дій особи, спрямованих на виникнення суб'єктивних прав, а також на відображення зв'язу між діями та волевиявленням особи, яка й керує своїми діями.

У цивілістичній доктрині можна зустріти більш змістовні визначення суб'єктивного цивільного права, які пропонують дослідники, при цьому ці визначення корелюються із предметом дослідження. Так, наприклад, М. О. Стефанчук, досліджуючи питання меж здійснення суб'єктивних цивільних прав, визначає суб'єктивне право як «надану особі нормами права міру можливої поведінки з метою задоволення її законного інтересу, що включає в себе правомочності по вчиненню певної поведінки самою уповноваженою особою, вимозі визначеної поведінки від зобов'язаної особи чи осіб та захисту свого суб'єктивного цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання» [12, с. 5]. З одного боку, в даному визначенні враховується «тріада можливостей», яка ґрунтується на змісті ст. 13 ЦК України та традиційно характеризує суб'єктивне право: 1) можливість поводитися певним чином; 2) можливість вимагати певної поведінки від інших осіб; 3) можливість захисту порушеного права за допомогою суду, державних органів, третейського суду тощо [75], а з іншого боку – визначаючи мету, як задоволення «законного інтересу», не враховується спрямованість – отримання блага, а також не враховується те, що захисту підлягає не лише порушене суб'єктивне право, а й законний інтерес.

У правовій доктрині дослідники по-різному визначали місце блага, співвідносячи його з інтересом особи. За енциклопедичним тлумаченням «благо» визначається як «спільне поняття для визначення позитивної цінності; предмет чи явище, що задовольняє певні людські потреби, які відповідають інтересам, цілям і прагненням людей» [76]. Аналізуючи підходи науковців до розуміння блага і його співвідношення з інтересом, можна виокремити два основних підходи. Так, «одна група учених вважає, що інтерес не що інше, як потреба особи. В поняття потреби в тому чи іншому сенсі можуть входити блага, вигода та інші категорії, які являють собою певні матеріальні та нематеріальні

бажання та прагнення людини, тобто все, що необхідне їй. Друга група науковців розглядає інтерес як причину, мотив, стимул до дій, які дозволені правом або ж не заборонені ним. Таким чином, за першим підходом визначається предмет майбутніх правовідносин, а за другим – те, що спонукає особу до здобуття об'єкта (майнового чи немайнового блага), це поштовх, причина, яка і визначає майбутню поведінку суб'єкта із задоволення його потреби у чомусь, його зацікавленість чи інтерес отримати майно або визнання себе автором твору» [77, с. 146]. Тобто за одним підходом інтерес ототожнюється із благом, а за другим – це різні, хоч і пов'язані поняття. Категорія «потреба» в науковій доктрині розглядається як благо (матеріальний прояв потреби), необхідність (потреба, що існує поза волею особи), мета (сукупність потреб) тощо. Таким чином, інтерес і потреба це різні багатогранні поняття, що мають свої складові елементи, водночас й взаємозалежні поняття. Слід погодитись із висловленою думкою Н. С. Чубохи, що «інтерес не виникне, поки в суб'єкта не з'явиться стимул у вигляді певної матеріальної чи духовної потреби, певного блага. Саме потреба є поштовхом до виникнення суспільних відносин, які спрямовані на задоволення інтересу, який і породжує бажання особи до вступу у певні цивільні правовідносини» [77, с. 146].

У правовій доктрині висловлювались й інші думки щодо співвідношення інтересу та блага, проте не вдаючись до їх аналізу, зазначимо, що усі дослідники, визначаючи інтерес, вказують на наявність спрямованості суб'єкта на досягнення або збереження тих чи інших благ, а основна різниця їх точок зору полягає у більшому або меншому акцентуванні уваги на суб'єктивному або об'єктивному характері цієї спрямованості.

Подібні вади має й визначення суб'єктивного цивільного права, за яким це є «визначеною нормами цивільного права та/або актами саморегулювання цивільних відносин мірою правової можливості особи (або що належить особі), що втілюється в процесі здійснення в поведінці такої особи» [78, с. 68]. У даному визначенні взагалі відсутній прояв інтересу особи до виникнення у неї суб'єктивного цивільного права, його мети та підстав.

Найбільш яскраво співвідношення волі, інтересу, блага, дії та суб'єктивного права проявляється при виникненні авторсько-правових відносин.

Відповідно до загально визнаної концепції авторського права, «право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості є природним, абсолютним правом, що належить до групи особистих немайнових прав, які забезпечують соціальне буття, та виникає у людини в силу її народження і не потребує вчинення окремих дій, пов'язаних із набуттям цього права в порядку та на умовах, визначених законом» [79, с. 153]. Це право гарантоване ст. 54 Конституції України та закріплене ч. 1 ст. 270 та ст. 309 ЦК України.

Творчість це багатогранне поняття, що включає у себе багато елементів та складових. Нормативного визначення цього терміну не має, енциклопедія визначає творчість як «засіб самовираження, ключ до внутрішнього розвитку та особистого задоволення. Це унікальна здатність людини проявляти свою уяву, експериментувати, створювати нове і досягати власний потенціал» [80]. Натомість творча діяльність має декілька нормативних визначень. Так, у ст. 1 Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI [81] під творчою діяльністю розуміється діяльність із створення, інтерпретації та виконання творів. Дещо інше визначення творчої діяльності закріплено у ст. 1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. № 554/97-ВР [82], як індивідуальної чи колективної творчості, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність. Тобто, на законодавчому рівні встановлено різні критерії: в одному випадку критерій творчої діяльності пов'язаний саме з діями, а у другому – із діями та результатом.

Водночас слід звернути увагу на наявність вад у визначенні творчої діяльності, що закріплене у ст. 1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. № 554/97-ВР. Так, творчу діяльність законодавець пов'язує із творчістю як процесом щодо задоволення власної потреби автора у створенні чогось, включаючи й об'єкти авторського права. Проте законодавець встановлює, що в результаті творчої діяльності має бути створена «культурна цінність» - об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»

від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV) [83]. При цьому, виходячи із преамбули цього Закону та наведеного у ст. 1 переліку культурних цінностей, логічно, що твори архітектури не вказані. Водночас лише на деякі твори архітектури, якщо вони належать до сукупності успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, може розповсюджуватися правовий режим культурної спадщини (ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III) [84]. Водночас, згідно із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, якщо архітектор, як автор об'єкту архітектури, що є результатом творчої діяльності, і цей об'єкт буде відповідати вимогам, що висуваються до творів, тобто буде оригінальним інтелектуальним творінням автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, вираженим в об'єктивній формі, то такий об'єкт архітектури може набути правового режиму охорони авторським правом, а у архітектора виникнуть суб'єктивні авторські права щодо такого твору. Відтак, визначення терміну «творча діяльність», що закріплено у ст. 1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. № 554/97-ВР потребує кореляції із положеннями Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. Доцільно у ст. 1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. № 554/97-ВР закріпити наступне визначення творчої діяльності як індивідуальної чи колективної творчості, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що відповідають критерію оригінальності.

Повертаючись до суб'єктивного авторського права, саме реалізація архітектором свого природного права на творчість і буде розглядатися як немайнове благо, як його духовна потреба до творчої самореалізації. Водночас і створення твору архітектури також буде благом, але вже матеріальним, як і отримана винагорода в разі створення на замовлення такого твору або його використання. Відтак, при виникненні потреби щодо блага, буде виникати й інтерес, який завдяки вольовій поведінці буде втілюватися у діях, спрямованих на виникнення авторських правовідносин та безпосередньо суб'єктивного авторського права. Виникнення авторського права законодавство пов'язує із створенням об'єктів авторського права: авторське право на твір виникає

внаслідок факту його створення. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо) (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX).

Таким чином, щоб у архітектора виникло суб'єктивне авторське право, має бути усвідомлена потреба у наявності блага (немайнового і майнового), має бути інтерес до отримання цього блага як стимул до вольових дій щодо створення твору архітектури, в результаті чого у нього виникне суб'єктивне авторське право. Водночас, якщо розглядати твори архітектури, визначені у ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX через призму доктрини суб'єктивного права, не все буде так однозначно.

Законодавець твір архітектури визначає як твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо. Розглянемо виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора щодо креслень, ескізів, які можуть бути складовими архітектурного проекту і суб'єктивного права щодо збудованих будівель і споруд.

Архітектор, реалізуючи своє природне право і потребу на творчість, може створити в об'єктивній формі креслення, ескізи будівель чи споруд, що будуть формою вираження твору архітектури, в результаті чого у архітектора виникає суб'єктивне авторське право. Виникнення цього права залежить виключно від його інтересу, волі та дій. Водночас спорудження будівлі це достатньо складний і тривалий процес, що включає у себе багато етапів з підетапами (вибір території під забудову, інженерно-геологічне дослідження майданчика для будівництва, проектування будівлі, підготовка кошторису будівництва, отримання дозвільної документації щодо проведення будівельних робіт, процес будівництва будинку, здавання будівлі в експлуатацію). Діяльність із спорудження будівлі, окрім деяких пунктів (архітектурне рішення, архітектурний нагляд), знаходиться за межами професійної діяльності архітектора щодо створення твору архітектури та залежить від інтересів та волі третіх осіб – замовників, інвесторів. Відтак, якщо не буде відповідного волевиявлення зі сторони замовника, інвестора щодо

спорудження будівлі, у архітектора не виникне суб'єктивне авторське право на споруджену будівлю.

Проте, виходячи із правової цивілістичної доктрини, виникнення суб'єктивного права у особи не залежить від волевиявлення третіх осіб; воно виникає в результаті правомірного волевиявлення самої особи. Таким чином, ґрунтуючись на концепції суб'єктивних прав, збудовану будівлю чи споруду, що є формою втілення твору архітектури, слід віднести до способів використання креслень, ескізів будівель чи споруд.

Досліджуючи питання правової природи суб'єктивних прав, виникає потреба зупинитися й на підставах їх виникнення, що безпосередньо визначені у ст. 11 ЦК України. Досліджуючи місце блага, інтересу та волі у суб'єктивному праві, був зроблений висновок, що при виникненні потреби щодо блага буде виникати й інтерес, який завдяки вольовій поведінці буде втілений у діях, спрямованих на виникнення авторських правовідносин та безпосередньо суб'єктивного авторського права. Водночас, ґрунтуючись в першу чергу на змісті ч. 1, ч. 2 ст. 11 ЦК України, потреба у створенні блага (у нематеріальному сенсі, як природна людська потреба у творчості) та інтерес, спрямований на його задоволення, будуть належати до передумов виникнення суб'єктивних авторських прав, в той час як самі дії особи (архітектора), спрямовані на виникнення суб'єктивного авторського права, а також безпосереднє створення блага (у матеріальному сенсі як твору архітектури, що є об'єктом авторського права) – законодавцем визначені як підстави виникнення суб'єктивного авторського права.

Виникнення суб'єктивного авторського права архітектора безпосередньо пов'язане із конкретною особою – архітектором. Архітектор це не просто автор твору архітектури, він є фахівцем, який отримав освіту за спеціальністю «Архітектура та містобудування» у галузі знань G «Інженерія, виробництво та будівництво» (G 17). Відтак до передумов виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора слід віднести наявність відповідної освіти.

Повертаючись до аналізу положень ч. 2 ст. 11 ЦК України, слід зазначити, що до підстав виникнення суб'єктивного авторського права законодавець відносить акти цивільного законодавства та можливість набуття таких прав за аналогією у разі відсутності відповідного акту цивільного законодавства.

Про які ж акти цивільного законодавства йдеться щодо виникнення суб'єктивних авторських прав архітектора, можна зрозуміти виходячи із змісту ч. 2 ст. 11 ЦК України, тобто ті акти, що конкретизують юридичні факти, з якими законодавець пов'язує виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин. Зокрема, до підстав виникнення суб'єктивного авторського права можна віднести договори та інші правочини, наприклад, договір про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права (п. 2 ч. 1 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX). Проте, у сфері архітектурної діяльності зазвичай укладаються договори на виконання проектно-пошукових робіт, які, згідно із ст. 887 ЦК України, належать до різновидів договорів підряду.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 11 ЦК України, підставою виникнення суб'єктивного права архітектора може бути створений ним твір архітектури. Дана норма цивільного законодавства органічно пов'язана із ч. 1 ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, якою закріплено, що авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення (надання йому будь-якої об'єктивної форми).

До підстав виникнення суб'єктивних прав, згідно із п. 3 ч. 1 ст. 11 ЦК України, також належить завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі. Зазвичай така шкода пов'язується із підставами виникнення деліктних правовідносин [85, с. 20; 86]. Водночас завдання майнової та моральної шкоди пов'язувати виключно з деліктними правовідносинами не можна, оскільки це призводить до звуження змісту п. 3 ч. 1 ст. 11 ЦК України. Шкода може бути завдана не лише у позадоговірних відносинах. Звертаючись до судової практики, розповсюдженим порушенням суб'єктивного авторського права архітектора є порушення умов договорів. Так, наприклад, договір на виконання будівельно-монтажних робіт щодо створення певного об'єкту будівництва може містити пункти, пов'язані із здійсненням авторського нагляду для вирішення оперативних питань процесу будівництва. Водночас архітектор може не виконувати свого обов'язку із здійснення авторського архітектурного нагляду, чим не лише буде порушувати умови договору, а й завдавати шкоду замовнику/підряднику [87]

Слід відзначити, що архітектурна діяльність, будучи достатньо складною сферою, може сприяти створенню оманливого сприйняття договірною порушення прав архітектора. Судова практика майорить численними справами, коли при укладенні договорів на виконання проектно-вишукувальних робіт сторони, зазвичай, не визначають способів та умов використання об'єкта авторського права замовником, обсяг прав, що передаються замовникові на створений у результаті виконання договору об'єкт інтелектуальної власності, способи та умови його використання замовником, розмір і порядок виплати винагороди творцеві тощо. Відтак, коли відбувається використання твору архітектури замовником, а саме використання створеного за договором об'єкту архітектури, який може містити об'єкти авторського права, одночасно відбувається й порушення суб'єктивних авторських прав архітектора. При такому конфлікті інтересів суд, ґрунтуючись на положеннях ЦК України та законодавства у сфері авторського права, займає доволі жорстку позицію, розмежовуючи договір підряду на виконання проектно-вишукувальних робіт та договори щодо розпорядження майновими правами на об'єкт авторського права, вказуючи, що договори підряду не належать до договорів у сфері авторського права, а відтак, за такими договорами не відбувається передача майнових прав на об'єкти авторського права [88]. Відповідно, коли виникає така ситуація, що пов'язана із порушенням авторських прав архітектора, буде мати місце саме позадоговірне завдання майнової та моральної шкоди, лише на тій підставі, що договори на виконання проектно-вишукувальних робіт можуть не містити положень щодо виникнення та розподілу майнових авторських прав у разі створення об'єкту авторського права в результаті виконання проектно-вишукувальних роботи та тому, що договори підряду не належать до договорів у сфері авторського права. Виходом з такої ситуації може бути одночасне укладення підрядних договорів на виконання проектно-вишукувальних робіт та договорів про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права, договорів про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права або інших договорів, передбачених у сфері авторського права.

Підсумовуючи викладене, можна запропонувати наступне визначення суб'єктивного авторського права архітектора як передбачену нормами

авторського права можливість здійснення правомірної творчої діяльності на основі свободи волевиявлення, спрямовану на задоволення інтересів щодо набуття благ шляхом вчинення певних дій щодо твору архітектури, правомочності вимагати вчинення певних дій (або утриматися від їх вчинення) від інших осіб, право на вибір способу та форми захисту прав та інтересів.

1.3. Теоретичні підходи до визначення змісту суб'єктивних авторських прав архітектора та його класифікація

Суб'єктивне право як складне соціально-правове явище, що має передумови, умови та підстави виникнення, конкретизується у правовідносинах та має межі своєї реалізації. Саме тому висвітлення змісту суб'єктивних прав дозволить виявити їх специфіку, різновиди та визначити їх ознаки.

У правовій доктрині деякі учені визначаючи «зміст» суб'єктивних прав, називають їх «елементами змісту» [89]. Проте «елементи» та «зміст» правового явища мають різне визначення та є різними поняттями.

В етимологічному значенні «зміст» розуміється як «єдність усіх основних елементів цілого, його властивостей і ознак; суть чого-небудь; певні властивості, характерні риси, які відрізняють одне явище від іншого» [90]. Таким чином, «зміст» має більший рівень узагальнення порівняно з «елементами», які його наповнюють.

Як вірно зазначає К. М. Москальчук, при розгляді структури норми права виокремлюється «диспозиція норми права, яка охоплює зміст прав і обов'язків; у структурі правовідносин виокремлюють об'єкт, суб'єктів та зміст правовідносин; правовідносини залежно від змісту класифікують на активні та пасивні» [91, с. 89].

Виходячи з того, що суб'єктивне право впливає із правових норм (об'єктивного права) [92], відтак у даному підрозділі увага буде зосереджена саме на дослідженні загально-правових підходів до розкриття «змісту» категорії «суб'єктивні авторські права архітектора», а не на змісті окремих суб'єктивних прав. Це дозволить від загального перейти до особливого та розкрити зміст конкретних прав, які реалізуються у правовідносинах.

Питання змісту суб'єктивного права були предметом дослідження учених, представників загальної теорії права, як-от: О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко [93,

с. 89] Р. А. Калюжного, Л. О. Шапенко [73], П. Д. Гувана [94] та інших. Зміст суб'єктивного цивільного права досліджували: І. А. Бірюков, Ю. О. Заїка [95], М. О. Стефанчук [12, с. 5], В. В. Надьон [67, с. 13-15], В. Я. Погребняк [78] та інші. Зміст суб'єктивного авторського права досліджували, зокрема: С. В. Бондаренко [96, с. 77-101], О. А. Любчик [97], О. В. Дзера [98], С. О. Собура [99], А. А. Кетрарь [100], В. О. Семків, Р. С. Шандра [101] та інші. Незважаючи на такий потужний інтелектуальний потенціал учених, які досліджували проблеми суб'єктивного права особи, не лише з позицій загальної теорії права, а й теорії галузевих наук, питання визначення змісту, видів та умов реалізації суб'єктивних прав архітектора не стали предметом комплексного системного аналізу. Це зумовлює наявність цілої низки не лише загальних теоретичних, а й практичних питань, які вимагають свого вирішення.

У першу чергу необхідно звернути увагу на відсутність єдиного підходу до використання відповідної термінології для розкриття змісту суб'єктивного права. Одні вчені використовують термін «можливості», інші – «правомочності», треті взагалі не притримуються термінологічної «чистоти» та ототожнюють терміни «можливості» та «правомочності».

Аналізуючи спеціальну літературу, в якій висвітлюється зміст суб'єктивного права, можна зробити висновок, що представники загальної теорії права здебільшого використовують термін «правомочність» [16, с. 231; 21], у той час як представники цивілістичної науки оперують терміном «можливості» [102, с. 104; 103, с. 46; 12, с. 5].

Відтак виникає потреба з'ясувати, чи існує відмінність між змістом термінів «можливість» та «правомочність».

У тлумачному словнику термін «можливість» визначається як: «1) здійсненність, допустимість чого-небудь (звичайно за певних умов); 2) наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь» [104]. У довідково-інформаційних джерелах «правомочність» визначається як «передбачена законом можливість учасника правовідношення здійснювати певні дії або вимагати деяких дій від іншого учасника цього правовідношення» [105]. Своєю чергою, у спеціальній правовій літературі «правомочність» визначається як «захищена законом можливість громадян чи юридичних осіб діяти певним

чином при здійсненні належних їм прав, у тому числі користуватися матеріальними й духовними благами» [106, с. 83]. Таким чином, не зважаючи на близькість тлумачення змісту термінів «можливість» та «правомочність», ці поняття не можна ототожнювати. Термін «можливість» є більш широким поняттям, що охоплює будь-які дії особи, включаючи й ті, що знаходяться за межами права, у той час як визначення «правомочності» акцентує увагу на здійсненності наданих (гарантованих) державою прав.

Наведене визначення «правомочності» узгоджується із положеннями ст. 11-13 ЦК України, якими визначаються підстави, принципи та межі здійсненності цивільних прав. Окрім цього, концепція приватного права передбачає можливість «діяти у будь-який спосіб, якщо це не заборонено або не порушує прав інших суб'єктів» [103, с. 45].

Спираючись на концепцію приватного права, а також положення цивільного законодавства, у правовій науці був сформульований висновок, що «зміст суб'єктивного цивільного права є настільки широким, що його реалізація здійснюється за допомогою безмежного кола фактичних дій управненої особи, яка самостійно, на власний розсуд вибирає сферу та способи задоволення своїх інтересів» [107, с. 93]. Водночас, на умови, що дозволяють певним чином обмежити зміст суб'єктивного права, пов'язуючи його із здійсненністю, вказує О. О. Кот. Так, учений зазначає, що «здійсненням суб'єктивного права вважається фактичне вчинення тих дій, актів реальної поведінки особи, можливість вчинення яких надана цій особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права» [108, с. 18].

Як зазначав М. В. Цвік, «у конкретних правовідносинах реалізуються суб'єктивні права через правомочності уповноважених осіб. Правомочності і юридичні обов'язки становлять юридичний зміст конкретних правовідносин, аналіз яких формує уявлення про характер і мету правовідносин» [20].

«Виокремлення суб'єктивного права у складі правовідносин є необхідним, якщо врахувати, що воно виникає як мінімум між двома суб'єктами, де поняття суб'єктивного права сприяє розподілу прав та обов'язків зазначених учасників правовідносин з тим, щоб можливості певної поведінки одного суб'єкта не

становили загрози можливостям відповідної поведінки другого суб'єкта» [67, с. 15].

«Правовідносини, як важлива форма реалізації норм права, являють собою правовий зв'язок між особами, в силу якого одна особа наділена суб'єктивними правами, а інша – кореспондуючими обов'язками та навпаки. Суб'єктивні права дають можливість їх носію здійснювати в межах закону певні дії, користуватися відповідними соціальними благами, вимагати певної поведінки від інших осіб та звертатися у разі необхідності за захистом до державних органів» [27, с. 31].

Виходячи із наведених підходів до розуміння змістовного наповнення суб'єктивних прав, вбачається, що при їх характеристиці більш коректним буде використання терміну «правомочність» («правомочності»), аніж «можливість».

Таким чином, в даній роботі підтримується концепція, що зміст суб'єктивних прав складають правомочності особи, в контексті даного дослідження – правомочності архітектора, як автора архітектурного твору. Відповідно до законодавства у сфері авторського права архітектор, за наявності певних умов, як-от, створення твору архітектури, маючи правосуб'єктність, може реалізовувати надані та гарантовані державою правомочності у різних формах – пасивній або активній.

У правовій доктрині не має єдиного підходу до виокремлення правомочностей, що складають зміст суб'єктивного права. Найчастіше виокремлюють такі правомочності, як:

- «1) право на здійснення певних дій (право на власні дії);
- 2) право вимоги від зобов'язаної особи здійснити певні дії (право на чужі дії / право вимоги);
- 3) право звертатися до держави за захистом порушеного права (право на дії держави / право на захист)» [109; 95].

Незважаючи на розповсюдженість триади правомочностей, що складають зміст суб'єктивного права, у правовій доктрині право на власні дії, деякі учені, застосовуючи концепцію свободи дій і концепцію блага, розділяють на дві складові, а саме:

«можливості поведінки у межах свободи, яка встановлена нормою права. Ця свобода забезпечує реалізацію інтересів людини у певній сфері законним шляхом, що виключає порушення прав інших суб'єктів;

можливості користуватися наданим благом з метою реалізації закріплених правом суб'єктивних інтересів. Саме ця складова суб'єктивного права забезпечує реальність, дієвість та ефективність правових норм» [93, с. 89].

Такий підхід до включення свободи та благ як елементів правомочностей бере свої витoki з концепції природних прав. Як зазначає Т. О. Мацелик, «суб'єктивне право це не тільки (і не стільки) право на дії (свої або інших осіб), а перш за все, на користування матеріальними і нематеріальними благами, задоволення соціальних потреб і інтересів людей, право на участь у політичному житті країни, на участь у державному управлінні, на доступ до суспільних цінностей і благ. Тобто, з матеріальної точки зору суб'єктивне право завжди означає можливість користуватися певними соціальними благами, а не міру можливої поведінки, яка є лише юридичним засобом для цього» [110, с. 67]. Відтак прихильники такого розуміння правомочностей виокремлюють «можливість користуватися соціальними благами на основі певного суб'єктивного права» [20]. Як вже зазначалося, такий підхід характерний для учених, які поділяють концепції свободи і блага.

Із твердженням Т. О. Мацелик можна частково погодитись, оскільки свободи та блага презумуються, визнаються і гарантуються державою, відтак їх включення як складових елементів правомочностей не викликає заперечень. Проте без регламентованого державою права вони не зможуть бути здійснені, не зможуть отримати захисту в разі їх порушення чи створення перешкод до їх отримання.

У правовій доктрині право на дії держави/право на захист, як елемент суб'єктивного права, також по-різному визначається науковцями. Так, М. І. Козюбра визначав вказане право як «право на дії уповноважених осіб, тобто можливість звертатися до уповноважених на це суб'єктів заради застосування державного примусу у випадках невиконання зобов'язаною особою своїх обов'язків (домагання)» [16, с. 231]. У спеціальній правовій літературі можна

зустріти й інші визначення третього елемента суб'єктивного права. Водночас за своїм змістом усі визначення стосуються права на захист.

Слід зазначити, що у правовій доктрині наразі присутній спір щодо виокремлення як елемента суб'єктивного права – права на захист.

Так, наприклад, А. В. Коструба вважає, що «суб'єктивне право є передумовою реалізації права на захист та поділяє підхід, за яким право вимоги до зобов'язаної особи здійснити певні дії розглядається у поєднанні із правом на захист, коли право вимоги виникає внаслідок порушення суб'єктивного права». Відтак учений, обґрунтовуючи самостійність права на захист від суб'єктивного цивільного права, виокремлює складові права на захист:

«1. Можливість (правомочність) на самостійні фактичні дії по захисту права (на застосування засобів самозахисту) або на самостійні юридичні дії по поновленню права (на застосування засобів оперативного впливу);

2. Можливість (правомочність) вимоги від державних органів примусового поновлення порушеного права (на застосування засобів захисту і засобів відповідальності);

3. Можливість (правомочність) захисту права, праводомогання (на застосування засобів примусу в новому охоронному правовідношенні)» [102, с. 105].

Вбачається, що у наведеному підході є помилкове виключення із суб'єктивних цивільних прав права на самозахист. Незважаючи на те, що самозахист, як застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, є неюрисдикційною формою захисту суб'єктивних цивільних прав, проте згідно з ч. 2 ст. 19 ЦК України способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Відтак, самозахист є специфічним поєднанням права на власні дії та права вимоги, в результаті чого може відбутися захист права, що знаходиться у межах суб'єктивних цивільних прав.

Загалом такий підхід базується на концепції «розмежування суб'єктивного приватного права і суб'єктивного публічного права» [110, с. 68].

Досліджуючи проблеми цивільного процесуального порядку захисту суб'єктивного авторського права, О. О. Штефан вказувала, що «право на захист суб'єктивного авторського права у цивільно-правовому розумінні є похідним і залежить від інших правомочностей, що складають зміст суб'єктивного авторського права. Право на захист, що реалізується у цивільних процесуальних правовідносинах, виникає не лише у момент порушення суб'єктивних прав, передбачених нормами матеріального права, а й може виникнути в разі порушення встановлених у суді правил або в разі перешкоджання здійсненню правосуддя» [59, с. 26].

Відтак, можна підтримати позицію не включення права на захист, як елемента суб'єктивного цивільного права, окрім обрання особою форми та способів захисту. Право на захист з позиції універсальності процесуального порядку захисту та його публічно-правової природи обумовлює самостійність цього права.

Аналізуючи підходи до визначення змісту суб'єктивного цивільного права, Т. О. Мацелик зазначає, що «деякі дослідники пов'язують зміст суб'єктивних прав із юридичними правами суб'єктів, на тій підставі, що вони їм належать» [110, с. 68]. Тобто, за таким підходом до визначення правомочностей, як елементів суб'єктивного права, учені, конкретизуючи права осіб, закріплені у законодавстві, по суті ототожнюють правомочності, що складають зміст суб'єктивного права, із об'єктивним правом, відкидаючи те, що конкретизація прав, їх перехід від об'єктивного у суб'єктивний стан відбувається у разі виникнення правовідносин.

Звертаючись до доктрини авторського права, слід відзначити, що, не розрізняючи об'єктивне і суб'єктивне авторське право, дослідники визначають зміст суб'єктивного права, перелічуючи закріплені у законодавстві немайнові та майнові авторські права [98].

Поділяючи цивілістичний підхід визначення змісту суб'єктивних прав через комплекс правомочностей, виокремимо їх з урахуванням специфіки авторсько-правових відносин.

Як відомо, концепція, яка обґрунтовує, що авторське право належить до природних прав, вперше була сформульована в Англії та пов'язана з двома

постатями: Джоном Локком, який написав «Два трактати про правління» (1690 р.) та Едвардом Юнгом «Роздуми про оригінальне у творчості» (1759). Джон Локк вважав, що «авторське право має розглядатися як природне право, а не як право, що ґрунтується на законі. Творча праця дає людині природне право власності на створені нею літературні твори, отже, автори мають природне право власності на свої твори». Джон Локк також започаткував концепцію особистих немайнових прав авторів. Поет Едвард Юнг вважав та доводив, що саме «автор залишає слід своєї особистості у змісті написаного твору» [111].

Слід зазначити, що незважаючи, що концепція авторського права як природного права була сформульована англійцями, вона стала основою для формування доктрини авторського права в романо-германській німецькій (континентальній) правовій сім'ї, до якої належить й українська правова система.

Саме тому Конституція України у розділі II, присвяченому правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина, містить дві норми, реалізація яких гарантується державою та безпосередньо стосується прав інтелектуальної власності. Так, Конституцією України визнається та гарантується кожному мати право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 42), а також громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54).

Ці визнані та гарантовані Конституцією права і свободи знаходять свою конкретизацію у численних нормах, положеннях та визначеннях, закріплених у Законі України «Про авторське право і суміжні права».

Таким чином, першу правомочність, що складає зміст суб'єктивного авторського права архітектора на твори архітектури, можна сформулювати як: право на власні дії, як певну поведінку особи в межах свободи, визначених нормою об'єктивного права, що виключає порушення суб'єктивних прав інших осіб, але надає йому можливість користуватися природним благом як духовної потребою на творчість та задоволення матеріального інтересу в результаті створення об'єкту архітектури та реалізації прав на нього.

Із першої правомочності логічно випливає друга правомочність – право на чужі дії (право вимоги). Якщо архітектор, як автор архітектурного твору, має право на власні дії, які не повинні порушувати права інших осіб, відповідно, він повинен мати дзеркальне право вимагати від інших осіб не порушувати його права та інтереси.

Третьою правомочністю, що складає зміст суб'єктивного авторського права архітектора, є право на захист – право обирати форму та ефективний спосіб захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів з метою реалізації права на звернення до відповідних юрисдикційних державних органів.

Підтримуючи концепції природних прав, свободи та блага, водночас не поділяємо необхідність виокремлення, в якості складового елементу суб'єктивного права, право на користування соціальними благами, оскільки це право є складовим права на власні дії щодо користування природними благами в матеріальному та нематеріальному розумінні «блага». Окрім зазначеного, слід додати, що А. І. Сухоставець, досліджуючи економічні аспекти суспільних благ, зазначає, що вони «спрямовані на задоволення людських потреб, мають свої вартісні складові, мають забезпечуватись державою та взаємопов'язані із добробутом усього суспільства» [112].

З метою розкриття сутності суб'єктивних прав, що складають зміст правовідносин та пов'язані із визначенням правового статусу особи, у правовій доктрині прийнято їх класифікувати. Загальновизнаною є класифікація суб'єктивних прав:

«1) за галузевою приналежністю: приватні права (в основі особистий приватний інтерес); публічні права (основу становить публічний інтерес, тобто загальне благо). За цим критерієм також класифікують більш детально: конституційні права (основоположні права, закріплені в Конституції, наприклад, право на свободу слова); цивільні права (майнові та особисті немайнові, що закріплені цивільним законодавством); сімейні права (пов'язані з шлюбно-сімейними відносинами, наприклад, право на спільну власність подружжя, на спілкування з дитиною тощо) тощо;

2) за змістом (характером правомочностей): особисті немайнові права (пов'язані з особистістю суб'єкта, не мають економічного змісту, наприклад, право авторства); майнові права (пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням, наприклад, правом власності» [113 с. 242; 74].

У сучасній правовій доктрині можна зустріти класифікацію суб'єктивних прав «за суб'єктним складом: індивідуальні права (належать конкретній особі, наприклад, право на отримання спадщини); колективні права (належать групі осіб, наприклад, права на спільну діяльність» [114].

Використавши наведені класифікації, можна суб'єктивне авторське право архітектора охарактеризувати наступним чином. За галузевою приналежністю суб'єктивні авторські права є приватно-правовими, оскільки їх зміст становлять особисті немайнові та майнові авторські права. Водночас, за галузевою приналежністю їх віднесення до цивільно-правових у спеціальній літературі є дискусійним. Як відомо, окрім Закону України «Про авторське право і суміжні права», авторсько-правові відносини регулюються главою 36 ЦК України, тобто суб'єктивні авторські права є цивільно-правовими. Проте, наприклад, В. Л. Бабка у Великій українській енциклопедії, визначаючи місце авторського права в системі права, відносить його одночасно до «галузі цивільного права і права інтелектуальної власності» [115]. З таким підходом не можна погодитись, не лише виходячи із змісту ЦК України, який у книзі 4 «Право інтелектуальної власності» частково врегульовує сферу інтелектуальної власності, до складу якої належать й авторські права, а й тим, що наразі у сучасній українській правовій доктрині однозначно не визначено місце права інтелектуальної власності в системі права – як самостійної галузі права, підгалузі або інституту цивільного права, а відтак і неможливо однозначно визначити й місце авторського права в системі права – як інституту цивільного права або підгалузі чи інституту права інтелектуальної власності. Окрім зазначеного, авторське право не може бути одночасно і галуззю цивільного права, і галуззю інтелектуальної власності, оскільки це суперечить теоретичним підходам до розуміння системи права та її побудови.

Не вдаючись до дискусії щодо місця права інтелектуальної власності в системі права, приєднуємося до позицій тих науковців, які право інтелектуальної

власності відносять до самостійної комплексної галузі права [116]. Відтак автор даної роботи виходить з того, що, за галузевою приналежністю, суб'єктивні авторські права архітектора є приватно-правовими, що визначаються нормами цивільного права та спеціального законодавства у сфері авторського права і належать до структури права інтелектуальної власності.

За суб'єктивним складом суб'єктивні авторські права архітектора можуть бути як індивідуальні (в разі створення твору архітектури одним автором, що на практиці зустрічається не часто), так й колективними (в разі створення твору архітектури кількома авторами у співавторстві, що є більш розповсюдженим явищем).

У цивілістичній доктрині, ґрунтуючись на змісті ЦК України, зазвичай цивільні права поділяють на речові (книга 3) та зобов'язальні (книга 5). Водночас, як зазначає Є. О. Мічурін, окрім такого поділу, «ґрунтуючись на нормах ЦК України, виокремлюють особисті немайнові цивільні права, права інтелектуальної власності, спадкові права тощо. Поряд із цим зберігається та продовжує застосовуватися поділ цивільних прав на абсолютні (до них належать серед інших речові права) та відносні права (серед яких – зобов'язальні права)» [117, с. 81]. Тобто в основу класифікації цивільних прав покладені не лише норми ЦК України, а й правовідносини, зміст яких складають відповідні суб'єктивні цивільні права.

Представники цивілістичної науки одночасно зазначають, що «поділ цивільних суб'єктивних прав на абсолютні та відносні є умовним, але водночас є важливим, оскільки дозволяє ретельно проаналізувати суб'єктивний склад правовідносин та визначити правовий статус їх суб'єктів» [118, с. 62].

Слід зазначити, що такий поділ суб'єктивних цивільних прав на абсолютні та відносні є характерним не лише для національної цивілістики. Французькі науковці також виокремлюють такі різновиди суб'єктивних цивільних прав [119].

Щодо визначення абсолютних цивільних прав у цивілістичній доктрині не має єдиного підходу. Досліджуючи проблему визначення абсолютних цивільних прав, С. О. Сліпченко виокремив декілька підходів до їх визначення: «...абсолютне право характеризується тим, що воно надає управомоченій особі

безпосередню владу над об'єктом; ...є юридично визнаним зв'язком між об'єктом і суб'єктом, формою юридичних відносин осіб і благ; ...концепція абсолютного права як монополії: при характеристиці абсолютних прав має йтися не про відносини між суб'єктом та об'єктом, а про відношення (ставлення) суб'єкта до об'єкта; завдяки цим правам устанавлюється монополія, юридична влада особи над тим чи іншим благом, і саме в цьому виявляється їх зв'язок». [120, с. 69].

Водночас більшість дослідників пов'язують «поділ суб'єктивних цивільних прав на абсолютні та відносні в залежності від розподілу обов'язку на необмежене чи обмежене коло осіб» [121, с. 145]. Як вказує Є. О. Мічурін, «абсолютність права перш за все невизначеного кола осіб, яким можна протиставити це право. Абсолютні права у першу чергу пов'язані із речовими правами» [117, с. 81]. Тезу щодо невизначеного кола осіб, яким протиставляється право, продовжує В. В. Надьон, зазначаючи, що «єдиний пасивний обов'язок будь-кого з них полягає в утриманні від порушень абсолютного права» [118, с. 57].

Напротивагу абсолютним цивільним правам, «відносні цивільні права пов'язуються із правовідносинами, коли уповноваженій особі протистоїть строго визначена зобов'язана особа або особи, які повинні не лише утримуватися від певних дій, а й вчиняти позитивні дії» [118, с. 60]. Тобто, відносні цивільні права пов'язуються із особистими зобов'язальними правовідносинами.

Виходячи із наведеного розмежування цивільних прав на абсолютні та відносні, можна зробити висновок, що абсолютні суб'єктивні права пов'язуються із деліктними правовідносинами, а відносні із порушенням договірних відносин.

Проте виникає питання, наскільки чітким та стабільним є такий поділ суб'єктивних цивільних прав. Як зазначає В. В. Надьон, «у деяких випадках абсолютні правовідносини можуть бути трансформовані у відносні, але відносні правовідносини не можуть бути трансформовані в абсолютні, тому що у відносних правовідносинах завжди визначені сторони» [118, с. 62]. На підтвердження цього можна привести приклад деліктних правовідносин, коли абсолютне цивільне право може бути порушене будь-якою особою, проте при

виникненні конкретних деліктних правовідносин буде визначена зобов'язана особа.

Не універсальність/умовність класифікації цивільних прав на абсолютні та відносні за критерієм речових та зобов'язальних прав простежується при виникненні авторських правовідносин. Як вказує Є. О. Мічурін, «особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності людини є абсолютними, які не належать до речових прав, оскільки правовий режим нематеріальних об'єктів, якими є результати творчої діяльності, часові і просторові рамки, правові засоби захисту не збігаються з тими, що застосовуються у речовому праві. Абсолютними ж немайнові права на результати творчої діяльності є тому, що їм властиве право слідування та їх можна протиставити необмеженому колу осіб (ці властивості збігаються із речовим правом, яке також є абсолютним)» [117, с. 82]. Водночас виникає питання: чи достатньо двох елементів (право слідування та протиставлення необмеженому колу осіб), щоб відносити немайнові авторські права, взагалі немайнові права інтелектуальної власності до абсолютних. Якщо виходити із можливості трансформації абсолютних прав у відносні цивільні права, відповідь буде однозначною – ні. Також слід брати до уваги, що суб'єктивне авторське право не обмежується лише немайновими авторськими правами, автору твору належать й майнові авторські права. Відтак, виокремлювати лише частину суб'єктивних авторських прав для віднесення їх до того чи іншого виду цивільних прав взагалі ставить під сумнів дану класифікацію. Такий висновок підтверджує сам Є. С. Мічурін, зазначаючи, що «права на результати творчої інтелектуальної діяльності можуть бути не лише абсолютними (особисті немайнові права творця), а й можуть бути відносними (право на одержання авторської винагороди від ліцензіата)» [117, с. 84].

Тому більш вірним видається підхід французьких науковців, які класифікують суб'єктивні цивільні права на: «абсолютні (речові права), відносні (зобов'язальні права) та права інтелектуальної власності (виходячи із специфіки правового режиму виникнення, здійснення та захисту цих прав)» [71; 119]. Виокремлення в окрему групу прав інтелектуальної власності, включаючи

авторське право, дозволить прихильникам суб'єктивних цивільних прав на абсолютні та відносні уникнути логічних хиб.

Звертаючись до доктрини авторського права, можна констатувати, що найбільш розповсюджена класифікація суб'єктивних авторських прав ґрунтується на видовій належності цих прав, заснованій на положеннях законодавства у даній сфері, це: «1) особисті немайнові права автора та 2) майнові права інтелектуальної власності» [96, с. 77].

Особисті немайнові права автора закріплені ст. 423, 348, 439 ЦК України, ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», майнові права інтелектуальної власності на твір закріплені ст. 440 ЦК України, ст. 12 ЦК України. Детальний аналіз немайнових прав архітектора як автора архітектурного твору та майнових прав інтелектуальної власності, що належать архітектору, та їх здійснення будуть предметом розгляду в наступних підрозділах даної роботи. Проте безпосередньо тут зазначимо, що особисті немайнові права мають безпосередній зв'язок з їх носієм – автором-архітектором, відтак від них не можна відмовитись та вони не можуть бути відчужені. Щодо майнових прав інтелектуальної власності, вони закріплюються законодавством за автором архітектурного твору, що могло відбутися використання його твору, і ці права автор може сам здійснювати або передавати (відчужувати) на свій розсуд іншим особам.

В контексті класифікації суб'єктивних авторських прав виникає потреба зупинитися на двох концепціях: моністичній та дуалістичній. Ці концепції мають безпосереднє відношення до розмежування особистих немайнових та майнових авторських прав. Досліджуючи прояв моністичної та дуалістичної концепцій у авторсько-правових відносинах, П. П. Черевко робить висновок, що «за моністичною концепцією всі повноваження особистого (немайнового) характеру, які визнаються за автором, є проявом єдиного та неподільного авторського права, де істотна розбіжність правового режиму немайнових та майнових прав на твори ще не означає вирішення наперед питання юридичної природи немайнових прав автора. Натомість дуалістична концепція поділяє всю сукупність авторських повноважень чітко на дві групи, де одна має ознаки немайнових прав, а іншій притаманні риси майнового характеру» [122, с. 337].

Слід зазначити, що учені, які поділяють підходи дуалістичної концепції розмежування особистих немайнових та майнових прав автора, одночасно є й прибічниками концепції абсолютності особистих немайнових прав [122, с. 338].

Якщо розглядати поділ авторських прав на особисті немайнові та майнові права автора через призму захисту в разі їх порушення, враховуючи судову практику, то можна дійти висновку, що дуалістична концепція відповідає положенням чинного законодавства не лише приватного (цивільного), а й публічного (процесуального) та узгоджується із правозастосовною судовою практикою. Так, у п. 57 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2018 по справі № 338/180/17 було сформульоване загальне правило щодо оцінки ефективності обраного способу захисту, а саме: «Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам» [123]. Такий підхід щодо оцінки обраного способу захисту суди активно використовують при розгляді справ, що виникають з порушення особистих немайнових та/або майнових авторських прав. Так, наприклад, у своєму рішенні Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області від 28 червня 2023 р. по справі № 303/3072/23 про порушення авторського права зазначив, що способи захисту, закріплені Законом «Про авторське право і суміжні права», охоплюють усе різноманіття як особистих немайнових та майнових авторських прав, так і стосуються різноманітних об'єктів авторського права, тому не всі із зазначених способів захисту можуть застосовуватись при порушенні особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності. Належний спосіб або способи захисту обумовлюються змістом порушеного права та характером його порушення [124]. Відтак, ефективний спосіб захисту особистого немайнового права автора, може бути визнаний судом неефективним при захисті майнових прав інтелектуальної власності авторів творів.

У доктрині права інтелектуальної власності усі майнові права інтелектуальної власності прийнято поділяти на дві групи: «виключні і невиключні» [125, с. 129].

Так, згідно з ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права», суб'єкту авторського права надається право використовувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами. Таким чином, виключне право пов'язується із здійсненням суб'єктом авторського права – права дозволяти або правом забороняти використання твору іншими особами. Водночас, якщо звернутися до змісту ч. 2 ст. 426, п. 2 ч. 1 ст. 440, ст. 443 ЦК України, то виключність права пов'язується із правом дозволяти використання твору.

У доктрині права інтелектуальної власності ученими була зроблена спроба виокремити ознаки виключних прав, а саме: «1) усі права на об'єкти інтелектуальної власності, які є результатом творчої праці, виникають незалежно від волі третіх осіб; 2) усі треті особи є пасивними суб'єктами права. Вони зобов'язані утримуватися від неправомірних дій стосовно не тілесних, нематеріальних результатів творчої праці, так само щодо тілесних, матеріальних речей, які є об'єктами права інтелектуальної власності; 3) до кожного із пасивних суб'єктів права у разі, якщо їх дії будуть протиправними щодо суб'єктів, яким належать права інтелектуальної власності, можна подати відповідні позови» [126, с. 184-185].

Наведений перелік ознак характеризує не виключні майнові права інтелектуальної власності на твір, а абсолютні права, зміст яких вже розкривався. Проте визначення цих ознак, як ознак виключних прав, є наочним свідченням того, що у доктрині права інтелектуальної власності дослідники фактично ототожнюють абсолютні та виключні права.

Право на використання об'єкта права інтелектуальної власності М. Потоцький визначив як «вид активної форми здійснення суб'єктивного права інтелектуальної власності, що полягає у застосуванні матеріального носія об'єкта права інтелектуальної власності у виробництві, технологічних процесах, цивільному обігу тощо. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності – це дії власника майнових прав на об'єкти права інтелектуальної

власності, що полягають у визначенні фактичної та юридичної їх долі (майнових прав інтелектуальної власності) за допомогою передання виключних майнових прав інтелектуальної власності чи надання дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності (ліцензія)» [127, с. 6]. Тобто право на використання можна розглядати як «юридичну можливість визначати правову долю даного об'єкта: продавати, дарувати, обмінювати, здавати в оренду чи найм та вчиняти інші цивільно-правові правочини» [125, с. 129].

Розвиток концепції виключних прав можна розглядати як відповідь-заперечення пропріетарній концепції. Представники концепції виключних прав вказують на суттєві відмінності між правом на результати інтелектуальної діяльності і традиційним правом власності і, як наслідок, на неможливість їх ототожнення. Самим потужним аргументом є неможливість реалізації правомочностей володіння, користування та розпорядження об'єктами інтелектуальної власності на рівні з речами як об'єктами цивільних прав. Натомість прихильники пропріетарної концепції відстоюють позицію, що відмінностей між виключним правом і правом власності по суті немає, а справа лише в розставленні акцентів. Як зазначав із цього приводу О. А. Підпригора, «одна група вчених вважає, що автору належить виключне право на його використання, інша – що автору належить право власності на результат. Такі розбіжності характерні не лише для законодавства України. Так, у більшості країн законодавство надає автору виключне право на використання результату. Це право є товаром і, отже, об'єктом цивільного обороту. Воно може продаватися і заповідатися, тобто прирівнюватися до права власності. Однак термін «право власності» в законодавстві цих країн щодо об'єктів інтелектуальної власності не вживається. В інших країнах (Велика Британія, Іспанія, Португалія, Франція, США тощо) результати інтелектуальної діяльності визнаються об'єктами права власності» [128, с. 27].

Спів між прихильниками концепції виключних прав та прихильниками пропріетарної концепції знаходиться лише у доктринальній площині, оскільки на законодавчому рівні проведено розмежування між правом інтелектуальної власності та правом власності. Безпосередньо у статті 419 ЦК України закріплено, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не

залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності. Наведене положення щодо авторських прав деталізується у ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права»: «Авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки».

О. І. Харитонова, досліджуючи правову природу права інтелектуальної власності, з однієї сторони визнаючи розмежування права інтелектуальної власності та права власності, з іншої, спробувала, використовуючи термінологічний апарат, притаманний змісту права власності, та ґрунтуючись на концепції абсолютних прав, визначити суб'єктивні права інтелектуальної власності як «права особи володіти, користуватися, розпоряджатися та захищати від порушень усіх інших суб'єктів права результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом» [129, с. 150].

Повертаючись до складових виключних прав – дозволу та заборони, О. І. Гоцанюк називає їх «поєднанням позитивної і негативної сторін виключних прав». Дослідник пов'язує заборону із «несанкціонованим використанням об'єкта інтелектуальної власності іншими особами, можливістю відсторонення певних осіб від використання об'єкта, прирівнюючи право заборони до монополії автора» [130, с. 42]. Таким чином, виходячи із змісту виключних прав, можна констатувати, що вони надають їх носію можливість повного контролю щодо використання результатів його інтелектуальної творчої діяльності – творів.

Саме з метою контролю над використанням своїх творів суб'єкт авторського права має бути наділений повним комплексом виключних прав – дозволяти або забороняти будь-яким особам їх використовувати. Тому з метою уникнення правової невизначеності доцільно положення ЦК України узгодити із положеннями, закріпленими у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і

суміжні права» шляхом внесення змін у ч. 2 ст. 426, п. 2 ч. 1 ст. 440 ЦК України, доповнивши їх «правом забороняти».

Проведений аналіз класифікації суб'єктивних авторських прав за їх змістом дозволяє виокремити: 1) особисті немайнові права автора; 2) майнові права інтелектуальної власності на твір, які, своєю чергою, поділяються на: а) невиключні та б) виключні.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Аналіз положень теорії права та законодавства України дозволив зробити висновок, що виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора пов'язано з наявністю передумов, до яких можна віднести: правосуб'єктність (правоздатність та дієздатність), наявність відповідної освіти та кваліфікації. При цьому правосуб'єктність архітектора, як автора архітектурного твору, характеризується спеціальною правоздатністю, момент її виникнення і обсяг безпосередньо пов'язані із створенням твору. Щодо виникнення та обсягу дієздатності у архітектора як автора твору – діють як загальні цивілістичні положення, так і спеціальні (часткова, неповна, повна, обмежена, недієздатність).

Виходячи із законодавчо встановлених професійно кваліфікаційних вимог, яким має відповідати архітектор, обґрунтовано висновок, що архітектор це не просто автор твору архітектури, а в першу чергу - це фахівець у сфері архітектурно-містобудівної діяльності. Якщо ж в результаті такої діяльності буде створений твір архітектури, згідно із ч. 2 ст. 5 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-XIV, він стає первинним суб'єктом авторського твору – автором архітектурного твору.

2. Грунтуючись на положеннях концепцій інтересу та волі, аналізуючи положення законодавства України, обґрунтовується висновок, що і інтерес, і воля особи є елементами механізму перетворення об'єктивного права у суб'єктивне право завдяки вчиненню активних дій особою, що призводить до набуття нею відповідних прав і обов'язків з метою задоволення її інтересів. Своєю чергою, в результаті співвідношення цих двох концепцій (інтересу та волі) із концепцією блага був сформульований висновок, що при виникненні потреби щодо блага буде виникати й інтерес, який завдяки вольовій поведінці

буде втілений у діях, спрямованих на виникнення авторських правовідносин та безпосередньо суб'єктивного авторського права.

3. Запропоноване авторське визначення поняття суб'єктивного авторського права архітектора як передбачену нормами авторського права можливість здійснення правомірної творчої діяльності на основі свободи волевиявлення, спрямовану на задоволення інтересів щодо набуття благ шляхом вчинення певних дій відносно особистих немайнових та/або майнових авторських прав на твір, правомочності вимагати вчинення певних дій (або утриматися від їх вчинення) від інших осіб, право на вибір способу та форми захисту прав та інтересів

4. У процесі здійснення порівняльно-правового аналізу сучасних доктринальних підходів німецьких та французьких вчених до розуміння суб'єктивного права встановлено, що їх відмінність обумовлена тим, що саме учені покладають в основу перетворення об'єктивного права в суб'єктивне. Німецькі дослідники при визначенні суб'єктивного права зосереджують свою увагу на законі, пов'язуючи його виникнення з відповідною нормою закону, на протигагу французьким ученим, в основі концепції яких є людина та її волевиявлення. Обидва підходи щодо визначення суб'єктивного права пов'язують його з наявністю об'єктивного права, без якого не виникне суб'єктивне, так само як і без особи, її волевиявлення не виникне суб'єктивного права. Також обидві концепції пов'язують виникнення суб'єктивного права з отриманням особою певного блага при цьому інтерес особи простягається за межі суб'єктивного права; в разі порушення права він підлягає захисту.

5. Встановлено, що зміст суб'єктивних прав архітектора складають три правомочності: 1) право на власні дії, визначені нормою об'єктивного права, як певна поведінка особи в межах свободи, що виключає порушення суб'єктивних прав інших осіб та надає йому можливість користуватися природним благом як духовною потребою на творчість та задоволення матеріального інтересу в результаті створення об'єкту архітектури та реалізації прав на нього; 2) право на чужі дії (право вимоги – вимагати від інших осіб не порушувати його права та інтереси); 3) право на захист – право обирати форму та ефективний спосіб захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів

з метою реалізації права на звернення до відповідних юрисдикційних державних органів. Також доводиться помилковість виокремлення у якості елементу суб'єктивного права правомочності/прав на користування соціальними благами, оскільки це право є складовим права на власні дії

6. В результаті здійснення порівняльно-правового аналізу результатів наукових досліджень національних та зарубіжних вчених щодо класифікації змісту суб'єктивних цивільних прав зроблений висновок про доцільність наслідування та подальшого розвитку концепції французької правової доктрини щодо виокремлення абсолютних (речові права), відносних (зобов'язальні права) та прав інтелектуальної власності (виходячи із специфіки правового режиму виникнення, здійснення та захисту цих прав) як суб'єктивних прав особи.

7. Результатом порівняння норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» та Закону України «Про архітектурну діяльність» аргументовано, що метою архітектурної діяльності є не створення твору архітектури, а створення об'єкта архітектури, лише якщо в процесі здійснення архітектурної діяльності будуть створені об'єкти авторського права, у авторів, відповідно виникне авторське право щодо них.

8. Порівняльно-правовий аналіз положень ч. 1 ст. 435 ЦК України та ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, дозволив зробити висновок, що у ЦК України законодавець ототожнив автора з презумпцією авторства, тому задля усунення правової невизначеності запропоновано положення ч. 1 ст. 435 ЦК України викласти у наступній редакції:

«1. Первинним суб'єктом авторського права є автор – фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір. За відсутності доказів іншого, автором твору вважається фізична особа, ім'я якої, як автора, зазначено у оригіналі або копії твору (презумпція авторства)».

Також доцільно узгодити ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999р. № 687-ХІV із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, при визначенні автора твору архітектури, замінивши «особу (осіб)» на «фізична особа (фізичні особи)».

РОЗДІЛ II. ЗМІСТ СУБ'ЄКТИВНОГО АВТОРСЬКОГО ПРАВА АРХІТЕКТОРА

2.1. Особисті немайнові права архітектора

Особисті немайнові права автора відіграють особливу роль, що безпосередньо пов'язано із формуванням авторсько-правової доктрини та дозволяє говорити про специфіку авторського права.

Завдяки особистим немайновим правам можна простежити нерозривний зв'язок автора із його твором. У сфері архітектури такий зв'язок між архітектором-автором і його творінням (твором архітектури) є найбільш помітним, що також підкреслює безстроковість цих прав. У кожній державі, у кожному місті практично усі знають автора-архітектора, який збудував певну споруду або будівлю, що вважається особливою, неперевершеною з точки зору естетичного, культурного сприйняття. Наприклад, кияни, і не лише вони, знають архітектора Владислава Городецького і його твори архітектури, які є визнаними пам'ятками архітектури – Будинок з химерами, «музей з левами» NAMU, Собор Святого Миколая, Караїмська Кенаса («Будинок актора») тощо. Так само й львів'яни знають архітектора Івана Левинського та залюбки покажуть його твори – готель «Жорж», в якому зупинялися видатні постаті (Оноре де Бальзак, Е. Л. Войнич, Іван Франко, Іоганн Штраус тощо), Залізничний вокзал, будинок Академічної громади тощо. Для харків'ян це безумовно Олексій Бекетов, частина творів якого через російську агресію залишилась у спогадах та на світлинах: Громадська бібліотека (нині — ХДНБ ім. В. Г. Короленка, зруйнована окупантами), Жіноча недільна школа Х. Д. Алчевської (зараз — Виставковий зал Харківського художнього музею) тощо [131]. Перелік видатних українських архітекторів може бути доволі великим, але безумовно саме такі постаті створювали не лише твори утилітарного призначення, а й творили обличчя міст. Водночас збереглись не лише на світлинах, а й в реальності деякі старовинні будівлі та споруди, авторство на які встановити вже доволі важко, і мало хто із фахівців вже може пригадати їх автора-архітектора, наприклад, Будинок Сікорського (нині – пам'ятка архітектури національного значення). Також достатньо розповсюдженим для старовинних міст є надання назв будинкам за

прізвищем тих людей, які там жили або були замовниками архітектора, наприклад, будинок Г. Кірхгейма та В. Мозерта, архітектором якого був Федір Олтаржевський, або будинок дружини купця першої гільдії М. Вольфсон (нині – пам'ятка архітектури), архітектором якого був В. М. Миколаїв тощо [132].

Твори архітектури є багатогранним явищем та об'єктом дослідження фахівців різних галузей знань – від будівельників, проектувальників до юристів та мистецтвознавців. Правовий режим охорони творів архітектури, особливості їх створення та використання безпосередньо пов'язані із дослідженнями правників. Особисті немайнові права архітектора – автора твору архітектури були предметом дослідження: С. В. Мазуренко [133] В. М. Косович [32], О. Чабан [138], А. О. Вербицької [135] та інші. Проте науковці фрагментарно висвітлювали специфіку особистих немайнових прав архітектора, що не сприяє їх цілісному сприйняттю.

Слід відзначити, що у доктрині авторського права дослідники присвятили суттєву увагу висвітленню різноманітних аспектів особистих немайнових прав автора. Так, наприклад, П. П. Черевко досліджував юридичну природу особистих немайнових прав автора та запропонував їх класифікацію [136], І. Верес зосередила увагу на висвітленні ознак особистих немайнових прав автора [137], С. Ю. Петряєв та Н. Д. Когут аналізували реалізацію деяких особистих немайнових прав автора [138], Н. Г. Печерова досліджувала специфіку особистих немайнових прав автора на службовий твір [139].

У даному підрозділі буде зосереджена увага на висвітленні специфіки особистих немайнових прав архітектора з урахуванням загальних доктринальних підходів, через призму нормативної визначеності змісту цих прав та правозастосовної судової практики.

Щодо правової охорони творів архітектури та визначення особистих немайнових та майнових прав архітекторів, то в Україні діє трьохступеневе правове регулювання: 1) спеціальний закон у сфері архітектури, яким визначаються правові та організаційні засади здійснення архітектурної діяльності – Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV; 2) загальні положення щодо визначення правового режиму охорони об'єктів авторського права та правового статусу суб'єктів авторсько-правових

відносин – ЦК України; 3) спеціальний закон у сфері авторського права і суміжних прав, який закріплює порядок набуття, здійснення та захисту особистих немайнових та майнових авторських та/або суміжних прав – Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX [25].

Перед тим як перейти до аналізу кожного окремого особистого немайнового права архітектора та специфіки його здійснення, відзначимо, що в усіх зазначених нормативно-правових актах закріплено правило про невіддільність цих прав від особи автора твору (ч. 2 ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність», ст. 423, 438 ЦК України, ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX) [25].

Щодо конкретизації особистих немайнових прав архітектора у ч. 1 ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» закріплено, що ці права на об'єкти архітектури як об'єкти авторського права визначені ЦК України і Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX [2]. Тобто, з однієї сторони, зазначена норма має відсилочний характер, а з іншої – визначає специфіку здійснення окремих особистих немайнових прав архітектора: право фотографувати, здійснювати відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права, крім випадків, визначених законом; право вимагати визнання свого авторства (співавторства) шляхом зазначення належним чином свого імені на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо.

Звертаючись до положень ст. 438 ЦК України, також слід констатувати, що дана норма відсилає до ст. 423 ЦК України, в якій наведений загальний перелік особистих немайнових прав інтелектуальної власності щодо усіх об'єктів, на які може розповсюджуватись правова охорона. Зокрема, у ч. 1 ст. 423 ЦК України виокремлені наступні особисті немайнові права інтелектуальної власності: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Наведений у ч.

1 ст. 423 ЦК України перелік особистих немайнових прав інтелектуальної власності, не є вичерпним.

Повний перелік особистих немайнових прав автора закріплений у ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, а саме: 1) право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо; 2) право забороняти під час будь-якого використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом; 3) право обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора в оригіналі та копіях твору і за будь-якого використання твору; 4) право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора; 5) право надавати назву твору або залишити його без назви; 6) право присвятити твір особі (особам), події або даті [25].

Порівнюючи наведені переліки особистих немайнових прав авторів, наочним стає певна неузгодженість у визначенні і формулюванні цих прав. У спеціальній правовій літературі питанню співвідношення положень ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ щодо формулювання суб'єктивних особистих немайнових прав автора приділялась особлива увага. Оскільки метою даної роботи не є аналіз доктринальних підходів щодо співвідношення переліку прав, що складають зміст особистих немайнових прав автора, зупинимось лише на окремих аспектах визначення тих чи інших прав, що складають зміст особистих немайнових прав автора.

Перш за все, слід зазначити, що у доктрині авторського права прийнято розрізняти «право на визнання авторства» та «право на ім'я» [137, с. 13; 140, с. 18]. Ці два особистих немайнових права автора тісно між собою пов'язані, проте вони різні за своїм змістом. Право авторства, у першу чергу, пов'язано із визнанням особи автором оригінального, інтелектуального, творчого результату – твору, а право на ім'я - це право автора твору вирішити, у який спосіб його ім'я

буде зазначатися на творі і чи взагалі буде зазначене. Відтак, визначати право через зміст іншого права не можна.

Вбачається, що така плутанина з правом авторства та правом на ім'я є наслідком нормативного визначення презумпції авторства, під якою розуміється, що за відсутності доказів іншого, автором твору вважається фізична особа, ім'я якої, як автора, зазначено в оригіналі або копії твору (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Відповідно виникає питання щодо співвідношення презумпції авторства та права автора твору. У правовій доктрині «презумпцію» визначають по-різному: як «припущення, що може існувати у реальності з високою мірою вірогідності; юридична презумпція може походити як із закону або судового прецеденту, так і з традицій, природних законів, статистичних спостережень та ін. (в даному випадку із закону); презумпції умовно приймаються за істину до їх спростування у встановленому порядку; фікції приймаються за імперативну істину, без можливості її спростування; презумпції виконують завдання спрощення у встановлені істини при вирішенні справи; фікції слугують меті правової визначеності, передбачуваності правового регулювання, чого не можуть забезпечити традиційні норми права» [141]. Своєю чергою, право, як складне соціальне явище, має багато визначень, проте в контексті окремого права – право авторства - може визначатися як «обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь, при цьому праву притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість можливістю державного примусу» [142]. Відтак, презумпція не може бути правом і навпаки, водночас право може визначати, легалізувати презумпцію, а презумпція може спиратися на право. Тому право авторства можна розглядати як первинне по відношенню до презумпції авторства. Самостійним є також право на ім'я.

Можна припустити, що змішання презумпції авторства і права авторства стало, з однієї сторони, наслідком імплементації положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, безпосередньо ст. 6 bis, якою закріплюються два особистих немайнових права автора: право вимагати визнання свого авторства на твір і протидіяти будь-якому перекрученню,

спотворенню чи іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора [142], а з іншої сторони, гармонізації із законодавством країн ЄС у сфері авторського права, яке закріплює право на ім'я як особисте немайнове право автора. Так, наприклад, якщо звернутися до Кодексу інтелектуальної власності Франції, то у ст. L121-1 закріплено право на ім'я, при цьому презумпція авторства закріплена у ст. L113-1 та сформульована достатньо лаконічно: «авторство належить особі або особам, під іменем яких опубліковано твір, якщо не доведено протилежне» [144]. Також, звертаючись до Закону Чеської Республіки про авторське право, у п. 2 § 11 розмежовується право авторства та право на ім'я, що розглядаються як пов'язані, проте різні права [144].

Виходячи з викладеного, видається недоречним виокремлення у ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX права зазначати своє ім'я або права залишатись анонімом, а також права обирати псевдонім, оскільки за своїм змістом ці дії автора є способами здійснення права на ім'я. Так само й способом здійснення права на ім'я слід розглядати зазначення належним чином імені автора на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо (ч. 1 ст. 31 Закон України «Про архітектурну діяльність»). Також слід звернути увагу, що зазначення певним чином імені автора це все ж таки не «шлях», як вважає законодавець, формулюючи зміст норм законодавства, а є саме способом здійснення права на ім'я.

Також вбачається дещо штучним виокремлення таких особистих немайнових прав автора, як право надавати назву твору або залишити його без назви та право присвятити твір особі (особам), події або даті. Щодо права надавати назву своїм творам або лишати їх без назви, з однієї сторони, це право кореспондується із положеннями ч. 2 ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX і в разі їх оригінальності вони отримують правову охорону, а з іншої – вирішення питання щодо назви твору або залишення твору без назви, обсягу і завершеності твору – це невід'ємне право автора, що пов'язано з його природним правом на творчість і є формою його реалізації. Так само формою реалізації природного права на творчість слід розглядати й право

автора присвятити свій твір особі або події. Це все одно, що надати автору право створити твір.

Недолік виокремлення права присвятити твір особі або події Л. Майданик вбачає у «відсутності законодавчого механізму захисту цього права в разі його порушення, що може призвести до неповної його реалізації автором твору» [146, с. 40].

Наведене твердження Л. Майданик видається дещо спірним, оскільки присвяту можна розглядати як частину твору. Відтак, якщо з якихось підстав в процесі здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір буде вилучена із твору присвята, таке вилучення може розглядатися як порушення цілісності твору, що само по собі є самостійним особистим немайновим правом автора твору – правом на збереження цілісності твору (п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Таким чином, можна говорити, що право на присвяту поглинається правом на збереження цілісності твору.

Специфіка створення архітектурних творів виявляє ще один недолік виокремлення права на присвяту – це право може збігатися із правом надання назви твору (п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Прикладів, коли назва архітектурного твору вказує на певні події та присвяти, достатньо багато у світі: Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр», що присвячений вшануванню пам'яті жертв масових розстрілів, що відбувалися в Бабиному Яру в Києві під час нацистської окупації у 1941–1943 роках [151], Меморіальний комплекс Априлці (Болгарія), збудований до 100-річчя Квітневого повстання, розташований на горі Маньове Бардо [148], Меморіал Скаженого Коня на горі Тандерхед у Південній Дакоті (США), що втілює воїна корінного народу лакота, який очолював свій народ під час битви при Літл-Біггорні (1876) [149].

Оскільки, на практиці, здійснення права на присвяту твору може поглинатися або збігатися з іншими особистими немайновими правами автора твору (правом на збереження цілісності твору, правом надання назви твору), його виокремлення на законодавчому рівні видається штучним і таким, що потребує свого

удосконалення при розмежуванні з іншими особистими немайновими правами автора.

Досліджуючи зарубіжні підходи до формування змісту особистих прав автора, не можна обійти увагою те, що законодавство у сфері авторського права деяких європейських країн (Франції, Чехії та інших) включає до них право на оприлюднення (ст. L121-2 Code de la propriété intellectuelle, п. 1 § 11 Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), проте право на використання складає зміст майнових прав автора твору.

Такий підхід можна пояснити витоками доктрини авторського права з доктрини природного права, органічним зв'язком із нею. У тих країнах, де право на оприлюднення складає зміст особистих немайнових прав автора, воно розглядається як право, що безпосередньо залежить від волі автора – вивести із сфери приватної у сферу публічну свій твір, зробити його доступним для публіки, тобто мова здебільшого йде про прийняття рішення, а не про вчинення якихось конкретних дій. Водночас здійснення цього права повністю знаходиться у площині майнових прав. Безумовно, такий підхід деякими дослідниками може негативно сприйматися, наприклад, Р. Б. Шишка [149, с. 331], С.М. Клейманова [151, с. 7] вважають це «недоліком зарубіжного законодавства, що може призвести до хибних висновків про штучність розмежування особистих немайнових та майнових прав автора». З такою думкою не можна погодитись, оскільки право на оприлюднення у зазначених зарубіжних країнах розглядається не так, як воно визначається в українському законодавстві, бо при визначенні цього права акцентується увага на різних моментах. Так, у зарубіжних країнах акцентується увага на авторові і його волевиявленні щодо майбутнього твору – оприлюднювати чи ні, а у законодавстві України оприлюднення визначається як дія, що вперше робить твір чи об'єкт суміжних прав доступним для необмеженого кола осіб (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). При цьому навіть не зазначено, хто може вчиняти такі дії. Водночас у даному контексті слід звернути увагу на абз. 4 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, за яким спадкоємцям автора надається право оприлюднити твір, не

оприлюднений за життя автора, якщо автор безпосередньо не заборонив оприлюднення такого твору. У наведеному нормативному положенні особливу увагу слід зосередити на обороті: «якщо автор безпосередньо не заборонив оприлюднення такого твору». Тобто, опосередковано законодавство України право на оприлюднення пов'язує не лише із «дією», а й із рішенням автора твору, як було вище доведено – прийняття рішення щодо долі твору, це все ж таки особисте немайнове право автора. Крім того, прийняття рішення і його здійснення можуть у часі не співпадати. Автор може прийняти рішення, наприклад, оприлюднити твір після якоїсь події або від якоїсь дати, але потім плани у автора можуть змінитися, або він може просто померти, хоча своє бажання щодо оприлюднення твору міг озвучувати своїм спадкоємцям.

Таким чином, вбачається обґрунтованим право на оприлюднення відносити до особистих немайнових прав автора твору і визначати його як рішення автора зробити свій твір чи об'єкт суміжних прав доступним для необмеженого кола осіб.

Розглядаючи право на оприлюднення в контексті суб'єктивних прав архітектора, слід зважати на те, що робота архітектора із створення об'єктів архітектури як об'єктів авторського права пов'язана із виконанням замовлення, тобто архітектор не працює «у стіл». У разі створення твору архітектури, ще до початку роботи над ним, він розуміє, що його твір буде доступним для необмеженого кола осіб. Відповідно, для архітектора питання здійснення права на оприлюднення апріорі вирішено з моменту, коли він бере на себе обов'язок щодо створення об'єкту архітектури, який може набути правового режиму охорони авторським правом.

Водночас, як зазначають чеські правники, які працюють у сфері архітектурної діяльності, у договорах замовлення на створення об'єкту/твору архітектури з метою уникнення у майбутньому позовів від архітекторів про захист їх особистих немайнових авторських прав, необхідно окремо включати пункт про використання робіт архітектора у рекламних цілях. Оскільки таке оприлюднення виходить за межі цільового призначення договору замовлення на створення проекту будівлі [152]. Доволі цікавий і логічний підхід. Дійсно, якщо архітектор укладає договір замовлення на створення проекту твору архітектури, то його

оприлюдненням і одночасно використанням буде будівля. Проте використання замовником проекту з рекламною метою, наприклад, задля залучення інвесторів, є зовсім іншим способом оприлюднення, на який має бути дозвіл архітектора.

Розглянемо у контексті суб'єктивних прав архітектора право авторства і право на ім'я як окремі особисті немайнові права автора.

В Україні, як і у більшості країн світу, відповідно до законодавства у сфері авторського права, право авторства вказує на зв'язок людини як автора із його творінням, що було створене в результаті творчої праці. При цьому твір, як результат оригінальної творчої діяльності, може бути створений одноособово автором або співавторами (ст. 1, 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Своєю чергою, співавторство може бути як подільним, так і неподільним (ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Наведені положення у повній мірі застосовуються й до архітекторів, які створили об'єкт архітектури як об'єкт авторського права (ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність»). Водночас, враховуючи специфіку архітектурної діяльності та наявність значної кількості вимог технічного характеру до об'єктів архітектури (що є первинними) як творів архітектури, питання виникнення та здійснення права авторства у архітекторів має певні нюанси.

Саме тому законодавець справедливо у ч. 4 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» закріпив правило, яке за своїм змістом доповнює положення ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, відповідно до якого співавторами не можуть бути особи, які надають автору об'єкта архітектури технічну, консультаційну чи організаційну допомогу, або такі, що здійснюють організацію проектування і будівництва (реконструкції, реставрації, капітального ремонту), контроль за виконанням зазначених робіт. Відтак, у разі виникнення спору щодо визнання особи співавтором твору архітектури, у кожному конкретному випадку слід з'ясувати, який характер робіт здійснювала особа, яка вимагає визнання авторства на твір архітектури.

Яскравим прикладом розмежування творчої і технічної роботи може бути спір між архітектором і скульптором про визнання співавтором останнього щодо створеного твору архітектури, що був предметом розгляду французьким Касаційним судом. Так, суд, дослідивши усі обставини справи, дійшов висновку, що скульптор не надав доказів, що свідчили б про його творчий внесок у створення твору архітектури, який був створений за проектом та ескізами архітектора. Відтак, скульптор здійснив лише технічну роботу із відтворення задуму архітектора [153].

Таке правило є досить важливим у ситуації, коли на різних стадіях створення твору архітектури залучаються різні архітектори. Саме творчий вклад кожного з архітекторів при створенні твору архітектури є вирішальним для визнання за кожним з них права авторства на такий твір.

Судовій практиці також відомі випадки, коли співавтори твору архітектури мають різне бачення щодо обсягу докладених творчих зусиль із створення твору архітектури. Паризький суд своїм рішенням визначив юридичні наслідки при створенні твору при нероздільному співавторстві, зазначивши, що співавтор не може самостійно захищати свої особисті немайнові авторські права, якщо його внесок не можна індивідуалізувати, тому він має приймати рішення і діяти разом із іншими співавторами [154].

Водночас при створенні творів архітектури не можна принижувати технічний внесок інших працівників, які не можуть бути визнані авторами відповідно до норм законодавства у сфері авторського права. Як зазначають німецькі правники, саме технічні рішення в архітектурі досить часто визначають стиль, в якому виконується будівля, тому, посилаючись на Кодекс етики архітекторів, у Німеччині сформувалася стала практика зазначати у проектній документації не лише тих, хто допомагав із технічними рішеннями, а й тих, хто брав значну участь у проектуванні [155].

У цьому контексті привертає інтерес італійське законодавство у сфері авторського права, яке дозволяє технічну частину проектів творів архітектури охороняти як об'єкти суміжних прав (ст. 99 LDA). Італійські правники, коментуючи цю норму закону, зазначають, що охорона суміжними правами технічного проекту (інженерні проекти та подібні до них проекти), що є

оригінальним рішенням технічного характеру, дозволяє його захистити від несанкціонованого використання та гарантує його автору дотримання майнових прав щодо використання такого проекту [156].

Виходячи із наведених підходів зарубіжної практики щодо включення осіб, які за законодавством у сфері авторського права не можуть бути визнані авторами творів архітектури, але доклали інтелектуальних, професійних зусиль у створення творів архітектури (розробники проектної документації), є корисним з точки зору суспільних етичних норм. Також певну користь в удосконаленні законодавства у сфері авторського права може становити й вищенаведене положення італійського законодавства, що дозволяє розповсюджувати правовий режим суміжних прав на технічну складову архітектурного проекту твору архітектури. Безумовно, слід відзначити, що у проектній документації, відповідно до п. 9.1 «Порядку розроблення проектної документації на будівництво об'єктів», затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16.05.2011 р. № 45 [157], зазначається інформація, окрім головного архітектора, й інформація про головного інженера. Проте над такою документацією для вчинення дозвільно-реєстраційної діяльності щодо об'єкту будівництва працює значна група фахівців, що докладають свої творчо-інтелектуальні зусилля. Також до розробки проектної документації можуть залучатися фахівці-фрілансери.

Тобто, досить велика група осіб, які працюють над розробленням проектної документації, залишаються за межами авторів архітектурного проекту, який може набути правового режиму твору архітектури.

Досліджуючи виникнення і здійснення права авторства, не можна обійти увагою сучасний розвиток інформаційних технологій, використання різноманітних комп'ютерних програм, включаючи ШІ, що вплинуло й на сферу архітектури. Згідно з ч. 4 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX неоригінальні об'єкти, тобто ті, що не підпадають під ознаки твору, згенеровані комп'ютерною програмою (програмами), охороняються правом особливого роду (*sui generis*). Своєю чергою, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і

суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою. Відтак, при визначенні авторства щодо твору архітектури, в разі використання архітектором відповідних комп'ютерних технологій, необхідно враховувати обсяг отриманої згенерованої інформації та порівнювати її з його особистим творчим вкладом у створення об'єкту архітектури. Відповідно, може постати питання про те, яке право у нього виникає щодо створеного ним об'єкту: авторське право чи право особливого роду (*sui generis*), що не передбачає виникнення особистих немайнових прав (ч. 3 ст. ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Проблема використання комп'ютерних технологій архітекторами у своїй діяльності привертала увагу й зарубіжних фахівців. Так, наприклад, французькі науковці, досліджуючи проблему права авторства та створення оригінального твору архітектури із використанням комп'ютерних програм, вважають, що у випадках, коли твір не несе відбитку авторства, він може охоронятися як ноу-хау, а у тих випадках, коли відображає особистість автора – охоронятися авторським правом, і відповідно у архітектора виникає право авторства щодо такого твору [158].

Порівнюючи законодавство України та доктринальні положення французьких науковців щодо встановлення авторства при використанні архітекторами комп'ютерних технологій, вбачається правильним саме наш підхід. Це пояснюється визначенням ноу-хау як конфіденційної інформації технічного, організаційного (управлінського), комерційного, виробничого та іншого характеру (ст. 505 ЦК України), а також тим, що правовий режим ноу-хау може розповсюджуватися на твори архітектури поряд із правовим режимом авторського права. Проте режим ноу-хау не призводить до виникнення авторських прав у архітектора.

Як вже зазначалося, із правом авторства тісно пов'язане таке особисте немайнове право автора, як право на ім'я. Здійснення права на ім'я передбачає зазначення справжнього імені автора твору, його псевдоніму в оригіналі і копіях твору за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо, а також

рішення автора здійснювати свою творчу діяльність анонімно. Зміст права на ім'я розкривається у ч. 1, 2, 3 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. Щодо архітектора і створених ним творів архітектори зазначені нормативні положення слід розглядати як загальні. Спеціальне положення щодо здійснення права на ім'я як суб'єктивного особистого немайнового права архітектора закріплене в абз. 2 ч. 1 ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» та пов'язано із зазначенням належним чином свого імені на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо.

Наведене правило є достатньо розповсюдженим у світі. Наприклад, у Франції ст. L121-1 Кодексу інтелектуальної власності за автором закріплено право на повагу до його імені. Французькі правники щодо здійснення цього права архітектором зазначають, що воно включає два аспекти: 1) обов'язок замовника (інвестора) зазначати ім'я архітектора, який виконав проект, на відповідних документах; 2) відображення на фасаді відтвореного проекту імені архітектора та дати завершення робіт [159].

Слід брати до уваги, що зазначення імені архітектора у проектній документації та щодо етапів будівництва у законодавстві України передбачено у п. 12 «Порядку виконання підготовчих та будівельних робіт», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 466 [160]. Також відповідно до п. 9.1. «Порядку розроблення проектної документації на будівництво об'єктів», затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16.05.2011 р. № 45 [161] у проектній документації обов'язково має зазначатися ім'я архітектора, автора проекту.

Водночас щодо набуття і здійснення архітектором загального особистого немайнового права – обрання псевдоніму, бути анонімом є певні нюанси. Як зазначалося у попередніх підрозділах, архітектор це не просто автор твору, це людина, яка має фахову освіту, відповідає певним професійним вимогам (має кваліфікаційний сертифікат за напрямом професійної атестації, пов'язаними із створенням об'єктів архітектури), розробляє або керує розробкою (головний архітектор) проектної документації, що проходить дозвільно-реєстраційну

процедуру. Відповідно до вимог законодавства, ім'я архітектора має вказуватися дійсне.

Також слід брати до уваги, що в Україні розширюються сфери застосування електронного документообігу. Так, відповідно до п. 1 Порядку ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 681 [162] діє Реєстр будівельної діяльності, в якому відповідно до п. 9.1. Порядку розроблення проектної документації на будівництво об'єктів, затвердженого Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16.05.2011 р. № 45, на проектній документації зазначається не просто ім'я, зазвичай, головного архітектора, а й накладається кваліфікований електронний підпис архітектора, що відповідає дійсному, справжньому імені автора-архітектора.

Таким чином, здійснення суб'єктивного права архітектора на ім'я шляхом зазначення псевдоніму або заборони згадувати його ім'я діє лише теоретично; практично архітектори не користуються такими способами (псевдонім, анонімність) зазначення свого імені на проектній документації та на будівлі або споруді.

Наступне особисте немайнове право автора-архітектора, сформульоване у п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, ст. 439 ЦК України, як право на недоторканість твору, що полягає у праві автора вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору. Складність здійснення цього суб'єктивного особистого немайнового права для архітекторів полягає у тому, що воно пов'язане із майновими правами інтелектуальної власності на твір архітектури та із його експлуатацією. Зазвичай архітектори розробку проектної документації, що може бути твором архітектури, здійснюють на замовлення, або в порядку виконання трудових обов'язків як службовий твір. Відповідно, майнові права інтелектуальної власності на твір архітектури переходять до замовника або роботодавця.

Згідно із ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ майнові права на службовий твір переходять до

роботодавця з моменту створення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено цим Законом, трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, укладеним між працівником (автором) і роботодавцем. Перехід майнових прав на службовий твір до роботодавця означає, що архітектор втрачає зв'язок із своїм твором в процесі його експлуатації: із ним ніхто не погоджує питання щодо реконструкції, перетворення чи взагалі знесення збудованого твору архітектури. Щодо створення твору архітектури на замовлення, ситуація подібна до службових творів. Так, згідно із ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення, а відповідно до ч. 4 ст. 15 зазначеного Закону, замовник має право вносити зміни до твору, створеного за замовленням, якщо інше не передбачено договором замовлення. У цьому контексті не зовсім логічною виглядає перевага, що надається авторам творів образотворчого мистецтва, створених за замовленням (ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), які зберігають за собою майнові права та можуть визначати способи їх реалізації.

Звертаючись до судової правозастосовної практики, достатньо типовим є підхід судів, коли предметом розгляду є порушення особистих немайнових прав архітекторів щодо творів архітектури, створених за договором замовлення або за договором підряду. Наприклад, Господарський суд Одеської області у справі № 916/808/18 у мотивувальній частині свого Рішення від 21 грудня 2021 р., аналізуючи досліджені докази по справі, зазначив, що за договором замовлення на створення проектної документації майнові права перейшли до замовника, відтак замовник може доручити внесення змін у проектну документацію, частина якої охороняється як об'єкт авторського права, будь-яким третім особам, тому суд не вбачає порушення особистих немайнових прав архітекторів та вважає, що позивач не надав доказів щодо порушення його особистих немайнових прав на твір [163]. Наведене рішення суду ілюструє, що при переході майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури автор-архітектор автоматично втрачає не лише можливість здійснити своє право щодо збереження цілісності

твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а й і захистити його у разі порушення.

Також доволі типовою є позиція судів, коли постає питання про захист особистих немайнових прав архітекторів на твір архітектури, створений за договором на виконання проектно-вишукувальних робіт (договір підряду). Суд вважає, що питання передачі та умови здійснення прав інтелектуальної власності на твори архітектури мають врегульовуватись відповідними договорами у сфері права інтелектуальної власності. У той час підрядні договори на виконання проектно-вишукувальних робіт - це договори, що стосуються розробки проектної документації у сфері будівництва, і навіть якщо вони і містять певні пункти, присвячені питанням інтелектуальної власності, це не впливає на характер цих договорів. Відтак суди застосовують загальне правило, що усі майнові права інтелектуальної власності належать замовнику, який може будь-яким способом використовувати твір архітектури, не отримуючи попереднього дозволу у автора-архітектора [91].

Таким чином, здійснення архітектором права щодо збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору мало б забезпечуватися положеннями ст. 426 ЦК України та ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо виключного характеру майнового права інтелектуальної власності на твір, що належить виключно автору твору – дозволяти або забороняти використання твору іншими особами. Проте, коли твір архітектури створюється за договорами замовлення або підряду, чи трудовим контрактом (договором), зв'язок між вказаними правами розривається: перехід майнових прав архітектора до замовника чи роботодавця унеможлиблює здійснення права на недоторканість твору, оскільки внесення змін до твору розглядається як майнове право, що реалізується безвідносно особистого немайнового права. Отже, у зазначених ситуаціях особисте немайнове право архітектора на недоторканість твору стає фікцією.

Як позитивний приклад, доречно згадати постанову Верховного Суду щодо захисту немайнових прав архітектора на недоторканність його твору, які були порушені власниками-забудовниками, в результаті чого відбулося руйнування будівлі «Квіти України» в м. Києві. Водночас постанова Верховного Суду про

захист немайнових прав архітекторів на недоторканність твору є неостаточним рішенням суду. Суд задовольнив вимоги архітекторів, скасувавши рішення судів попередніх інстанцій по справі та направив її на новий розгляд до суду першої інстанції [164]. Виходячи із матеріалів справи, у даному випадку суд хоча б взяв до уваги, що архітекторів не залучали до розробки проектно-вишукувальних робіт і у них не питали дозволу щодо здійснення реконструкції будівлі.

Питання охорони і захисту суб'єктивних прав архітекторів, здійснення яких пов'язано із майновими правами інтелектуальної власності в Україні, найменшим чином захищені в реаліях нашого буття. У цьому контексті варто згадати й про Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI [170], що встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності, містить перелік вимог та погоджень в процесі здійснення містобудівної діяльності. Водночас серед усіх вимог відсутнє погодження з архітектором зміни проектної документації, що може містити об'єкти авторського права, дозвіл на реконструкцію або знесення будівлі/споруди.

Виходячи із викладеного, особливий інтерес викликає зарубіжне законодавство і судова практика, у першу чергу країн ЄС щодо охорони і захисту суб'єктивного права архітектора на недоторканість його твору.

Наприклад, у Законі Чеської Республіки про авторське право [166] питанням обмеження авторських прав архітектора на недоторканість твору присвячена окрема норма. Відповідно до § 38d власнику об'єкта архітектури дозволяється використовувати архітектурний твір, втілений у будівлю, креслення або плани, без отримання ліцензії та дозволу автора (архітектора) вносити зміни у твір архітектури виключно виходячи із потреб технічного обслуговування або здійснення інших робіт щодо внесення змін у завершену будівлю в необхідному обсязі, зберігаючи при цьому цінність архітектурного твору. Якщо зміни будуть торкатися цінності архітектурного твору, власник будівлі повинен отримати відповідний дозвіл у архітектора або його залучити до розробки документації та проведення модифікації будівлі, в іншому випадку архітектор може вимагати документацію на будівлю, включаючи зображення до внесення змін.

Виходячи із судової практики, наведене нормативне правило щодо обмеження суб'єктивних авторських прав архітектора чеські правники пов'язують, наприклад, із потребою у реконструкції даху, якщо він при негоді протікає, заміною вікон, будівництвом прибудови, ремонтом та модифікацією фасаду будівлі, заміною покриття сходів, проте такі новації у жодному разі не можуть порушувати загальну концепцію твору. Проте, не зважаючи на цінність архітектурного твору, про реконструкцію будівлі архітектори дізнаються вже постфактум, коли, наприклад, власник вже побудував прибудову до будинку у внутрішньому дворі. Відповідно до положень чеського законодавства, архітектор має сам ініціювати переговори із власником будинку, оскільки невдала реконструкція може зашкодити його репутації. У випадках, коли власник відмовляє архітектору у наданні документації щодо реконструкції будівлі або не погоджує ці дії з архітектором, не залучає його до процесу реконструкції, архітектор може захистити свої суб'єктивні авторські права на цілісність твору шляхом звернення до суду, наприклад, із вимогою про грошову компенсацію за несанкціоноване втручання в архітектурний твір. Вирішуючи такі справи, суди, окрім того, що встановлюють, чи належить будівля до творів архітектури, також враховують, чи доклав архітектор зусиль для переговорів з власником щодо можливого вирішення проблеми [167].

Німецьке законодавство у сфері авторського права не містить спеціальної норми, якою захищаються суб'єктивні авторські права архітектора. Так, §39 Закону Німеччини про авторське право і суміжні права ([168]) встановлює загальне правило щодо внесення змін у твори. Відповідно до цього правила, особа, яка має право на використання твору, не може вносити зміни у твір, його назву або позначення автора, якщо інше не погоджено. Допускаються зміни твору та його назви, на які автор не може відмовити у силу принципу добросовісності.

За тривалий час дії цього загального правила німецькими судами були вироблені правові позиції його застосування до різних обставин, включаючи і захист суб'єктивних авторських прав архітектора на його твори.

Як зазначають німецькі адвокати, окреслюючи підходи судів у питанні захисту прав архітекторів на недоторканість творів архітектури, якщо у

результаті внесення змін, відбулося порушення загальної концепції твору архітектури, така ситуація німецькими судами розглядається як несанкціоноване втручання у твір. Це правило було сформульоване рішенням Земельного суду Берліна від 2006 року, справа № 16 O 240/2005, коли зміна конструкції стелі будівлі залізничного вокзалу Берліна була визнана судом як несанкціоноване втручання у твір архітектури, що порушило цілісність твору. Проте, якщо зміна зберігає загальну концепцію твору архітектури, тоді вона не визнається порушенням суб'єктивних авторських прав архітектора. Так, Апеляційний суд Штутгарта (OLG Stuttgart) у своєму рішенні від 2010 року у справі № 4 U 106/2010, вирішуючи питання про реконструкцію залізничного вокзалу Штутгарта, зазначив, що важливо враховувати зв'язок автора з відповідним твором, або ж правомірність змін має оцінюватися з урахуванням ступеня творчості, який автор вклав у сам твір. Чим більший ступінь творчості автор вклав у твір, тим менше втручання в такий твір слід допускати. Інші міркування беруться до уваги при внесенні змін до конструкції в обсязі, що є суворо необхідним: важливість робіт, економічні інтереси (зміна плоского даху на похилий через його пошкодження внаслідок низької несучої здатності при покритті снігом), суспільний інтерес у збереженні або зміні робіт, а також зміна призначення завершеної конструкції, оскільки вимоги до використання конструкції змінюються з часом [169].

Таким чином, німецькі суди, вирішуючи питання, чи призвело втручання у твір архітектури до порушення цілісності твору, а відтак і порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, у кожному конкретному випадку дають оцінку, чи призвело таке втручання до порушення концепції, задума архітектора втіленого у твір архітектури, а також оцінюють мету таких змін.

Водночас, Федеральний суд Німеччини сформував кілька етапів перевірки законності внесених змін у твір архітектури, ґрунтуючись на формулюваннях Рейхсгерихту (RGZ 69, 242, 244) [170].

Перший етап, пов'язаний із тим, що заборона на зміну твору, його модифікації, спрямована проти порушення існування та цілісності твору в його конкретно створеній формі; тому концепція зміни твору зазвичай вимагає втручання в сутність захищеного авторським правом твору [171]. Спотворення –

це особливо серйозний випадок пошкодження, який суттєво спотворює або фальсифікує суттєві характеристики твору [172].

Для настання відповідальності достатньо самого факту порушення особистих немайнових прав архітектора [173], наприклад, якщо охоронюваний твір змінено, але звичайний спостерігач припускає, що архітектор є автором усього оригінального твору, тобто модифікація архітектурного твору не сприймається як щось поза архітектурного задуму, проте такі зміни, порушуючи особисті немайнові права архітектора, можуть ставити під загрозу його репутацію [174], якщо втручання у твір архітектури спотворює просторове враження [175] або якщо естетичний ефект будівлі суттєво змінено [176].

Другий етап тестування порушення особистого права архітектора пов'язаний із тим, що апріорі будь-яке втручання у охоронюваний авторським правом архітектурний твір є порушенням права на недоторканість твору [177].

Третій етап, пов'язаний із пошуком судом балансу інтересів між інтересами архітектора щодо збереження недоторканості його архітектурного твору та інтересом власника будівлі щодо здійснення певної модифікації. Це непростий етап, і у кожній конкретній справі, суд шукає цей баланс індивідуально. Проте, за загальним правилом, архітектор повинен погодитись на внесення певних змін у його архітектурний твір, якщо в результаті таких змін не відбудеться грубого спотворення його твору. У даному випадку вирішальним стає збереження індивідуальної креативності архітектора, втіленої у творі архітектури (BGH, Urteil vom 19.03.2008, Az.: I ZR 166/05) [171] та збереження репутації архітектора, яка не повинна постраждати від внесення змін у його твір архітектури (OLG Stuttgart, Urteil vom 06.10.2010, Az.: 4 U 106/10, Rn. 136) [172]. Водночас чим більше творчих зусиль було докладено архітектором у створення твору архітектури, чим більше такий твір вирізняється креативністю, тим менше суд може дозволити його модифікувати [172].

Проте, як зазначають німецькі юристи-практики, після смерті архітектора інтерес до нього та його творів поступово згасає так само, як і заінтересованість у повній недоторканості його творів [170].

Пошук балансу інтересів архітектора та власника будівлі вимагає від суду враховувати певні фактори, що змушують власника будівлі вносити зміни у твір

архітектури. Так, наприклад, суд не розглядає у якості порушення права архітектора на недоторканість його твору, якщо потреба внести зміни викликана цільовим призначенням будинку (BGH, Urteil vom 19.03.2008, Az.: I ZR 166/05) [171]. Суд виходить із того, що архітектор ще на початку проектування будівлі мав знати про різноманітне функціональне її призначення. Відповідно, якщо буде змінюватися функціональне призначення, будуть вчинятися певні модифікації із будівлею. За таких умов, питання позитивного вирішення захисту права архітектора на недоторканість його твору судом є доволі низьким (OLG Dresden, Urteil vom 13.11.2012, Az.: 11 U 853/12, Rn.31) [178].

Також німецькі суди, вирішуючи справи про захист суб'єктивного права архітектора на недоторканість його твору в межах пошуку балансу інтересів, враховують і суспільний інтерес. Водночас такий суспільний інтерес не повинен переважати авторське право навіть на етапі затвердження проектної документації (OLG Stuttgart, Urteil vom 06.10.2010, Az.: 4 U 106/10, Rn. 156) [172].

Враховуючи специфіку створення об'єктів архітектури як об'єктів авторського права, слід враховувати, що зміни у творі архітектури можуть вноситись на різних етапах їх створення, а саме:

а) коли будівництво ще не завершено (на етапах проектування, підготовки до будівництва та будівництва);

б) коли будівництво вже завершено (на етапі ремонту або реконструкції).

Вище розглядалися випадки внесення змін у твір архітектури, які вже побудовані. Проте доволі багато спорів між архітекторами та інвесторами, замовниками, будівельниками виникає, коли будівництво ще не завершено. При виникненні таких спорів суди також враховують безліч факторів, встановлюючи факт порушення суб'єктивного авторського права архітектора на недоторканість твору.

Слід зазначити, що внесення змін у твори архітектури може бути викликано різними факторами: від вимог технічної безпеки, дотримання містобудівних норм тощо, до необхідності адаптувати будівлі в просторі та часі або потребами власника і сьогодення. Проте, які б не були підстави модифікації творів архітектури, вони не повинні порушувати особистих авторських прав архітектора.

Наведені підходи законодавства та судової практики Чехії та Німеччини, з однієї сторони, свідчать про різні підходи до нормативного врегулювання питання охорони та захисту суб'єктивного права архітектора на недоторканість твору – в одній державі законодавство містить спеціальну норму, а в іншій – загальну. Проте це не впливає на загальний європейський підхід до прагнення захистити особисті немайнові права архітектора на твір в разі їх порушення і водночас врахувати інтереси архітектора, власника будівлі та суспільства. У той же час у сфері архітектури таке особисте немайнове право, як право на недоторканість твору, не є абсолютним і за певних умов воно може бути обмежене.

В Україні відсутня спеціальна норма, яка б визначала межі здійснення архітектором права на недоторканість твору, а судова практика, здебільшого, стає на бік власника будівлі, нехтуючи суб'єктивним авторським правом архітектора. Відповідно, на даному етапі законодавчого розвитку України вбачається за доцільне доповнити ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV частиною 3 із наступним змістом: «Авторам об'єкту архітектури належить право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору. Виключенням із даного права можуть бути випадки зміни функціонального призначення об'єкта архітектури як об'єкта авторського права або задоволення суспільних інтересів, але такі зміни не повинні впливати на оригінальність об'єкта архітектури як об'єкта авторського права».

Розкриваючи питання суб'єктивного права архітектора на недоторканість його твору архітектури, не можна обійти увагою питання повного знищення такого твору. Наразі в Україні дане питання щодо творів архітектури на законодавчому рівні не врегульоване. Звертаючись до положень ч. 2 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX можливість за певних умов знищити твір стосується лише творів образотворчого мистецтва. Враховуючи специфіку створення об'єкта архітектури як об'єкта авторського права, що суттєво відрізняється від створення творів образотворчого мистецтва, в разі виникнення спору щодо знищення твору архітектури суди не зможуть застосувати аналогію закону, застосувавши

правила ч. 2 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX до творів архітектури. Це пояснюється тим, що у процесі створення будівлі, як форми вираження твору архітектури, беруть участь різні суб'єкти від замовників, інвесторів до підрядних організацій із здійснення будівництва. Відтак запропонувати виплатити архітектору ціну, що не перевищує вартості матеріалів, витрачених на створення твору архітектури, буде нонсенсом, оскільки кошти у будівництво вкладають інвестори. Із тих же самих підстав архітектору не можна запропонувати зробити копію твору у формі будівлі, у відповідній формі.

Для пошуку виходу із такої ситуації доцільно звернутися до законодавства зарубіжних країн. У першу чергу увагу привертає положення чеського законодавства у сфері авторського права. Так, у п. 3 § 9 розд. 1 *Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů* (autorský zákon) [166] закріплено, що власник речі, у якій виражений твір, не зобов'язаний зберігати цю річ та охороняти її від знищення, якщо інше не передбачено законом або договором. Відповідно до чеської судової правозастосовної практики наведене положення судами розуміється так, що знищення речі (будівлі), як форми вираження твору архітектури, не припиняє авторське право архітектора. Тобто діє принцип потенційної повсюдності, за яким твір архітектури як нематеріальне благо не може бути спожито, на відміну від матеріальних благ, що можуть бути лише формою його втілення [179].

Наведений чеський правозастосовний підхід судів, як не дивно, знаходиться у повній відповідності із положеннями ч. 1 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, відповідно до якої авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки.

Якщо слідувати такій логіці, руйнування будівлі як твору архітектури не буде порушувати суб'єктивних авторських прав архітектора, проте, модифікація будівлі вже буде розглядатися як порушення суб'єктивного права архітектора на

недоторканість твору. Це правова парадигма, яку можна подолати лише передбачивши на законодавчому рівні отримання згоди архітектора на знищення об'єкту архітектури як об'єкту авторського права. Тобто, повернути норму ст. 12 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, яка існувала до її виключення із зазначеного Закону.

Наступне немайнове право автора-архітектора, яке має свою специфіку здійснення щодо творів архітектури - це право надати назву твору або залишити його без назви (п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Як вже загально відомо, оригінальна назва твору може отримати самостійну правову охорону авторським правом та самостійно використовуватися як частина твору (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Звертаючись до доктрини авторського права, слід відзначити, що значна кількість науковців присвятила свої дослідження розкриттю проблем правової охорони назви творів. Водночас, аналізуючи такі дослідження, слід зазначити, що науковці зосереджували свою увагу, по-перше, на проблемах правової охорони назв літературних творів (І. Петренко, О. Улітіна та інші), по-друге, висвітлюючи правову природу особистих немайнових прав автора, торкалися питань правової охорони назви творів (Л. Майданник, Р. Стефанчук та інші). Водночас питання, пов'язані із здійсненням особистого немайнового права архітектора на назву твору архітектури, лишається поза увагою дослідників.

Проте наявні дослідження надають можливість виокремити загальні проблеми здійснення цього особистого немайнового права – права надавати назву твору.

Так, І. Петренко, досліджуючи питання правової охорони назви літературного твору, вказує на те, що така назва може використовуватися як торговельна марка [180, с. 21].

Така проблема може виникнути і у сфері архітектури; при цьому назва об'єкта архітектури як твір архітектури може бути зареєстрована як торговельна марка за відсутності підстав для відмови в її реєстрації, які містяться у ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII [181], так і зареєстрована торговельна марка може стати

назвою твору архітектури. Наприклад, у м. Рівне є ЖК «Золота підкова», ця назва була назвою архітектурного проекту цього ЖК [182]. Водночас словосполучення «Золота підкова» зареєстровано як торговельна марка для алкогольних напоїв ТОВ Лікєро-горільчаним заводом «Прайм» [183]. У разі виникнення конфлікту вирішальним буде, для якого класу (тобто для ідентифікації яких товарів та послуг) зареєстровані ці торговельні марки або подана заявка на реєстрацію торговельної марки.

Може виникнути проблема й на етапі експертизи заявки на торговельну марку. Наприклад, у м. Лубни Полтавської області є ЖК «Білий дім» [184], оскільки загальновідомим є вашингтонський Білий дім, і відповідно можуть виникнути питання щодо розрізняльної здатності, проте прямої заборони щодо реєстрації такого словосполучення законодавство України не містить. Водночас у США діє «Закон Ленхєма» (Lanham Act або Trademark Act 1946), за яким торгові марки не можуть містити прапор США, будь-який державний символ (наприклад, Білий дім або будівлі Капітолію) [185].

Також, І. Петренко, досліджуючи проблеми надання правової охорони назви літературних творів, вказує на їх відповідність критерію оригінальності [180, с. 18], що, у принципі, збігається із положенням ч. 2 ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ.

Відповідність назви твору архітектури критерію оригінальності є доволі проблемною. Це пояснюється низкою факторів, як то: 1) назва проекту твору архітектури може бути пов'язана із його цілями та ідеями (наприклад, «Еко-селєще» або «Креативний дім»); 2) назва, споруди може бути пов'язана з місцем розташування або її функціональним призначенням (наприклад, Монбланський тунель); 3) назва може бути обрана виходячи з функціонального призначення будівлі (наприклад, Арканзаський музей мистецтв) або ж відображати її архітектурний стиль (наприклад, Готель Готика). Також можуть бути й інші фактори, що будуть впливати на назву будівлі або споруди (матеріал, що використовується у будівництві, форма будівлі тощо).

Як зазначає Р. О. Стефанчук, «назва твору дозволяє його індивідуалізувати та забезпечити його автономність» [186, с. 63]. По суті, мова йде про оригінальність назви твору, про його розрізняльну здатність.

У сфері архітектурної діяльності назви різних архітектурних проектів можуть збігатися. Відповідно в разі бажання їх авторів зареєструвати назву як самостійний об'єкт авторського права, навіть якщо ця назва відповідає критеріям оригінальності, можуть виникнути проблеми. Наприклад, у м. Лубни Полтавської області є ЖК «Білий дім» [184]. У м. Ірпінь Київської області також є ЖК White House (Білий дім) [187].

Реєстрація назви твору архітектури як торговельної марки є доволі перспективною, проте має і певні нюанси. Виходячи з існуючої світової практики, при реєстрації торговельної марки назва будівлі відіграє другорядне значення і використовується в якості ідентифікатора, у той час як на перший план виступає нестандартне конструктивне рішення зовнішньої форми будівлі. Наприклад, Аудіторіум у Тенерифі (Іспанія) (Auditorio de Tenerife) робота архітектора Сантьяго Калатрави у 2003 році була зареєстрована як торговельна марка, правовий режим якої розповсюджується як на назву будівлі, так і на її зовнішній вигляд [188].

Близьким до розуміння поняття оригінальності є так звані прояви фанфікшену (фанатське наслідування). Досліджуючи правову природу фанфікшену, О. Улітіна вказує, що «при фанфікшену можливі випадки плагіату не лише щодо змісту літературного твору, запозичення імен персонажів, сюжету, а й і назв творів. Проте не завжди результатом фанфікшену може бути плагіат» [189, с. 12]. Слід відзначити, що прояви фанфікшену можливі й у сфері архітектури. Наприклад, готель «Піраміда» в Тихах (Польща) був спроектований у формі піраміди, наслідуючи форму єгипетської піраміди Хеопса [190]. У наведеному прикладі має місце не лише співпадіння архітектурних форм, а й назв. Проте найбільш яскравим проявом фанфікшену, коли сама назва твору архітектури вплинула на створення іншого літературного твору, можна назвати твір польського письменника Януша-Леона Вишневецького «Грант-готель», в якому розповідається про одноіменний відомий готель у Сопоті.

Виходячи з того, що назва твору - це все ж таки його частина, відповідно вона пов'язана із самим твором. Проблема обрання оригінальної назви, яка може використовуватися самостійно, є актуальною для будь-яких творів. Водночас

назва твору архітектури може пов'язуватися із незвичною, оригінальною концепцією самої будівлі або споруди. Наприклад, Скляний будинок у Парижі, створений за проектом архітектора-декоратора П'єра Шаро, побудований для доктора Жана Дальсача між 1928 і 1931 роками, являє собою металеву конструкцію, підняту на палях, з фасадом, покритим скляними цеглинами, які надають їй вигляду світлового короба, або Палац Буллес (бульбашок), спроектований угорським архітектором Антті Ловага в Теуль-сюр-Мер (Франція) у 1960-х роках, являє собою вигнуту архітектурну форму бетонних бульбашок, які містять тисячу ілюмінаторів, створюючи вигляд печери або підводного човна [191].

Водночас автор-архітектор згідно із п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX може не давати назву своєму твору архітектури, оскільки дати назву твору є його правом, а не обов'язком. Щодо творів архітектури, доволі розповсюдженим є явище, коли архітектор не дає назви своєму твору, а в разі коли його твір відрізняється архітектурною унікальністю, така будівля або споруда може отримати неформальну, народну назву.

Висвітлюючи питання назви твору архітектури, не можна обійти увагою специфіку архітектурної діяльності, в результаті якої може бути створений твір архітектури. У цьому процесі (створенні об'єкту архітектури, як об'єкту авторського права) залучена велика кількість людей. Виходячи з положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX право, надавати назву твору, як особисте немайнове право належить автору цього твору. Проте автором назви архітектурного твору може бути і не архітектор. Наприклад, замовник розробки проекту може прийти до архітектора з уже вигаданою назвою майбутнього об'єкта архітектури, як об'єкта авторського права, або назву твору архітектури може дати будь-яка особа, як залучена, так і не залучена до розробки проекту цього твору. Слід зазначити, що ці назви можуть зазначатися у проектній документації, при проходженні дозвільної процедури на будівництво, при створенні презентацій для пошуку інвесторів, у рекламі тощо. На відміну від літературних, музичних чи будь-яких інших творів, при створенні архітектурних творів може бути відсутність збігу у

суб'єктному складі між авторами самого архітектурного твору та авторами назви такого архітектурного твору. Відтак, з метою здійснення права надання назви архітектурному твору, як особистого немайнового права, у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX має бути зроблено виключення щодо належності цього права виключно автору архітектурного твору шляхом доповнення ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX наступного змісту: «Автором назви архітектурного твору може бути особа, яка не є автором архітектурного твору».

Також достатньо розповсюдженими є випадки, коли архітектурне бюро використовує назви архітектурних проєктів, що були створені із залученням архітекторів, у своїй рекламній діяльності. Відтак, питання використання назви архітектурного проєкту або назви вже створеної на його основі будівлі, чи споруди має бути окремо врегульоване у договорі з архітектором чи іншою особою, яка є автором назви архітектурного твору.

Окрім загальних особистих немайнових прав, архітектору як автору архітектурного твору можуть належати й спеціальні особисті немайнові права.

Згідно із абз. 1 ч. 1 ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV особистим немайновим правом архітектора є право фотографувати, здійснювати відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права, крім випадків, визначених законом. Це суб'єктивне особисте немайнове право архітектора кореспондується із правом доступу автора до твору образотворчого мистецтва (ч. 3, 4 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX), як одна з форм його здійснення (фотографування, відеозйомка).

У доктрині авторського права зміст, правову природу та окремі питання здійснення права доступу до твору образотворчого мистецтва у своїх роботах досліджували: Г. В. Чурпіта, яка вважає, що дане право «є синтезом як майнових, так і особистих немайнових прав, оскільки майновий характер доступу до твору пов'язаний із забезпеченням реалізації права на відтворення, а немайновий характер – із неможливістю переходу цього права до правонаступників» [192, с. 55]; С. Глотов, який, аналізуючи праці німецьких філософів та юристів,

розглядає «право доступу» не до матеріального об'єкта, а саме «до твору, що підкреслює зв'язок автора не з річчю, а з (духовним) результатом його творчої діяльності» [193, с. 150], проте здебільшого акцентує свою увагу на правовідносинах, що виникають між власником речі (чиї майнові права можуть бути обтяжені) та автором твору образотворчого мистецтва в процесі здійснення ним свого суб'єктивного авторського права; Б. М. Криваліпов, досліджуючи особливості захисту авторських прав на твори образотворчого мистецтва, право доступу до твору також розглядає як «особисте немайнове право автора твору образотворчого мистецтва», аргументуючи свою позицію «відсутністю економічної вигоди від здійснення цього права» [194, с. 49] та інші.

Не вдаючись до глибокого аналізу правової природи права доступу автора до твору образотворчого мистецтва, оскільки предметом дослідження є суб'єктивні авторські права архітектора, приєднаємось до думки тих науковців, які розглядають природу права доступу до твору як немайнову. Проте специфіка створення існування об'єктів архітектури, як об'єктів авторського права, суттєво відрізняється від здійснення права доступу до творів образотворчого мистецтва та виявляє інші проблеми реалізації цього права.

У першу чергу слід відштовхуватися від того, що при здійсненні права доступу до твору архітектури можуть виникнути самостійні об'єкти авторського права – фотографічні твори (п. 9 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX) та аудіовізуальні твори (п. 6 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Тут постає питання: кому ж будуть належати авторські права на такі твори? Незважаючи на простоту питання, відповідь на нього не є очевидною, оскільки вона безпосередньо пов'язана із метою здійснення архітектором права доступу до свого твору. Національне законодавство, як і законодавство країн ЄС, не визначає мети здійснення права доступу ані до творів образотворчого мистецтва, ані щодо фотографування, відеозйомки творів архітектури. Натомість німецькі юристи, які працюють у сфері архітектури та авторського права, ґрунтуючись на положеннях німецького закону про авторське право, пов'язують здійснення права доступу до творів, що закріплене §25 [195] архітектора, із створенням копій, включаючи фотографії для презентаційних цілей [196].

Відповідно, при створенні особистого каталогу робіт архітектора буде певна вимога до якості таких фотографій та відеозйомки, тому архітектор може доручити зробити таку роботу фахівцю, у якого є відповідні технічні можливості та досвід таких робіт. Відтак, якщо фото та/або відеозйомка здійснюється іншою особою, а не архітектором, і в результаті можуть з'явитися самостійні об'єкти авторського права, обов'язок дотримання авторських прав такого фахівця покладається на архітектора. Тому при здійсненні архітектором права доступу до свого архітектурного твору із залученням фахівця з фотографування та/або відеозйомки, для уникнення у подальшому проблем із використанням отриманих фотографій, відео зйомки, доцільно укласти договір із детальною регламентацією способів використання фотографічних творів та аудіовізуальних творів.

Висвітлений аспект щодо фотографування та відеозйомки об'єктів архітектури як об'єктів авторського права може здійснити уповноважена архітектором особа в межах здійснення ним права доступу до свого твору, проте тут в жодному разі не буде йти мова про передачу цього особистого немайнового права.

Наступне проблемне питання при здійсненні фотографування та/або відео зйомки об'єкту архітектури, як об'єкту авторського права, пов'язано із правами власників будівлі, споруди, орендарями цих об'єктів. Як вже зазначалось, це питання достатньо глибоко було досліджено С. Глотовим. Погоджуючись із науковцем, поділяємо його точку зору, що «чинне законодавство у сфері авторського права, визначаючи зміст права доступу, не відображає балансу інтересів власника речі та автора, і на практиці можуть бути випадки зловживання правом як з однієї (відмова у доступі до твору), так і з іншої сторони (достатньо часте звернення автора до власника)» [193, с. 155].

Також при здійсненні архітектором права на фотографування та/або відео зйомку об'єкту архітектури, як об'єкту авторського права, можуть бути порушені права інших авторів творів. Наприклад, фотографуючи внутрішній дизайн будівлі, у фотографії можуть бути відтворені інші об'єкти, що охороняються авторським правом (картини, скульптури) або законодавством у сфері промислової власності (оригінальні меблі). У таких випадках архітектор

повинен мати переконливі докази, що він може використовувати фотографію, на якій зображені інші об'єкти авторського права, інакше він буде виступати порушником авторських прав інших авторів. Доволі часто при публікуванні фотографій об'єктів архітектури, як об'єктів авторського права, зазначається не лише архітектор і фотограф, а й особа, яка є автором деяких предметів, що потрапили у фокус фотографії. Також під час перегляду аудіовізуального твору така інформація може бути озвучена або зазначена у титрах. Дане правило безпосередньо пов'язано із нормами законодавства у сфері авторського права та спрямоване на дотримання особистих немайнових прав як архітектора, так й інших осіб, які залучаються архітектором з метою здійснення належних йому прав.

До специфічного особистого немайнового права архітектора слід віднести право на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури (ч. 5 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV).

Слід звернути увагу на те, що хоча на законодавчому рівні це право відноситься до «виключних», проте у зазначеній нормі Закону міститься застереження: «якщо інше не передбачено умовами договору із замовником або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює». Відтак, дане право втрачає свою абсолютність, і говорити про його «виключність» навряд чи можна.

Також дане право законодавцем включено до переліку майнових прав на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права. Національні науковці у своїх дослідженнях доводять помилковість віднесення права автора архітектурного твору у подальшій реалізації проекту до майнових прав. Так, ще у 2007 р. Є. А. Греков звернув свою увагу на те, що «право на участь в реалізації проектів таких творів є особистим немайновим правом автора, яке спрямоване на отримання шляхом особистого ознайомлення достовірної інформації про відповідність архітектурним рішенням, втіленим у створеному ним (ними) творі, робочої документації на будівництво та споруджуваного відповідно до неї об'єкта архітектури» [202, с. 16]. Наведена думка отримала свого розвитку у дослідженні А. С. Штефан, яка справедливо зазначає, що «право на участь в реалізації проектів не має майнової природи, оскільки воно пов'язане із втіленням проекту, що існує у вигляді документації, креслень, макетів тощо, у реальну споруду,

будівлю, об'єкт ландшафтного дизайну. Це право має тісний зв'язок з особою автора, а норми чинного законодавства не встановлюють можливість передачі чи відчуження цього права на користь іншої особи» [146, с. 52].

Поділяючи наведений підхід науковців, що право на участь в реалізації проектів архітектором не має майнової природи, проте сам по собі аргумент щодо неможливості його відчуження, в контексті євроінтеграційних процесів, коли законодавство деяких країн ЄС передбачає можливість відчуження деяких особистих немайнових прав, наприклад, § 29 Закону Німеччини «Про авторське право» допускає розпорядження особистими немайновими правами автора спадкоємцями [200], втрачає свою актуальність.

Виходячи із формулювання положення ч. 5 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV право архітектора на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури може доволі широко трактуватися, оскільки сама по собі «реалізація проекту» складається із численних етапів від проведення будівельних робіт до введення об'єкта в експлуатацію, які своєю чергою, складаються із підетапів.

У сфері архітектурної діяльності право архітектора на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури, зазвичай, пов'язують із здійсненням авторського та технічного нагляду під час будівництва об'єкта архітектури. Відповідно, можна говорити, що дане право кореспондується із положеннями ч. 3, 4 ст. 11 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, якими передбачено, що авторський нагляд здійснюється архітектором - автором проекту об'єкта архітектури, іншими розробниками затвердженого проекту або уповноваженими ними особами. Авторський нагляд здійснюється відповідно до законодавства та договору із замовником. У разі виявлення відхилень від проектних рішень, допущених під час будівництва об'єкта архітектури, та відмови підрядника щодо їх усунення, особа, яка здійснює авторський або технічний нагляд, повідомляє про це замовника і орган державного архітектурно-будівельного контролю для вжиття заходів відповідно до законодавства.

Наведене законодавче положення конкретизується у «Порядку здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури», затвердженого

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 903 [199]. Відповідно до п. 2 зазначеного Порядку авторський нагляд архітектор може здійснювати протягом усього періоду будівництва і передбачає контроль за відповідністю будівельно-монтажних робіт проекту. Результати авторського нагляду фіксуються в журналі, що оформляється генеральним проектувальником у двох примірниках, один з яких зберігається у замовника, а другий — у генерального проектувальника (п. 5 Порядку). Загалом нормами зазначеного Порядку і визначається механізм здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будівель і споруд, а також технічного переоснащення діючих підприємств).

Також авторський нагляд за будівництвом здійснюється на підставі ДСТУ-НБА.2.2-ХХ:201Х «Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом» [200], якими мета авторського нагляду визначена як контроль за забезпеченням відповідності виконання будівельних робіт проектній документації (п. 3.2.1).

Наведені нормативно-правові документи метою архітектурного нагляду визначають забезпечення відповідності «будівельно-монтажних робіт», «будівельних робіт» проектній документації. Таке формулювання може викликати хибне уявлення про «авторський нагляд». Проте, у затверджених Міністерством економіки України Рекомендаціях щодо забезпечення правомірності створення та використання творів архітектури [201] у абз. 4 п. 3 роз'яснено, що право автора на результат його творчої діяльності в галузі архітектури виникає з моменту створення твору (у тому числі проекту), незалежно від того, був він закінчений і обнародований чи ні. Після реалізації проекту права автора на побудовані будівлі, споруди та інші твори, як об'єкти авторського права, також належать авторові, якщо вони не були передані за договором, з урахуванням норм законодавства щодо прав на службові твори та твори, створені на замовлення. Тобто, можна зробити висновок, що будівельно-монтажні роботи, що виконуються на основі проектної документації (креслень, ескізів, планів тощо), можуть бути предметом авторського права, якщо вони є відображенням творчої діяльності архітектора. Відповідно, використовуючи

термінологію авторського права, можна говорити, що метою здійснення авторського нагляду буде забезпечення відповідності здійснення будівельних робіт проектній документації задля збереження зв'язку між автором-архітектором і створеним ним об'єктом архітектури як об'єктом авторського права. Саме цей зв'язок і підкреслює немайнову природу суб'єктивного права архітектора на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури.

Вразі виникнення необхідності внесення змін у проектну документацію під час здійснення будівельних робіт такі зміни можуть порушувати таке особисте немайнове право архітектора, як право збереження цілісності твору (п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Такі зміни можуть бути внесені під час будівництва і відповідно до п. 4.4 ДСТУ-НБА.2.2-XX:201X «Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом» [200] повинні бути погоджені з генеральним проектувальником. Вбачається, що така норма утворює ситуацію незахищеності суб'єктивних прав архітектора, оскільки генеральний проектувальник може погодити внесення змін у проектну документацію, не погодивши їх із архітектором, якому належить авторське право на об'єкт архітектури, як об'єкт авторського права.

Підсумовуючи проведений аналіз суб'єктивних особистих немайнових прав архітектора, слід відзначити, що ці права можна поділити на загальні особисті немайнові права, що визначаються законодавством у сфері авторського права, та спеціальні, що визначаються законодавством у сфері архітектурної діяльності. Також слід підтримати точку зору тих науковців, які оцінюють поділ авторських прав на особисті немайнові та майнові права як умовний. Проведене дослідження та виявлена специфіка особистих немайнових прав архітектора доводять, що на практиці буває доволі важко визначити як саму природу цих прав, так і безпосередній механізм їх здійснення, який доволі часто пов'язується із здійсненням майнових прав інтелектуальної власності на твір.

2.2. Майнові права інтелектуальної власності архітектора

Архітектор, як суб'єкт авторсько-правових відносин, має увесь комплекс майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури, як і автор будь-якого іншого твору, що охороняється авторським правом.

Питання майнових прав інтелектуальної власності на твір, їх обсяг та здійснення займають ключове місце у доктрині авторського права. Загальні питання майнових прав інтелектуальної власності на твір були предметом дослідження таких науковців, як: В. П. Мироненко [202, с. 43-51], А. С. Штефан [198, с. 53-58], В. О. Семків, Р. С. Шандра [49, с. 78-89], О. О. Штефан [203, с. 170-199], В. Дмитришина [204] та інші. Окремі аспекти здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір також були предметом багатьох досліджень. Наприклад, питання специфіки договірних правовідносин у сфері авторського права досліджували Ж. В. Завальна [205], Ю. М. Капіца [206], В. В. Дмитренко [207, с. 150-169] та інші; питання вільного використання творів досліджували О. І. Яблокова [208], В. Троцька [209, с. 19-28], Ю. Акулов. [210, с. 165-171], І. І. Ващинець [211, с. 185-189] та інші. способи використання творів досліджували І. П. Тарнопольська [211], В. О. Токарева [213], І. В. Тарасова [214] та інші. Висвітлювались у наукових працях й інші питання охорони та здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твори.

Загальна характеристика майнових прав інтелектуальної власності на твори архітектури була висвітлена у роботах: О. Чабан [138], А. О. Вербицької [33, с. 112-121], Є. А. Грекова [197], Н. Мироненко, Л. Ряботягової [215], Х. Ю. Тарасенко [216]. Незважаючи на чисельні дослідження питань здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір взагалі та на твір архітектури безпосередньо, існуючі дослідження, здебільшого, ґрунтуються на законодавстві у сфері авторського права до прийняття нового Закону України у 2022 р. Також у наведених дослідженнях не аналізуються закріплені у законодавстві способи використання творів, та відповідно, не висвітлюється уся специфіка суб'єктивних майнових прав інтелектуальної власності архітектора на твір архітектури. У наведених працях приділялась увага окремим аспектам здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури.

Майнові права інтелектуальної власності на твір закріплені у ст. 440 ЦК України та ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ. Специфіка здійснення окремих майнових прав архітектора на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права визначається у ст.

30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV.

Згідно із ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX суб'єкт авторського права має право використовувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами.

Наведене законодавче положення вже тривалий час спонукало дослідників до доволі гострих дискусій про виключність чи не виключність майнових прав авторів творів, а також що слід розуміти під використанням твору та використанням творів архітектури, враховуючи їх специфіку.

Питання виключності майнових прав інтелектуальної власності на твір безпосередньо пов'язане із його правовою природою. Дослідники у своїх поглядах розділилися на прихильників та критиків двох основних концепцій: «концепції виключних прав» та «пропріетарної (власницької) концепції». Ці концепції доволі ґрунтовно висвітлювалися і досліджувалися як у теорії авторського права, так і у доктрині права інтелектуальної власності. Дослідники цих концепцій вказують, що «жодна із них не є беззаперечною, оскільки містить як положення, які обґрунтовують їх існування, так і положення, які викликають сумніви» [130, с. 42]. Не заглиблюючись у цей доктринальний спір, зазначимо, що в даній роботі поділяється точка зору, що право використовувати твір не має виключного характеру, виходячи із законодавчо визначених випадків і способів вільного використання творів (ст. 22-28 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Відтак, виключність майнових прав інтелектуальної власності на твір розглядається як «повноваження, що належить виключно суб'єктам авторського права дозволяти або забороняти використання твору іншим особам» [217, с. 136]. Тобто мова йде не про виключність майнових прав інтелектуальної власності на твір, а про повноваження, що належить виключно суб'єктам авторського права приймати рішення щодо використання чи невикористання творів іншими особами.

Не менш актуальним є питання використання творів архітектури. Воно безпосередньо пов'язане із правовою природою майнових прав інтелектуальної власності. У доктрині авторського права правову природу майнових прав

суб'єктів авторського права пов'язують з їх «економічним змістом, тобто економічною вигодою, яку можуть отримати ці суб'єкти від використання творів» [33, с. 112]. Ця позиція ґрунтується на положеннях ч. 3 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, відповідно до якої, незалежно від того, чи відбулося відчуження майнових прав на твір, автор має право на справедливую винагороду за відповідні способи використання твору. Проте, як вірно зазначають деякі дослідники, «враховуючи випадки вільного використання творів, не завжди використання твору має на меті одержання винагороди» [208, с. 38]. Також сам автор або суб'єкт авторського права, до якого перейшли майнові права на твір, може здійснити використання твору (наприклад, його відтворити), не маючи на меті та не отримуючи від цього економічну вигоду. Відтак, пов'язувати майнові права інтелектуальної власності із отриманням економічного зиску від використання твору абсолютно в усіх випадках не можна.

Законодавство України у сфері авторського права здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір пов'язує із використанням твору. Сам термін «використання твору» законодавчо не визначений, законодавець обмежився лише закріпленням невичерпного переліку способів використання творів (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Відсутність нормативного визначення терміну «використання твору» призвела до жвавої дискусії у доктрині авторського права: що ж слід розуміти під «використанням твору».

Наведемо найбільш розповсюджені підходи до розуміння цього терміну. Доволі розповсюдженим є підхід в теорії авторського права, за яким «використання творів» ототожнюється із «способами використання» [49, с. 80]. Не менш поширеним є підхід визначати «використання творів» через повноваження суб'єктів авторського права – «виключне право автора самостійно вирішувати питання, пов'язані з наданням третім особам доступу до свого твору та до його використання» [203, с. 170]. Проте, найбільш обґрунтованим видається підхід, за яким «використання твору» визначається як «дія суб'єкта авторського права, наділеного відповідними повноваженнями, щодо твору» [218, с. 69]; [203, с. 171]. Саме цей третій підхід враховує попередні два та відповідає

самому змісту слова «використання» як «дії, спрямованої на досягнення певної мети» [219].

Підсумовуючи викладене, можна запропонувати визначення терміну «використання твору» як дії суб'єкта авторського права, наділеного відповідними повноваженнями, використовувати твір у певній формі та певним способом задля отримання економічної та/або моральної (духовної) вигоди.

Досліджуючи суб'єктивні майнові права інтелектуальної власності на твір архітектори, не можна обійти увагою ще одне дискусійне питання у доктрині авторського права – виокремлення цих майнових прав.

Звертаючись до учбової літератури, у якій висвітлюються найбільш усталені підходи до розуміння тих чи інших правових понять у сфері авторського права, можна констатувати відсутність єдиного підходу до виокремлення майнових прав інтелектуальної власності на твір. Не зважаючи на те, що всі дослідники ґрунтуються на положеннях ст. 440 ЦК України та ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, переліки майнових прав, які пропонуються ними, різняться між собою. Так, одні науковці виокремлюють «право на використання твору», що включає у себе «право автора твору самостійно використовувати будь-яким способом твір, а також дозволяти або забороняти використання твору іншим особам» [203, с. 170-171]. Інші до майнових прав інтелектуальної власності відносять «право на використання твору; право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання» [220, с. 93]. Тобто, у даному випадку відтворюється зміст ст. 440 ЦК України. Є й такі дослідники, які, окрім переліку майнових прав автора, закріплених у ст. 440 ЦК України та, виходячи із змісту ст. 445 ЦК України та ч. 3 ст. 12, 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, виокремлюють «право на справедливу винагороду за використання твору та право слідування щодо художніх творів» [49, с. 79].

Дослідження питання виокремлення майнових прав інтелектуальної власності на твір дозволило встановити, що доволі часто право на використання ототожнюється із способами використання творів. Відтак можна зустріти серед майнових прав інтелектуальної власності на твір «право на переклад», «право на

імпорт» тощо [203, с. 185-186]. Слід відзначити, що подібне ототожнення майнових прав із способами використання творів можна зустріти й у довідковій інформації [221].

Звертаючись до монографічної літератури, слід відзначити, що там вже не спостерігається такої різноманітності у виокремленні майнових прав інтелектуальної власності на твір. Гуртуючись на нормах законодавства у сфері авторського права, дослідники здебільшого визначають такі майнові права на твір: «право автора використовувати твір самостійно; право дозволяти використання твору іншим особам; право забороняти використання твору іншим особам; право на отримання винагороди за використання твору (або право на справедливую винагороду за використання твору); право слідування щодо творів образотворчого мистецтва чи пластичного мистецтва» [198, с. 53, 57].

Науковці, які досліджували питання майнових прав на твори архітектури, керуючись ч. 5 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, додають до загальних майнових прав на твір (окрім права слідування), право на участь у реалізації твору архітектури [33, с. 115].

У попередньому підрозділі роботи були висловлені додаткові аргументи на користь позиції тих науковців, які вважають, що суб'єктивне право архітектора брати участь у реалізації твору архітектури (так званий авторський архітектурний нагляд) за своєю правовою природою належить до особистих немайнових прав автора, відтак це право включати до майнових прав на твір архітектури не можна.

Аналіз спеціальної юридичної літератури щодо визначення змісту права слідування та змісту майнових прав архітектора дозволив встановити відсутність досліджень, які б підтвердили або заперечили наявність у архітектора права слідування на твір архітектури. Для відповіді на питання про наявність або відсутність у архітектора права слідування слід з'ясувати, чи підпадають твори архітектури під об'єкти права слідування, а також які існують підстави для виникнення цього права.

Нормативне визначення права слідування закріплено у ч. 1 ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, відповідно до якої це «право автора на одержання справедливої винагороди, як

частки відрахувань від кожного продажу оригіналу художнього твору (твору графічного чи пластичного мистецтва, такого як малюнок, колаж, картина, рисунок, гравюра, естамп, літографія, скульптура, гобелен, твір з кераміки та скла, фотографічний твір тощо), оригіналу рукопису літературного або музичного твору, наступного за продажем оригіналу, здійсненим автором (право слідування)».

Виходячи із наведеного визначення, наявною стає проблема виокремлення об'єктів, щодо яких може здійснюватися право слідування. Так, у якості об'єкта вказується «оригінал художнього твору», при цьому далі розкривається зміст цього терміну через види творів – твір графічного чи пластичного мистецтва, такого як малюнок, колаж, картина, рисунок, гравюра, естамп, літографія, скульптура, гобелен, твір з кераміки та скла, фотографічний твір тощо. У ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, відсутній термін «художній твір», проте є термін «твір образотворчого мистецтва», під яким розуміється «скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього дизайну (у тому числі сценічного дизайну, накреслення (дизайну) шрифтів) тощо», та термін «твір ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва», що визначається як «твір художнього промислу, втілений або перенесений на предмет користування з ужитковою метою, створений ручним або промисловим способом, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, художнього скла, художні ковані вироби, ювелірні вироби тощо».

Порівнюючи перелік об'єктів, щодо яких може здійснюватись право слідування, наочним стає те, що термін «художній твір», який використовується у ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ включає в себе окремі види творів, які перелічуються при розкритті змісту термінів «твір образотворчого мистецтва» та «твір ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва». Водночас перелік об'єктів, що об'єднуються терміном «художній твір», повністю співпадає із переліком об'єктів, що закріплені у ч. 1 ст. 2 Директиви Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва [222].

Відсутність співвідношення зазначених термінів у законодавстві дозволяє запропонувати доповнення ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX терміном «художній твір», визначивши його як «твори образотворчого мистецтва та твори ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва».

Не зважаючи на проведену роботу з гармонізації національного законодавства щодо визначення змісту права слідування і його відповідності зазначеній Директиві ЄС, слід зазначити, що національне законодавство у ч. 1 ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX до об'єктів здійснення права слідування додатково відносить «оригінал рукопису літературного або музичного твору».

Звертає на себе увагу вказівка у директиві на те, що твір мистецтва є «оригінальним», тобто твори мистецтва, відповідаючи критерію оригінальності, мають належати до об'єктів охорони авторським правом. Натомість національний законодавець акцентує увагу на «оригіналі твору», і у ч. 2 ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, зазначає, що до «оригіналів творів прирівнюються їх примірники, виготовлені в обмеженій кількості самим автором або під його керівництвом, які пронумеровані, підписані автором або містять інші позначення, що засвідчують його авторство», у той час як у ст. 2 Директиви використовується термін «копія», що прирівнюється до «оригіналу». Також, за національним законодавством, примірники творів, що прирівнюються до оригіналів творів можуть «виготовлятися» (також цей термін не є типовим для авторського права, доцільно його замінити на «відтворення») «автором або під його керівництвом». Натомість, у ст. 2 Директиви, у якості умови прирівняння копій до оригіналів творів мистецтв вказується, що ця копія має бути створена самим митцем.

Відтак, для подальшого удосконалення та поглиблення гармонізації національного законодавства щодо здійснення права слідування доцільно внести зміни у ч. 2 ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, замінивши термін «виготовлення» на «відтворення» та виключивши можливість відтворення примірників художніх творів не автором оригіналу художнього твору.

Визначивши об'єкти авторського права, щодо яких може здійснюватися право слідування, слід з'ясувати, чи можуть підпадати під ці об'єкти твори архітектури. Згідно із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, твір архітектури визначається як «твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслення, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо». Тобто, формою вираження творчої, оригінальної думки архітектора можуть бути «креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі чи споруди». Усі ці форми вираження не мають визначення у законодавстві, проте за умови відповідності критерію оригінальності вони можуть отримати правову охорону авторським правом, але чи можна їх віднести до художніх творів?

Для відповіді на це питання слід з'ясувати тлумачення цих термінів.

Так, під кресленням розуміється «документ, що містить зображення предмета, а також дані для його виготовлення та контролю» [223, с. 6]. Тобто, креслення може бути об'єктом авторського права, не зважаючи на його технічний характер, проте не буде підпадати під термін «художній твір», що пов'язаний із задоволенням естетичних та духовних потреб людини.

Зовсім інша історія буде із визначенням «ескізу» в архітектурній діяльності. «Ескі́з (від фр. *Esquisse* — замальовка) — начерк архітектора, що фіксує його архітектурний задум. Ескіз виконують перед розробкою проєкту, зазвичай на папері у вільній манері засобами графіки, живопису, пластики, комп'ютерної графіки тощо для перевірки композиції, конструктивного та об'ємного вирішення ансамблю, споруди, їхніх частин у загальних найістотніших рисах. Це — принципово незакінчений твір архітектурної графіки, що втілює якусь ідею у процесі її опрацювання і творчого пошуку. Головною в ескізі є образна характеристика споруди. Ескіз будівлі або споруди може бути виконано за кілька хвилин пером на промокальному папері (наприклад, ескіз Кристал-паласу у Лондоні 1850 року архітектора Дж. Пакстона) або бути зрозумілим тільки самому автору (наприклад, ескіз Будівлі Музею С. Гугенгайма в Більбао 2006 архітектора Ф. Гері)» [224].

Таким чином, ескіз будівлі або споруди видатних архітекторів як малюнок, незалежно від його реалізації в архітектурному проєкті або будівлі чи споруді, може бути об'єктом права слідування.

Архітектурна модель – «це можливість на етапі проєктування об'єкта виконати відтворення на допоміжному матеріалі деталей, частин або повністю будівлі, щоб вивчити його перед початком будівництва або реконструкції. Здійснюється вона в масштабі від реальної споруди. Для виготовлення архітектурної моделі знадобляться легкі і прості в обробці матеріали. Це можуть бути: гіпс, пробка, пап'є-маше, картон, дерево, іноді – метал. Фахівці при створенні своїх архітектурних проєктів виготовляли макети» [225].

«Макет (фр. *Maquette* — модель, ескіз) — об'ємно-просторове відтворення в будь-якому матеріалі та будь-якому масштабі будівлі, споруди, їхніх частин, деталей, комплексу чи ансамблю споруд, міста чи його фрагменту. Макети архітектурних споруд, виконані з підручних матеріалів, відомі з античності. Вони унаочнювали проєктні рішення архітекторів при спілкуванні з замовниками, мало обізнаними з архітектурою. З доби Відродження макети стали невід'ємною частиною проєкту як демонстраційний матеріал, що дає можливість побачити, як виглядатиме запроєктована споруда, критично її оцінити і при потребі — виправити проєктне рішення. В історії архітектури, реставрації та пам'яткознавстві макети дозволяють відтворити вигляд втрачених архітектурних споруд або показати, як виглядали збережені споруди, їх комплекси й ансамблі в минулі історичні епохи, до пізніших перебудов. З останньої чверті 20 ст. у Європі набули популярності відлиті з металу (бронзи) макети пам'яток архітектури, архітектурних комплексів, ансамблів, історичних центрів міст, встановлені поряд з ними просто неба для кращого орієнтування туристів та екскурсантів. З 2000-х ця практика з'явилася й в Україні (м. Львів)» [226]. Відтак, архітектурна модель або макет будівлі, споруди, підпадаючи під ознаки пластичного мистецтва, можуть бути об'єктами здійснення права слідування.

Наведені визначення термінів «ескіз», «архітектурна модель», «макет» дозволяють говорити про наявність у архітектора суб'єктивного права слідування на певні форми вираження його творчої, оригінальної,

інтелектуальної діяльності у галузі спорудження будівель, містобудування. Водночас певні різновиди художніх творів, наприклад, фрески, мозаїка, вітражі, скульптури, балясини тощо, відокремлені від збудованих будівель або споруд, створені їх архітектором, також можуть розглядатися як самостійні об'єкти авторського права та об'єкти права слідування.

Згідно із положеннями ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, підставою здійснення права слідування є: наступний продаж оригіналу (примірника/копії) твору після першого його відчуження та продаж цього оригіналу твору іншим власником, ніж його автор або спадкоємець автора; такий продаж твору здійснюється через аукціони, галереї, салони, крамниці тощо (безпосередньо або за допомогою мережі Інтернет); ціна твору при наступному продажі перевищує еквівалент 50 євро.

Аналізуючи положення законодавства України щодо здійснення права слідування на твори, не можна обійти увагою й проблему отримання справедливої винагороди у разі наступних продажів оригіналу твору після першого його продажу. Ця проблема пов'язана із тим, що суб'єкт авторського права – автор, може і не дізнатися про подальшу долю свого твору після першого його продажу.

Не зважаючи на те, що ч. 5 ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX на осіб, які здійснюють наступний продаж (публічну пропозицію) оригіналу твору, покладається обов'язок «повідомляти організацію колективного управління, акредитовану у сфері обов'язкового колективного управління щодо права слідування, про наступний продаж у місячний строк з дати такого продажу, надавати цій організації відомості, необхідні для збирання і розподілу винагороди, і сплачувати цій організації справедливу винагороду протягом 10 днів з моменту надання інформації про наступний продаж зазначеного оригіналу твору». На практиці його реалізувати доволі важко з кількох причин. По-перше, в Україні відсутні такі організації колективного управління правами щодо художніх творів, а по-друге, якщо продаж здійснюється через соціальні мережі, Інтернет-форуми, групи, платформи онлайн-оголошень, Інтернет-торговельні майданчики тощо,

дізнатися автору про це буде випадковістю. Відтак, можна повністю погодитись із висловленим твердженням О. О. Штефан, що «законодавство України не містить норм щодо умов і строків моніторингу ринку мистецтв, на відміну від зарубіжних країн» [232, с. 12].

У якості прикладу ефективної роботи організації колективного управління правами архітекторів можна назвати чеську організацію колективного управління правами - Асоціацію авторів творів образотворчого мистецтва, архітекторів та візуальної складової аудіовізуальних творів (Sdružení autorů děl výtvarného umění, architektury a obrazové složky audiovizuálních děl), що здійснює свою діяльність на підставі виключного дозволу Міністерства культури Чеської Республіки на здійснення колективного управління авторськими правами авторів у галузі образотворчого мистецтва та архітектури. Одним із видів діяльності цієї ОКУ є моніторинг Інтернет-ресурсів та стягнення роялті на користь архітекторів та їх спадкоємців за використання творів архітектури [228].

Проведений аналіз щодо виокремлення майнових прав на твір дозволяє визначити наступні суб'єктивні майнові права інтелектуальної власності архітектора на його твір архітектури:

- 1) право самостійно використовувати твір архітектури будь-яким способом;
- 2) право дозволяти використовувати твір архітектури іншим особам;
- 3) право забороняти використання твору архітектури іншим особам;
- 4) право на справедливую винагороду за використання твору архітектури;
- 5) право слідування на твір архітектури.

Здійснення суб'єктивних майнових прав інтелектуальної власності архітектора, пов'язане із використанням твору архітектори, може відбуватися у будь-який спосіб.

Перш ніж перейти до аналізу способів використання творів архітектури та їх специфіки відповідно до норм законодавства у сфері авторського права, задля повноти досягнення мети даного дослідження зупинимось на способах використання творів архітектури, що притаманні саме сфері архітектурної діяльності. Мова йтиме про реконструкцію та реставрацію. Ці питання детально

висвітлювалися у авторському оприлюдненому доробку [229], а у даній роботі наведемо ключові моменти.

Термін «реконструкція» у спеціальному законодавстві у сфері архітектурної діяльності використовується відносно об'єктів архітектури (ст. 9 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV), які можуть підпадати під ознаки твору архітектури, так можуть і не підпадати. Водночас слід брати до уваги, що саме термін «будівництво» охоплює нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт об'єкта архітектури, що здійснюється відповідно до затвердженої проектної документації, норм і правил у порядку, визначеному Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. Проте й Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV не містить визначення терміну «реконструкція». Натомість у ДБН А.2.2-3:2014 Склад та зміст проектної документації на будівництво (в редакції від 01.06.2018 р.) [230] у п. 3.21 «реконструкція» визначається як «перебудова прийнятого в експлуатацію існуючого об'єкта, що передбачає зміну його геометричних розмірів та/або функціонального призначення, внаслідок чого відбувається зміна основних техніко-економічних показників, забезпечується вдосконалення виробництва, підвищення його техніко-економічного рівня та якості продукції, що виготовляється, поліпшення умов експлуатації та якості послуг».

Відтак, виходячи із наведеного визначення «реконструкції», на думку фахівців у сфері будівництва, «може з'явитися абсолютно новий об'єкт архітектури» [231]. Водночас, при здійсненні реконструкції, як виду будівництва, розробляється нова проектно-будівельна документація, а також про те, що буде здійснюватися саме реконструкція, зазначається у назві об'єкта будівництва.

Відповідно виникає питання, як будуть дотримання права автора (архітектора) твору архітектури, закріплені у ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. У зазначеній нормі Закону визначається обсяг майнових прав саме суб'єктів авторського права, а коло таких суб'єктів є достатньо широким та включає усіх осіб, які є

законними набувачами авторського права на об'єкт. Виходячи із змісту терміну «реконструкція», можна зробити висновок, що така діяльність пов'язана із внесенням змін у первинний твір, в результаті якої може з'явитися абсолютно новий об'єкт архітектури. Така діяльність щодо змін первинного твору, використовуючи категоріальний апарат законодавства у сфері авторського права, найбільш подібна до створення «похідних творів» - це твір, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні (ч. 1 ст. 17 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Водночас, при реконструкції може зазнати змін сама будівля, що є твором архітектури. Згідно з ч. 5 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV автор проекту твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва має виключне право на участь у подальшій його реалізації, якщо інше не передбачено умовами договору із замовником або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює, а також на внесення змін до незавершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції. Тобто, у разі, якщо проектна документація та подальша робота з її втілення у вигляді будівлі доручається іншому автору, а не автору первинної будівлі, останній, або інший суб'єкт авторського права, якому належать майнові авторські права на твір архітектури, вправі надати дозвіл на здійснення реконструкції та внесення змін у такий твір архітектури.

Зміни твору архітектури можуть здійснюватися й у разі реставрації. Даний термін за законодавством України застосовується відносно об'єктів культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність (ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III) [84]. У ч. 1 ст. 2

Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III закріплено визначення «споруди (витвору)» - твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб. Своєю чергою, у ст. 1 зазначеного Закону реставрація визначається як сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності. Аналогічне визначення терміну «реставрація» містить п. 3.26 ДБН А.2.2-14:2016 Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування [230].

Виходячи з наведених визначень, можна зробити висновок, що твір архітектури, щодо якого можливе проведення реставраційних робіт, це твір, що згідно із ч. 3 ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX перейшов у суспільне надбання, тобто щодо якого закінчився строк чинності майнових авторських прав. Даний висновок повністю корелюється із положеннями ч. 6 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, якою встановлено, що використання проекту твору архітектури, містобудування чи садово-паркового мистецтва для реалізації допускається тільки одноразово, якщо інше не обумовлено договором, згідно з яким створено проект. Повторне використання такого проекту і розробленої на його основі робочої документації здійснюється виключно за згодою автора з виплатою йому або його правонаступникам авторської винагороди. Тобто, тоді, коли твір архітектури перейшов у суспільне надбання, для його реставрації не треба отримувати згоду суб'єктів авторського права та виплачувати авторську винагороду (ч. 3 ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). При цьому, якщо збереглися креслення, плани такого об'єкта, вони можуть бути використані залученим архітектором при розробці ним проектною документації на здійснення реставрації твору архітектури.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що твір архітектури, в залежності від його фізичного стану та строків дії майнових авторських прав, може одночасно підпадати під різні правові режими – авторсько-правовий, архітектурно-будівельний, культурної спадщини. Все це обумовлює застосування законодавства, що врегульовує різні суспільні відносини при цьому виникають суттєві термінологічні розбіжності, що не сприяють дотриманню авторських прав архітекторів та їх спадкоємців. Натомість іноземна судова практика майорить численними прикладами захисту прав архітектора, що здійснює реконструкцію та реставрацію об'єктів архітектури, визнаючи його діяльність творчою та такою, що охороняється авторським правом. Прикладом може бути рішення іспанського Верховного Суду, який визнав об'єктом авторського права проект архітектора на здійснення реконструкції будівлі [232].

Наразі зупинимось на аналізі способів використання творів архітектури, визначених законодавством у сфері авторського права. Як вже зазначалось, невичерпний перелік способів використання творів закріплений у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. Окрім того, що цей перелік є невичерпним, законодавець спробував визначити способи використання, враховуючи усе різноманіття об'єктів авторського права, які можуть бути створені в результаті інтелектуальної, творчої праці людини. Відповідно, усі законодавчо визначені способи використання твору, враховуючи специфіку творів архітектури, не можуть до них застосовуватися. У спеціальних дослідженнях науковці вже виокремлювали, характерні для архітектурної діяльності, використання творів архітектури, тому зупинимось на їх аналізі.

Національні фахівці [33, с. 118; 216, с. 205] та зарубіжні дослідники [233; 234] стверджують, що «архітектор, без сторонньої допомоги (замовника, інвестора, забудовника), здійснити свої суб'єктивні майнові права інтелектуальної власності на твір архітектури не може, виходячи із специфіки сфери архітектурно-будівельної діяльності». Проте таке твердження не слід сприймати як аксіому, оскільки різні форми вираження творчості архітектора можуть розглядатися як самостійні об'єкти авторського права. Наведені вище міркування щодо наявності у архітектора права слідування, наприклад, на ескіз

майбутньої будівлі або споруди чи їх елементів або частин, свідчать про те, що у разі збереження архітектором за собою майнових прав на твір щодо деяких творів, архітектор може самостійно здійснювати майнові авторські права на них. Хоча, якщо розглядати об'єкт архітектури як об'єкт авторського права широко, як твір у галузі спорудження будівель або споруд, що має свої етапи та суб'єктів, то безумовно можна погодитися із такою точкою зору.

Тому, аналізуючи підходи фахівців до способів використання творів архітектури, будемо враховувати специфіку об'єкту архітектури як об'єкту авторського права.

Першим способом використання твору архітектури, відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, на який вказують фахівці, є відтворення. У ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX закріплене нормативне визначення терміну «відтворення», під яким розуміється «пряме чи опосередковане виготовлення однієї або більше копій об'єкта авторського права та/або суміжних прав (або його частини) будь-яким способом та у будь-якій формі, у тому числі для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер, а також створення тривимірного твору з двовимірного і навпаки та створення тривимірного твору на основі набору інструкцій, який зчитується комп'ютером для виготовлення тривимірного твору». Відтак, «відтворенням об'єкта авторського права» буде створення його копії або копій. Не зважаючи на те, що у визначенні вказується, що копія може бути створена «будь-яким способом та у будь-якій формі», водночас законодавець їх обмежує, вказуючи, що копія може бути результатом «прямого чи опосередкованого виготовлення» без додаткового пояснення цих видів виготовлення копій.

У спеціальній літературі під прямим виготовленням твору розуміється «створення копії безпосередньо, шляхом друкування екземплярів книги, копіюванням файлу тощо, а опосередковане виготовлення копії це створення копії твору через проміжну технологію, наприклад, збереження твору у цифровій формі для подальшого використання» [235].

Тобто, відтворенням буде створення копії оригіналу об'єкта авторського права, що нормативно визначається як «відтворений у будь-якій об'єктивній формі об'єкт авторського права та/або суміжних прав». Копія твору, виконана у будь-якій матеріальній формі, є примірником твору» (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Виходячи з визначення терміну «відтворення» твору, ним буде й «створення тривимірного твору з двовимірного» та «створення тривимірного твору на основі набору інструкцій, який зчитується комп'ютером для виготовлення тривимірного твору».

Звертаючись до спеціальної літератури, наочним стає те, що українські дослідники пов'язують відтворення твору архітектури з «використанням проектної документації при спорудженні будівлі або споруди» [33, с. 205]. Вбачається, що такий підхід базується на тому, що законодавець під «відтворенням» розуміє «створення тривимірного твору з двовимірного» і навпаки.

Слід зазначити, що й чеські дослідники, так само як й українські, відтворення архітектурного проекту розглядають як будівництво споруди або будівлі [233].

Проте канадські фахівці використання проектної документації, яка може містити об'єкти авторського права, при спорудженні будівлі або споруди розглядають як форму адаптації, оскільки при переході від плану до будівлі відбувається зміна середовища існування форми вираження твору [236].

Відтак виникає питання, що слід розуміти під створенням на основі проектної документації будівлі або споруди: це буде відтворенням архітектурного проекту, тобто «створення тривимірного твору з двовимірного» (як копії у певній матеріальній формі), або ж це є формою адаптації проектної документації?

Національне законодавство адаптацію творів розглядає як різновид похідних творів, що є «результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні» (ч. 1 ст. 17 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX), а також пов'язує її із таким способом

використання творів, як «переробкою» (п. 12 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Архітектурний проект, що містить об'єкти авторського права, та будівля або споруда, як твори архітектури, за законодавством у сфері авторського права є самостійними об'єктами (творами) правового захисту. Проте на певному етапі архітектурний проект є нерозривним від будівлі або споруди (до етапу завершення будівництва та введення в експлуатацію). Водночас незавершена будівля як об'єкт авторського права також може мати самостійну правову охорону. Проект зберігає своє значення та зв'язок з будівлею або спорудою навіть після їх руйнування (якщо виникне потреба у їх відновленні). Внесення змін, модифікацій у збудовану будівлю або споруду, без внесення змін у проектну документацію неможливе (за винятками втручання в несучі та огорожувальні конструкції або інженерні мережі). Тому вбачається, що спорудження будівлі або споруди доцільно розглядати не як «відтворення», а як «втілення» архітектурного проекту. Слід зазначити, що ще А. О. Вербицька у своєму дослідженні пов'язувала використання проектної документації із «діями щодо «втілення» її у будівлю чи споруду, як твору архітектури» [33, с. 118], хоча не акцентувала на цьому увагу.

Французькі дослідники адаптацію архітектурного проекту розглядають як внесення змін у плани або креслення з метою задоволення нових потреб, так само і як і модифікацію споруджених будівель розглядають як їх адаптацію новим потребам. Водночас відтворення творів архітектури вони пов'язують із створенням копій проектної документації, перетворенням їх у цифрову форму, створенням 3D моделей (цифрових або макетованих) [237].

Наведений підхід французьких фахівців видається вірним, тим більше, що він співпадає із нормативним визначенням терміна «відтворення» та «адаптація», що закріплені у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. Якщо пристати на позицію, що відтворенням є будівництво споруди або будівлі як об'єктів авторського права, то використання твору архітектури способом його «відтворення» буде стосуватися лише архітектурного проекту, як об'єкту авторського права.

Відповідно виникає питання: чи можливе відтворення вже збудованих будівель або споруд?

Національні фахівці у своїх дослідженнях це питання оминають, натомість зарубіжні науковці та практики у своїх публікаціях приділяють цьому питанню увагу. Наприклад, французькі юристи використання збудованих будівель або споруд пов'язують із здійсненням архітектором свого особистого немайнового права на фотографування та відеозйомку [238] (це питання детально висвітлювалося у попередньому підрозділі). Водночас фотографування об'єктів архітектури, як об'єктів авторського права (завершені та незавершені будівлі чи споруди), у французькій доктрині авторського права також пов'язується із майновим правом інтелектуальної власності архітектора дозволяти або забороняти іншим особам їх фотографувати, в результаті чого створюється новий об'єкт авторського права – фотографія, що відтворює відповідну будівлю або споруду. Такий процес відтворення будівель і споруд визначається як вид мистецтва – архітектурна фотографія [239]. Також використання збудованих і незавершених об'єктів архітектури, як об'єктів авторського права, пов'язується із їх відтворенням у відеоіграх [240]. У цих випадках фотографії, що відтворюють будівлю або споруду, створюються з комерційною метою.

Своєю чергою національні фахівці відтворення будівель та споруд (завершених та незавершених) пов'язують: «1) із так званою «свободою панорами» (випадки вільного використання творів), при її здійсненні фото та відеозйомки характеризуються відсутністю «самостійного економічного значення» [241]; 2) а також їх «відтворенням з комерційною метою» [242]. У доктрині авторського права фото та відеозйомка як способи відтворення будівель та споруд, як об'єктів авторського права, у контексті особистих немайнових та майнових прав архітектора не досліджувалися. Як зазначалося у попередньому підрозділі, фотографування, здійснення відеозйомки відповідного об'єкта архітектури, як об'єкта авторського права, згідно з ч. 1 ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, належить до особистих немайнових прав архітектора і може складати зміст його суб'єктивного права на доступ до твору архітектури. Водночас створені нові об'єкти авторського права - фотографічні твори, аудіовізуальні твори, в яких

відображені твори архітектури, можуть використовуватися як з освітньою (випадок вільного використання), так з комерційною метою. Відтак, фотографування та відеозйомка відповідного об'єкта архітектури, як об'єкта авторського права, слід розглядати у двох аспектах: 1) як зміст особистого немайнового права доступу архітектора до створеного ним твору архітектури; 2) як майнове право архітектора використати твір архітектури способом його відтворення (фіксації) у фотографіях, відео зображеннях.

Можна припустити, що підхід, за яким «відтворення» пов'язують із проектною документацією, на основі якої відбувається будівництво будівель або споруд, пов'язаний із змістом ч. 6 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, відповідно до якої «використання проекту твору архітектури ... для реалізації допускається тільки одноразово, якщо інше не обумовлено договором, згідно з яким створено проект. Повторне використання такого проекту і розробленої на його основі робочої документації здійснюється виключно за згодою автора з виплатою йому або його правонаступникам авторської винагороди».

Виходячи із наведеної норми Закону, можна говорити, що на законодавчому рівні використовується різна термінологія для позначення процесу втілення проекту у будівлю і споруду. Законодавство у сфері авторського права оперує правом на використання, здійснення якого можливе способом відтворення, а законодавство у сфері архітектурної діяльності використовує термін «реалізація». Це дозволяє зробити висновок, що такий спосіб використання творів архітектури як відтворення не можна обмежувати лише втіленням проекту у будівлю або споруду.

Виходячи з проведеного аналізу, відтворення, як спосіб використання творів архітектури, в залежності від їх форми вираження, буде мати свої особливості: що може бути характерним для проектної документації, не буде типовим для завершеної або незавершеної будівлі чи споруди.

Щодо виокремлення інших способів використання творів архітектури у спеціальній літературі, не має єдиного підходу. Так, наприклад, Х. Ю. Тарасенко, окрім відтворення як способу використання твору архітектури, вважає, що «усі способи використання творів, що визначені у законодавстві, можуть бути

реалізовані, а саме: публічна демонстрація і публічний показ; переклади творів (лише щодо текстової частини проектної документації); зміна твору; включення творів як складових частин до збірників, енциклопедій тощо; розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору (можливе щодо проектної документації); подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором (можливе щодо текстових та графічних матеріалів проектної документації); імпорт примірників творів (можливий щодо проектної документації) та ін.» [216, с. 205]. Натомість, чеський дослідник Габіель Ашур, окрім відтворення творів архітектури, виокремлює такі способи використання творів архітектури, як: розповсюдження (використання архітектурного твору шляхом відчуження або іншої передачі права інтелектуальної власності на нього або його відтворення); використання архітектурного твору шляхом надання оригіналу або його копії, на визначений період часу, відкритими (доступними) для громадськості, без прямої чи непрямой економічної чи комерційної вигоди; демонстрація архітектурного твору; повідомлення твору архітектури публіці; створення похідного архітектурного твору (оригінальний архітектурний твір є основою для похідного твору) [233]. Слід відзначити, що виокремлені чеським дослідником способи використання творів архітектури ґрунтуються на положеннях ч. 4 пар. 12 Закону про авторське право [145]; при цьому, відповідно до положень зазначеного Закону, використовуватися у той чи інший спосіб можуть як оригінали, так і копії творів. Це доволі важлива вказівка Закону, оскільки «використовувати» можна як оригінал, так і копію твору (ч. 1 пар. 12 чеського Закону про авторське право).

Німецький фахівець Френк Вайс також, ґрунтуючись на положеннях § 15 Закону Німеччини про авторське право, крім відтворення, виокремлює такі способи використання творів, як: розповсюдження; експонування (публічна демонстрація) моделей або проектів на виставці, а також перетворення (модифікація) творів архітектури як у формі проектної документації, так й побудованих будинків або споруд [234]. Звертаючись до німецького Закону про авторське право, привертає увагу те, що у ч. 2 пар. 15 деталізується публічне

повідомлення як форма його реалізації: декламування лекцій, виступів та презентацій; публічне мовлення; відтворення за допомогою відео- або аудіозаписів; відтворення трансляцій та їх доведення до відома публіки [168].

Виходячи із наведених підходів науковців, як українських, так і зарубіжних, слід відзначити, що практично усі передбачені законодавством України у сфері авторського права способи використання твору можуть бути застосовані й до творів архітектури. Водночас здійснення того чи іншого способу використання буде залежати від форми вираження твору архітектури, тобто чи то буде проект, чи то буде макет, чи то буде завершена або незавершена будівля або споруда.

Згідно із ч. 2 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX майнові права на твір архітектури можуть бути передані (відчужені) іншій особі на підставі закону чи правочину повністю (на всі способи використання твору на території всіх держав світу) або частково (на окремі способи використання твору на території всіх держав світу або на окремі способи використання твору на території окремих держав світу, або на всі способи використання твору на території окремих держав світу).

У наведеній нормі Закону використовується термін «правочин». Не поглиблюючись у проведення порівняльно-правового аналізу співвідношення термінів «правочин», «договір», «угода», зазначимо, що у даній роботі поділяється позиція представників цивілістичної науки, які розглядають «правочин» як більш широке поняття, аніж «договір», при цьому «договір» завжди буде «правочином» та «угодою» [243, с. 48]. Подібна точка зору підтримана й фахівцями у сфері авторського права, які, ґрунтуючись на положеннях ст. 1107 ЦК України, також розглядають «договори» як «правочини» та «угоди», при цьому зазначають, що «договори щодо розпорядження суб'єктивними майновими правами інтелектуальної власності на твори є різновидом цивільно-правових договорів, на які розповсюджуються вимоги, закріплені ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX» [244, с. 77, 80-81].

Як вже зазначалося, об'єкти архітектури, як об'єкти авторського права, є доволі складними творами. Як при їх створенні, так і при подальшому

використанні, до їх розробки і втілення залучається велика кількість осіб. Над створенням архітектурного проекту, що може містити об'єкти авторського права і найчастіше є первинним твором архітектури, архітектор, зазвичай, працює за замовленням.

Згідно з ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX майнові права на твір архітектури, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному обсязі, якщо інше не передбачено договором замовлення. Відповідно до зазначеної норми, під виключення підпадають твори образотворчого мистецтва, створені за замовленням, майнові права на які, належать їх автору, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо виходити із того, що деякі твори архітектури, такі як ескізи, макети, плани тощо, за своєю формою вираження є подібними до творів образотворчого мистецтва, відтак вбачається не виправданим законодавче обмеження суб'єктивних прав авторів архітектурних творів. Тому, з метою уникнення такої дискримінації, доцільно доповнити друге речення ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX наступним змістом: «творами архітектури у формі, подібній до творів образотворчого мистецтва».

Також викликає зауваження зміст ч. 2 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, якою передбачено, що майнові права на об'єкт архітектури, як об'єкт авторського права, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта або замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором. Наведена норма потребує свого узгодження з ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX.

Окрему увагу привертає до себе ч. 4 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, яка надає замовнику право вносити зміни до твору, створеного за замовленням, якщо інше не передбачено договором замовлення. Водночас специфіка творів архітектури вносить певні корективи у наведене правило. Згідно із ч. 3 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV істотною умовою

договору про створення твору містобудування є правовий режим здійснення майнових прав на містобудівну документацію з планування територій після передачі її замовнику.

Наведена норма Закону у сфері архітектурної діяльності вимагає з'ясування, що слід розуміти під термінами «твором містобудування», «містобудівною діяльністю» та їх співвідношенням із «твором архітектури».

Законодавство у сфері авторського права не використовує термін «твір містобудування», а при визначенні «твору архітектури» містобудування розглядає як галузь діяльності, при здійсненні якої можуть бути створені твори архітектури (ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV). Законодавство у сфері архітектурної діяльності та містобудування також не використовує термін «твір містобудування». Натомість у ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII [245] містобудування визначається як «цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури». Водночас у зазначеній нормі Закону терміни «містобудування» і «містобудівна діяльність» вживаються як синоніми.

Законодавство України у сфері містобудування містить визначення термінів: «об'єкт містобудування» та «об'єкт будівництва». Згідно з ст. 4 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI [165] об'єктами містобудування є «планувальна організація території, система розселення, система взаємопов'язаного комплексного розміщення основних об'єктів промисловості, транспорту, інженерної та соціальної інфраструктури, функціональне зонування території України, її частин (груп областей), території Автономної Республіки Крим, областей, адміністративних

районів, територій територіальних громад, населених пунктів, їх частин», а об'єктами будівництва – «будинки, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси та частини, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури (крім трубопроводів внутрішньогосподарських меліоративних систем)».

У ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV під об'єктом архітектурної діяльності (об'єктом архітектури) розуміється «будинки і споруди житлово-цивільного, комунального, промислового та іншого призначення, їх комплекси, об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території (частини територій) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів».

Якщо порівняти нормативне визначення «об'єкта будівництва» та «об'єкта архітектури», можна погодитись із висловленою Є. Грековим думкою, що на законодавчому рівні чітко відокремлені «об'єкти містобудування» та «об'єкти будівництва», які фактично співпадають із «об'єктами архітектури» [247, с. 43]. Дійсно, законодавець розрізняє «об'єкти містобудування» та «об'єкти будівництва», і за формою втілення (будинки, споруди) об'єкт будівництва співпадає з «об'єктом архітектури». Проте, якщо ми звернемося до визначення «твору архітектури» як «твору у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслення, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо» (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX), можна говорити, що цей термін охоплює як об'єкти містобудування, так і «об'єкти будівництва» з «об'єктами архітектури», за умови, що створені об'єкти (форма втілення) підпадають під ознаки твору.

Проводячи аналіз термінології, слід зазначити, що «містобудування» широкий термін, який охоплює діяльність як із створення «об'єктів містобудування», так і «об'єктів будівництва», у той час як діяльність із створення об'єктів архітектури, за своїм змістом («творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення, координацію дій учасників розроблення всіх складових частин проектів з планування, забудови і благоустрою територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції,

реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд, здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері»), одночасно тяжіє як до містобудівної діяльності, так і до творчої діяльності.

Виходячи із наведеного законодавчого підходу та його аналізу у визначенні термінів, можна підтримати запропоноване Є. Грековим визначення «творів містобудування», що стало симбіозом законодавства у сфері авторського права, архітектурної та містобудівної діяльності: «авторське рішення (задум) у сфері містобудівної діяльності, втілене в одній або декількох формах: об'єкти містобудування, його кресленнях, зафіксованих у матеріальній або електронній формі, макеті чи електронній моделі» [246, с. 44-45].

Частина 3 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, дозволяє говорити, що істотна умова договору про створення твору містобудування стосується лише однієї із форм втілення твору – містобудівної документації із планування територій, а не взагалі об'єктів, створених в результаті здійснення містобудівної діяльності як об'єктів авторського права.

У ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI закріплено визначення терміну «містобудівна документація», під якою розуміється «затверджені текстові та графічні матеріали з питань регулювання планування, забудови та іншого використання територій». Тобто містобудівна документація безпосередньо пов'язана із діяльністю щодо створення об'єктів містобудування (планування території). Тому можна запропонувати вузьке визначення терміну «твори містобудування» як оригінальне інтелектуальне творіння архітектора у формі містобудівної документації.

Водночас виявлена на законодавчому рівні термінологічна розгалуженість та неузгодженість не дозволяє погодитись із твердженням, що «законодавче закріплення терміну «твір містобудування» сприяє підвищенню рівня захищеності авторських прав у сфері містобудування» [246, с. 45]. Навпаки, це може призводити до правової невизначеності як у договірних відносинах при створенні об'єктів містобудування та будівництва, так і при захисті суб'єктивних

авторських прав архітекторів у разі їх порушення. Також вбачається недоцільним виокремлювати у ч. 3 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV договори про створення творів містобудування без їх нормативного визначення та пов'язувати істотну умову таких договорів виключно із містобудівною документацією, що не відповідає законодавству у сфері авторського права, оскільки не враховує, що автор наділений виключним правом дозволяти або забороняти використання твору будь-яким способом або способами іншим особам. Не виключенням є й договори замовлення про створення твору, оскільки ч. 2 ст. 15 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, хоч і закріплює, що майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному обсязі, водночас містить застереження «якщо інше не передбачено договором замовлення». Відтак, архітектори при створенні об'єктів архітектури як об'єктів авторського права мають самостійно дбати про охорону і захист своїх суб'єктивних авторських прав та визначати у договорах замовлення правовий режим здійснення замовником авторських прав на твір архітектури. У цьому контексті доречно звернутися до ст. 1112 ЦК України, яка містить визначення та умови договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності. Згідно з ч. 1 ст. 1112 ЦК України, договором замовлення про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності є угода, за якою одна сторона (творець - письменник, художник тощо) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установленій строк. Виходячи із змісту ст. 1112 ЦК України, до умов цього договору можна віднести: строк виконання зобов'язання; вимоги замовника до твору; спосіб та умови використання твору; відсутність обмежень у праві творця створювати інші об'єкти. У спеціальній літературі у сфері авторського права додатково вказується як умова договору замовлення на створення твору – розподіл майнових прав інтелектуальної власності між замовником і виконавцем [198, с. 89]. Вбачається, що виокремлення науковцями у договорі замовлення на створення твору умови щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності на твір безпосередньо пов'язано із змістом ст. 430 ЦК України та ч. 2 ст. 30

Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV. Водночас слід зазначити, що законодавство України вирішення питання щодо розподілу майнових у договорі замовлення на створення твору відносить на розсуд сторін.

Враховуючи викладене, доцільно у ч. 3 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV відійти від майнових прав на містобудівну документацію як істотної умови договорів про створення творів містобудування та посилити правову основу охорони суб'єктивних авторських прав архітекторів на твори архітектури та викласти вказану норму Закону у такій редакції: «Істотною умовою договору замовлення на створення об'єкту архітектури, об'єкту містобудування та об'єкту будівництва як об'єктів авторського права є визначення способу здійснення майнових прав на такі об'єкти як до, так і після передачі їх замовнику».

Виходячи із специфіки архітектурної та містобудівної діяльності, найчастіше сторони укладають не договір про створення за замовленням твору архітектури, а договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт (пар. 4 гл. 61 ЦК України). Даний різновид цивільно-правових договорів був предметом ґрунтовних науково-аналітичних досліджень цивілістів [247].

Виходячи із положень п. 4 ст. 837 ЦК України договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт є різновидом договору підряду і на нього розповсюджуються положення параграфу 1 гл. 61 ЦК України. Законодавство України не визначає істотних умов ані договору підряду, ані договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт. Дослідники, на основі аналізу норм ЦК України, та судової правозастосовної практики, виокремили наступні істотні умови договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт: предмет, ціна, строк виконання робіт. При цьому інші умови договору, за бажанням сторін, також мають бути відображені у його змісті [247, с. 116].

А. О. Вербицька, аналізуючи здійснення окремих майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури, наводить Постанову Вищого господарського суду від 15.03.2011 р. у справі № 01/76-68, в якій, досліджуючи наявність підстав порушення авторських прав у зв'язку із використанням твору

архітектури внаслідок порушення умов договору про проведення проектно-пошукових робіт, суд робить висновок, що цей «договір за своїм змістом не є договором про створення об'єкта інтелектуальної власності на замовлення, оскільки у ньому не визначені способи та умови використання відповідного твору архітектури (проектна документація), а є договором підряду. Відтак, не вбачає порушення авторських прав позивача, відмовляючи йому у задоволенні позовних вимог» [33, с. 117].

Виходячи із наведеного судового рішення, позиція суду щодо порушення майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури залежала від змісту договору та віднесення його до того чи іншого виду договорів.

Проте із плином часу позиція суду у питанні порушень майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури зазнала змін, на що звернув свою увагу О. Чабан, аналізуючи Рішення Сихівського районного суду м. Львова від 24 жовтня 2018 р. у справі № 464/8252/17, що, на думку автора, характеризується «більшою зваженістю у питанні встановлення порушення майнових прав інтелектуальної власності, внаслідок порушення умов договору на виконання проектних робіт. Так, суд у своєму рішенні зазначив, що жодним нормативно-правовим актом не визначено, що розподіл авторських прав на твір (майнових і немайнових), способи та умови використання твору архітектури, створеного під час виконання проектних робіт, має викладатися окремим документом та не може бути частиною іншого договору. Аналіз змісту договору на виконання проектних робіт дозволив суду дійти висновку, що у даному договорі містяться істотні умови авторського договору, які свідчать про передачу майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури замовнику, відтак відсутнє порушення майнових прав автора твору архітектури зі сторони замовника» [138].

Слід відзначити, що позиція суду, що ґрунтується на змісті договору, а не на приналежності його до того чи іншого виду при встановленні наявності або відсутності порушення суб'єктивних майнових прав архітектора на твір архітектури, отримала свого подальшого розвитку. Так, у Рішенні господарського суду Одеської області від 21 грудня 2021 р. у справі № 916/808/18, аналізуючи зміст договору про виконання проектних робіт, суд дійшов висновку, що зазначений договір за своєю правовою природою є

змішаним договором і містить у собі ознаки договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт (ст. 887 ЦК України) та договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності (ст. 1112 ЦК України). Оскільки за умовами договору про виконання проектних робіт майнові права інтелектуальної власності на твори, створені під час виконання пошукових робіт, були передані замовнику, суд не підтвердив їх порушення зі сторони замовника і не задовольнив позовних вимог виконавців-авторів твору [163].

Іншим Рішенням господарського суду м. Києва від 11 грудня 2020 р. у справі № 910/9490/20 суд, аналізуючи зміст договору на виконання проектно-вишукувальних робіт, робить висновок, що цим договором не визначено способів та умов використання об'єкта замовником, тобто обсягу прав, що передаються замовникові на створений у результаті виконання договору об'єкт інтелектуальної власності, способів та умов використання об'єкта інтелектуальної власності замовником, розміру і порядку виплати винагороди творцеві тощо. А тому такий договір не можна вважати авторським договором. За своєю правовою природою він є договором підряду на виконання проектно-вишукувальних робіт, який регулюється нормами ст. ст. 887-891 ЦК України [88].

Наведена позиція суду узгоджується із положеннями ст. 628 ЦК України, що надає сторонам договірних відносин право укладати змішані договори, що містять елементи різних договорів. Таким чином, розповсюджений в архітектурній та містобудівній діяльності договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт може містити умови договору про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права із визначенням обсягу майнових прав на твір, що передаються замовнику, способів та умов використання твору архітектури, а також інших умов договорів щодо розпорядження майновими правами на твір архітектури, передбачених ст. 48-50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ, що дозволить архітектору, як автору твору архітектури, ефективно захищати не лише особисті немайнові права, а й майнові права інтелектуальної власності на твір, у разі їх порушення. Слід зазначити, що наведена позиція суду

щодо можливості укладення змішаних договорів співпадає із сучасними підходами науковців, які досліджують проблеми договірної регулювання правовідносин у сфері авторського права [244, с. 92].

Складність процесу створення та використання творів архітектури, їх багатокомпонентність, залучення, окрім архітектора, представників різних професій породжує виникнення складних договірних відносин. Найчастіше виконавцем за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт є архітектурне бюро, спеціалізована установа або інша юридична особа. Безпосередню роботу за таким договором здійснюють працівники виконавця – сторони договору, в межах своїх трудових обов'язків. За таких обставин при створенні об'єкту архітектури, як об'єкту авторського права, наявні трудові відносини, що встановлені трудовим договором (контрактом), та цивільно-правові відносини, в яких виконавець є стороною договору підряду.

Можливий варіант розподілу майнових прав інтелектуальної власності на твір архітектури, на який розповсюджується правовий режим службових творів, закріплений ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, ст. 429, 440 ЦК України, ч. 1 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX під службовим твором розуміється «твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом)».

Відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX майнові права на службовий твір переходять до роботодавця з моменту його створення у повному складі, якщо інше не передбачено Законом, трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, укладеним між працівником (автором) і роботодавцем.

Наведена норма Закону частково корелюється із ч. 3 ст. 440 ЦК України, різниця полягає у тому, що Закон більшою мірою деталізує документ, яким може бути оформлена передача майнових прав, в той час як ЦК України обмежується вказівкою на «договір та закон». Так, якщо у ч. 2 ст. 440 ЦК України закріплено,

що майнові права на твір належать його авторові, за умови, що інше не встановлено договором чи законом, тоді як у ст. 12, а ні у ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX здебільшого зосереджується увага на передачі (повністю або частково) майнових прав.

Звертаючись до спеціального закону у сфері архітектурної діяльності, слід констатувати, що положення щодо правового режиму майнових прав на службовий твір, закріплене у ч. 1 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, встановлює, що майнові права на об'єкт архітектури, як об'єкт авторського права, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Слід зазначити, що наведене положення Закону повністю корелюється із ч. 2 ст. 429 ЦК України, якою також передбачається, що майнові права на службовий твір належать працівнику та роботодавцю спільно.

Погоджуючись із думкою науковців, що положення, закріплені ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX щодо переходу усіх майнових прав на службовий твір із моменту його створення до роботодавця на підставі договору, узгоджуються із європейською практикою, міжнародними стандартами та потребами бізнесу [249, с. 159], необхідно зазначити, що виявлені законодавчі колізії потребують свого усунення шляхом узгодження ч. 1 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV та ч. 2 ст. 429 ЦК України із змістом ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX та ч. 3 ст. 440 ЦК України.

Враховуючи специфіку архітектурної, містобудівної, будівельної діяльності, найбільш розповсюдженим варіантом розподілу авторських прав на твори архітектури між працівниками і роботодавцем є саме передача майнових прав роботодавцю, а особисті немайнові права на твір зберігаються за працівниками. Зазвичай така передача оформлюється самостійним документом при укладенні трудового договору (контракту) із працівником. Такий варіант

вирішення питання передачі майнових прав на твір архітектури роботодавцю підтверджується і судовою практикою [163].

Відповідно до абз. 2. ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX працівник – автор, передаючи майнові права на створений ним твір роботодавцю, має право на винагороду. Водночас, якщо посадові обов’язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за створення і використання таких творів, а також за перехід прав на них може бути включена до заробітної плати працівника відповідно до договору між працівником і роботодавцем. На практиці питання винагороди за створення і використання творів архітектури, створених у процесі виконання трудових обов’язків, встановлюється як одноразова оплата, що включається до заробітної плати працівника та визначається окремим пунктом у договорі про передачу майнових прав на службові твори роботодавцю.

Найбільш суперечливим є положення ч. 3 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, за яким роботодавець наділяється правом доручити іншій особі завершити незавершений службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір, супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір. Тобто, якщо питання внесення змін у незавершений чи завершений твір іншою особою не врегульовується ані трудовим договором (контрактом), ані іншим договором, роботодавець може здійснити своє право, доручивши внести зміни у твір іншому працівнику, який не є автором твору.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX правовій охороні підлягають усі оригінальні твори, як завершені, так і незавершені. Особистим немайновим правом автора твору, згідно із п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX, є право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору

ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора. Слід відзначити, що дане особисте немайнове право автора стосується як завершених, так і незавершених творів.

На цю законодавчу колізію звертали увагу дослідники правового режиму службових творів та зазначали, що «положення ч. 3 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX дозволяють роботодавцеві здійснювати особисті немайнові права автора на службовий твір як об'єкт авторського права» [248, с. 158].

Додатково слід зазначити, що положення ч. 3 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX абсолютно не корелюється із ч. 5 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, що закріплює виключне право автора проекту твору архітектури брати участь у подальшій його реалізації, якщо інше не передбачено умовами договору із замовником або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює, а також на внесення змін до незавершеного та завершеного будівництва, у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції.

Виявлена неузгодженість змісту ч. 3 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX із іншими нормами цього закону потребує усунення. Доцільно, у зазначеній нормі Закону передбачити, що лише з дозволу автора твору роботодавець може доручити іншій особі завершити незавершений твір, вносити зміни у завершений твір, і такі дії із твором мають бути погоджені з автором.

Як вже зазначалось, до створення твору архітектури залучаються різні фахівці, які можуть мати правовий статус співавторів. Автори, спільною творчою діяльністю яких створено твір, є співавторами (ч. 1 ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX). Згідно із ч. 4 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV співавторами не можуть бути особи, які надають автору об'єкта архітектури технічну, консультаційну чи організаційну допомогу, або такі, що здійснюють організацію проектування і будівництва (реконструкції, реставрації, капітального ремонту), контроль за виконанням зазначених робіт.

Правовий режим здійснення майнових прав співавторами закріплений у ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX та ст. 436 ЦК України. Правове регулювання співавторства на твори всебічно досліджувалось у спеціальній літературі. Науковцями неодноразово висловлювалися зауваження про «неузгодженість положень Закону із положеннями ЦК України у питанні врегулювання здійснення співавторами майнових прав на твір, а також пропонувалися різні шляхи його вирішення» [249, с. 347]. Тому не будемо зупинятися на висвітленні цих аспектів реалізації майнових прав співавторами, оскільки вони передаються роботодавцю, а відтак втрачають свою актуальність.

У спеціальній літературі твори, створені у співавторстві, часто називають колективними [249, с. 343; 250] та переконливо доводять необхідність включення такого різновиду творів у законодавство з авторського права [244, с. 108-110].

Договірні форми регулювання відносин щодо створення і використання творів, результати порівняльно-правового аналізу видів договорів, закріплених у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX та ЦК України, виявлені колізії, неузгодженості і шляхи їх усунення, та інші питання договірної врегулювання суспільних відносин також були предметом чисельних досліджень та широко висвітлювались у спеціальній літературі. Тому, щоб не повторюватися у цьому підрозділі, зупинимося на аналізі нетипової для України практики створення творів архітектури за договором фрайчазингу, що є доволі розповсюдженим явищем для європейських країн. Дане питання частково висвітлювалося в опублікованому авторському дослідженні [251].

Розвиток економіки безпосередньо пов'язаний із виробництвом та реалізацією різноманітних товарів, що можуть задовольнити попит споживачів. Найбільш успішними у цьому контексті є мережі магазинів, що мають власні бренди; при цьому ці магазини створюються та функціонують у різних країнах на підставі франчайзингових договорів.

«Франчайзинг (з фр. *Franchise* — пільга, привілей) у спеціальній літературі розглядається як форма співпраці між юридично та фінансово незалежними

сторонами (компаніями та/або фізичними особами), в рамках якої одна сторона (франчайзер), що володіє успішним бізнесом, відомою торговою маркою, ноу-хау, комерційними таємницями, репутацією та іншими нематеріальними активами, дозволяє іншій стороні (франчайзі) користуватися цією системою на певних умовах» [252].

Як відомо, національне законодавство не містить такої форми цивільно-правових договорів, як франчайзинг, натомість передбачає можливість укладення договорів комерційної концесії (гл. 36 ЦК України), які за своїм змістом є подібними до договорів франчайзингу.

Загальновідомо, що «батьківщиною» франшизи є Франція. У сфері архітектурної діяльності франшиза також виступає підставою для створення творів архітектури у Франції.

При створенні творів архітектури на підставі договору франшизи до них, окрім загальних вимог технічного характеру, висувається низка вимог, пов'язаних із зовнішнім та внутрішнім виглядом, облаштуванням за стандартизованою архітектурною концепцією, визначеною керівником торговельної мережі (об'єми, кольори, матеріали, меблі, освітлення), що спрямована на ідентифікацію мережі та згуртованість споживачів. Тобто може скластися враження, що створення одиниці торговельної мережі за франшизою є «втручанням» у творчість самого архітектора при створенні ним твору архітектури. Відповідно постає питання, чи будуть охоронятися авторським правом об'єкти архітектури, коли творчість архітектора обмежується дизайнерською концепцією відповідної торговельної мережі?

Французькі дослідники називають створення творів архітектури при розширенні бізнесу на підставі франшизи «комерційною архітектурою», визначаючи її як складне ціле, яке має відображати узгодження низки елементів, таких як логотип, вивіски, вітрини і макети точок продажу та водночас відповідати основній концепції замовника [253].

Найчастіше при створенні таких комерційних творів архітектури відбувається комплексне порушення суб'єктивних авторських прав архітектора зі сторони замовника. Прикладом такого порушення може бути справа, що була предметом розгляду і вирішення бельгійським судом. Так, відома торговельна

мережа H&M (SA Hennes & Mauritz), розширюючи свій бізнес, уклала договір із архітектурним бюро SA L'Atelier Architects на розробку проекту з метою будівництва нового логістичного центру в Бельгії. Проте, через деякий час H&M розірвало договір з архітектурним бюро та оголосила конкурс з метою укладення нового договору. SA L'Atelier Architects брало участь у конкурсі, проте перемогу у конкурсі одержала інша архітектурна компанія. Архітектурне бюро SA L'Atelier Architects звернулося до суду із позовом про захист своїх прав, включаючи й авторські. Бюро вважало, що торговельна мережа H&M незаконно використала план розміщення логістичного центру, що був ними розроблений. В першу чергу суд встановив наявність оригінальності планів, розроблених архітектурним бюро, визнавши їх об'єктами авторського права. При цьому суд зазначив, що H&M помиляється, стверджуючи, що послуги, пов'язані з плануванням будівлі, не були оригінальними та були надто технічними за своєю природою, щоб залишити простір для творчості архітектора. У зв'язку з цим достатньо звернути увагу на відмінності між проектами планування, що зазнавали своєї послідовної зміни під час дії первинного договору. Також суд, досліджуючи матеріали справи і порівнюючи два проекти планування двох архітектурних компаній, встановив незначні розходження щодо розподілу призначень приміщень всередині будівлі (зокрема, розташування кабінетів). В результаті чого позовні вимоги SA L'Atelier Architects були задоволені [34].

У зв'язку з цим виникає низка важливих питань, що мають бути вирішені в межах договірних відносин між замовником та архітектором або архітектурним бюро, а також між архітектурним бюро та архітектором чи архітекторами, які залучаються до створення такого твору комерційної архітектури, з метою дотримання суб'єктивних авторських прав архітектора.

Так, коли розробляється перший проект торговельної мережі, точки продажу якої будуть діяти на підставі франшизи, у договорах з архітектором необхідно врегулювати наступні питання:

1. Закріпити авторське право за архітектором на результати його творчої роботи при створенні твору архітектури, включаючи плани, моделі, ескізи та, як наслідок, право виступати від імені франчайзера при реалізації архітектурної концепції;

2. Під правову охорону авторським правом підпадають оригінальні плани та креслення щодо планування вітрин/вікон, світлових рішень та конкретних меблів;

3. Визначити механізм надання згоди архітектора на внесення змін до створеного ним твору, наприклад, коли власник проекту (замовник) виявляє бажання провести адаптацію приміщення, змінивши сферу своєї діяльності;

4. Закріпити за франчайзером майнове авторське право на створену комерційну архітектуру в разі використання втіленої архітектурної концепції у нових торговельних точках. В іншому випадку ці питання необхідно буде врегульовувати з архітектором;

5. Поряд з укладенням договору замовлення на розроблення архітектурної концепції для торговельних мереж необхідно укласти додатковий договір про передачу майнового авторського права архітектором замовнику. Зазвичай у таких договорах вказуються не лише майнові авторські права, що передаються, а й територія для втілення розробки (обсяг, призначення, місце розташування, тривалість), вартість переданих авторських прав.

Врегулювання цих основних питань дозволить у майбутньому уникнути низки проблем франчайзера при розширенні торговельних мереж, зміни сфери діяльності, а також уникнути судових процесів із архітектором або архітектурним бюро.

Проте, навіть врегулювавши усі наведені питання на рівні договорів, неможливо виключити виникнення конфлікту інтересів між замовником та архітекторами. В першу чергу це пов'язано із тим, що за архітектором зберігаються немайнові права щодо його твору, тоді як майнові авторські права переходять до замовника або архітектурного бюро.

У цьому контексті цікавою є судова практика Франції, де суди допускають, за певних обставин, обмеження немайнових прав архітектора щодо зміни створеного ним твору архітектури. Водночас, обмежуючи немайнове авторське право архітектора, суд зазначив, що зміни твору архітектури без згоди архітектора мають бути пропорційними меті власника об'єкта. Спір був пов'язаний із зміною сфери діяльності власника твору архітектури, що призвело до зміни цього твору, які архітектор сприйняв як спотворення його твору. Проте

суд пристав на позицію власника твору архітектури, вказавши у своєму рішенні, що немайнові права архітектора не можна розглядати як абсолютні, а зроблені зміни твору архітектури були необхідними та терміновими, спрямованими на пристосування цього твору архітектури до нових потреб його власника [153].

Виходом із цієї ситуації також може бути укладення інших договорів та перемовини із архітектором, залученим до створення спірного об'єкту комерційної архітектури. Так, наприклад, у Франції розповсюдженою є практика, коли інформування архітектора про можливі зміни твору архітектури і його контроль обмежується 10 роками. Поширеною є й ретроцесія (страхування) авторських прав архітектора при розробці твору архітектури, починаючи з етапу роботи над проектом, на випадок, якщо основний договір підряду на виконання таких робіт буде розірваний зі сторони замовника. Це може убезпечити можливі порушення авторських прав архітектора та задовольнити його економічний інтерес у випадках, коли для подальшої роботи над створенням твору архітектури будуть залучатися інші архітектори або підрядники. На рівні договору мають бути вирішені й питання, за яких умов архітектор може використати результати своєї розробки (проектної документації) при передачі майнових авторських прав на твір архітектури замовнику [34].

Проте передбачити усі обставини, що впливають на виникнення конфлікту між архітектором та замовниками щодо створення творів архітектури, неможливо і вони можуть виникнути навіть під час експлуатації такого твору. Водночас кожна судова справа, що вирішується судами, сприяє поглибленню розуміння змісту немайнових і майнових авторських прав щодо такого специфічного об'єкту як твір архітектури, особливо, коли мова йде про комерційну архітектуру.

2.3. Проект твору архітектури та будівля як об'єкти суб'єктивних авторських прав архітектора

Архітектурна діяльність є складним багатоетапним і багатосуб'єктивним процесом, а об'єкти архітектури як об'єкти авторського права є багатокомпонентними. Як відомо, архітектура, процес створення будівель і

споруд, привертала увагу ще стародавніх учених. Так, наприклад, стародавній римський архітектор Вітрувій сформулював «три закони» архітектури: «міцність, користь, краса (лат. *firmitas, utilitas, venustas*), які ґрунтуються на шести основних компонентах. Це: «буд» (власне ордер, або таксіс, тобто бюджет), «розташування, євритмія, пропорційність, краса і розрахунок» (Книга перша, Глава II, 1-9)» [254]. Тобто «мрія» архітектора, його фантазія щодо майбутнього архітектурного твору, має ґрунтуватися на техніко-інженерних розрахунках, характеристиці матеріалів, які будуть використовуватися, географічному розташуванні та безлічі інших нюансів, що можуть вплинути на довготривале існування у нашому світі його витвору. З однієї сторони, проектна документація є першою фіксацією втілення задуму архітектора, а з іншої сторони, саме проектування дозволяє досягти довершеності архітектурних форм будівлі. Жоден архітектурний об'єкт не може бути створений без проекту.

Визначення термінів «твір архітектури», «об'єкт архітектури як об'єкт авторського права» закріплене у Законах України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX та «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV. Аналіз норм вказаних законів свідчить про відсутність узгодженості між ними. Що стосується архітектурного проекту, то у законодавстві не має чіткого визнання його правової природи. Водночас, архітектурний проект за певних умов може набути охорону авторським правом.

Різні аспекти правової охорони творів архітектури, їх співвідношення із об'єктами архітектури, знайшли своє відображення у творах таких науковців як: А. О. Вербицька [33, с. 81-96], Т. Волін [255], Є. А. Греков [202], Х. І. Кметик-Подубінська [256], С.В. Мазуренко [257], Н. М. Мироненко, Л. В. Работягова [215], О. Чабан [138] та інші.

Загальний огляд спеціальної літератури дозволив виявити наступні тенденції та напрямки досліджень щодо правового режиму охорони авторським правом проекту (проектної документації) як об'єктів здійснення суб'єктивних авторських прав архітектора:

проектна документація (проект та його елементи) як об'єкт авторського права досліджувалась до набрання чинності Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX; відтак, такий критерій

охороноздатності твору, як оригінальність, у контексті його нормативного визначення не досліджувався, а здебільшого об'єктом уваги вчених був твір архітектури як результат творчої діяльності [33, с. 81-96; 215; 258] або визначення загального терміну «твір архітектури» [256; 216];

категорія «оригінальність» розглядалась багатьма українськими вченими у контексті її зв'язку з творчою працею та її результатами, але безвідносно до творів архітектури чи проектної документації. Тому на сьогодні не встановлено, у чому полягає оригінальність архітектурного проекту і твору архітектури [259; 260; 261; 262];

сутність архітектурного проекту як об'єкта правової охорони залишається дискусійною: на думку Є. А. Грекова, «єдиним об'єктом авторського права є твір архітектури» [202, с. 28]; цю точку зору поділяє і А. О. Вербицька [33, с. 85]; С. В. Мазуренко зазначає, що «твори архітектури не можна ототожнювати повністю з результатами проектування, а об'єктом охорони авторським правом може бути лише частина об'єкта проектування, що містить архітектурно-планувальні рішення» [257]; Тарасенко Х. Ю. доводить, що «проектна документація є різновидом творів архітектури» [263, с. 5; 151]. Бабенко В. А., Давиденко К. О. обґрунтовують «самостійність авторсько-правової охорони конкурсного архітектурного проекту» [264].

Викладене наочно демонструє актуальність розуміння авторсько-правової природи архітектурного проекту. Розповсюдження авторсько-правової охорони на архітектурний проект безпосередньо пов'язано із здійсненням суб'єктивних авторських прав архітектором та їх захистом у разі порушення. Окремі аспекти правового режиму охорони архітектурних проектів як об'єктів авторського права висвітлювались у авторській публікації, ключові позиції з якої будуть наведені у даному дослідженні [265].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-ІХ, твір архітектури, як об'єкт авторського права, визначається як твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслень, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо.

З наведеного законодавчого визначення можна виокремити декілька основних аспектів, які звертають на себе увагу.

По-перше, твір архітектури, як об'єкт авторського права має відповідати ознакам твору, тобто бути оригінальним інтелектуальним творінням автора (співавторів), де оригінальність твору визначається через ознаку (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX) та мати об'єктивну форму вираження.

По-друге, законодавець вказує на сферу, де можуть створюватися твори архітектури, а саме: у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень. При цьому «галузь спорудження будівель» - це «будівництво». Відповідно до п.1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI будівництво визначається як «нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт об'єкта будівництва». Відповідно до ч. 2 ст. 4 вказаного закону об'єктами будівництва є «будинки, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси та частини, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури», а відповідно до ч. 1 вказаної статті: «Об'єктом містобудування є планувальна організація території, система розселення, система взаємопов'язаного комплексного розміщення основних об'єктів промисловості, транспорту, інженерної та соціальної інфраструктури, функціональне зонування території України, її частин (груп областей), території Автономної Республіки Крим, областей, адміністративних районів, територій територіальних громад, населених пунктів, їх частин».

Таким чином, об'єктами будівництва та містобудування є доволі велика кількість різних об'єктів функціонального призначення, які можуть і не відповідати ознакам твору архітектури. Видається, що законодавець допустив певну неточність, коли пов'язав вказані види діяльності з творами архітектури, не вказавши при цьому, що вони створюються у процесі здійснення архітектурної діяльності. Якщо звернутися до ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV то архітектурна

діяльність це «діяльність по створенню об'єктів архітектури, яка включає творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення, координацію дій учасників розроблення всіх складових частин проектів з планування, забудови і благоустрою територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд, здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері». Наведене визначення дозволяє дійти висновку, що ця діяльність спрямована на створення об'єктів архітектури, а процес створення носить творчий характер, на відміну від будівництва, результатом якого є архітектурне рішення та його втілення у проектах з будівництва, благоустрою територій та інших об'єктів.

При цьому об'єктами архітектурної діяльності (об'єкти архітектури) закон визначає «будинки і споруди житлово-цивільного, комунального, промислового та іншого призначення, їх комплекси, об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території (частини територій) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів».

Отже, якщо порівняти положення ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX із положеннями ст.1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV та відповідними положеннями Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI, то можна зробити висновок, що у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX сфери створення архітектурного твору визначені занадто широко та не враховують власне архітектурну діяльність, яка носить творчий характер, і саме в результаті її здійснення можуть бути створені твори архітектури. Тому сфери, в яких може створюватися твір архітектури, доцільно обмежити архітектурною діяльністю, об'єктами якої можуть бути будівлі, споруди та інші, які можуть бути визнані творами архітектури. При цьому не виключається органічний зв'язок архітектури з будівництвом, містобудуванням та іншими, пов'язаними з нею сферами діяльності.

Отже, спостерігається колізія норм при визначенні об'єктів авторського права у сфері архітектурної діяльності: у ст.1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі чи споруди, плани населених пунктів тощо віднесені до форми вираження твору архітектури, а у ч.2 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV плани, креслення, пластичні твори, ілюстрації, карти та ескізи, що стосуються архітектури, віднесені до об'єктів авторського права у галузі архітектури.

Таким чином, при визначенні твору архітектури є наявною неузгодженість положень статей 1 та 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, а також ст.1 вказаного закону із ч. 2 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV, в результаті чого відбулося змішання видів творів та форми їх вираження, що суперечить принципу правової визначеності.

Аналіз норм Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV дозволяє знайти спосіб вирішення цього питання. Норми цього закону розрізняють два види об'єктів архітектури: збудовані об'єкти архітектури у формі будинків і споруд різного призначення, їх комплекси, об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території (частини територій) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів, а також проекти творів архітектури, креслення, ескізи, моделі майбутнього об'єкту архітектури, які є первинною формою вираження (існування) майбутніх будівель та споруд.

На відміну від Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV, Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX не розрізняє вже збудований об'єкт архітектури і проектну документацію до нього як об'єкти авторського права, оскільки авторська-правова охорона розповсюджується на форму вираження твору незалежно від етапів його створення, оскільки охороні підлягають усі оригінальні твори - оприлюднені та неоприлюднені, завершені та незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження (ч. 1

ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX).

Об'єкт архітектури, у разі його відповідності вимогам охороноздатності авторському праву, може набути правового режиму твору архітектури. Не кожний об'єкт архітектури може бути твором архітектури, проте кожний твір архітектури має бути об'єктом архітектури, що створений у відповідності до спеціального законодавства у сфері архітектури і містобудування.

Для усунення існуючої колізії норм доцільно внести зміни у ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, визначивши твір архітектури як результат інтелектуальної творчої діяльності автора, що відображає його творчі рішення, прийняті під час створення будинків і споруд, творів садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень. При цьому слід зазначити, що у сфері архітектурної діяльності існують дві групи об'єктів авторського права: будинки, споруди, сади, парки тощо; проектна документація (плани, ескізи, креслення тощо), на підставі чого створюється перша група об'єктів.

Оскільки законодавство про авторське право не містить вичерпного переліку об'єктів правової охорони, доцільно більш детально розглянути правову природу проектної документації об'єктів архітектури, а також креслень, ескізів, моделей творів архітектури, щоб відповісти на питання, чи будуть вони відповідати критеріям охороноздатності авторським правом.

У ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV проект об'єкту архітектури визначається доволі широко, а саме як: документація для будівництва об'єктів архітектури, що складається з креслень, графічних і текстових матеріалів, інженерних і кошторисних розрахунків, які визначають містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні та технологічні рішення, вартісні показники конкретного об'єкта архітектури та відповідає будівельним нормам і правилам.

Законодавче визначення проекту об'єкта архітектури вказує на його складові, проте, крім певної структури, проект характеризується тим, що саме у ньому формулюється і отримує перше втілення концепція архітектора, його ідеї набувають об'єктивного вираження. Проект є тим ланцюгом, що пов'язує

архітектора із його твором, особливо коли виникає потреба завершити будівництво твору архітектури після смерті архітектора або відновити зруйнований твір архітектури, що охороняється, наприклад, як об'єкт культурної спадщини.

За допомогою архітектурного проектування формується і фіксується задум, описується соціальне призначення, створюється ідеальна модель матеріально-просторового середовища. Створюється окрема одиниця, що вписується в комплексне архітектурне середовище.

Зазвичай проект об'єкту архітектури складається з декількох частин (розділів) — «архітектурно-будівельної, технологічної, енергетичної, кошторисно-фінансової та ін., які розробляються спеціалістами відповідного профілю. Склад частин проекту змінюється залежно від об'єкта проектування» [266].

На основі п. 5-8 ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво» [230] фахівці у сфері архітектурної діяльності і містобудування виокремлюють три стадії проектування окремих комплексів, будинків і споруд:

1. Проектне завдання (ескізний проект, форпроект) – виявляє можливість і доцільність будівництва чи реконструкції об'єкта, визначає його основні архітектурно-композиційні, технологічні й технічні характеристики, а також укрупнені техніко-економічні й вартісні показники.

2. Технічний проект – містить докладнішу розробку основних рішень.

3. Робочий проект (робочі креслення) – фіксує остаточні рішення, містить повний комплект технічної, фінансової, організаційної документації, необхідної і достатньої для виконання усіх робіт з будівництва (реконструкції) об'єкта [13 с. 20]. При цьому у п. 3.23 ДБН А.2.2-3:2014 до стадій проектування віднесені: - техніко-економічне обґрунтування; техніко-економічний розрахунок; ескізний проект; проект; робочий проект; робоча документація.

Відповідно до п.4.6 ДБН А.2.2-3:2014 проектування здійснюється у дві стадії — проектне завдання і робочий проект. Для складних об'єктів і об'єктів великої архітектурної значущості виконуються усі три стадії проекту, для невеликих, простих, дуже поширених об'єктів нерідко одностадійне проектування — так званий техноробочий проект.

Ескізний проект, технічний проект, робочий проект (затверджувальна частина) підлягають обов'язковій комплексній державній експертизі і погоджуються з місцевими органами містобудування та архітектури. Процедура затвердження проектів будівництва та проведення їх експертизи регламентується ст. 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI та Порядком затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2011 р. № 560 [267].

Для того, щоб архітектурний проект отримав правову охорону авторським правом, він має відповідати загальним вимогам охороноздатності, що сформульовані у ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX – мати об'єктивну форму вираження та бути оригінальним.

У зв'язку з цим виникає потреба визначитися з позицією: чи є архітектурний проект формою вираження твору архітектури, чи він є самостійним об'єктом охорони, і в чому буде полягати тоді форма вираження проекту як твору.

Форма вираження твору в доктрині авторського права України розглядається як «об'єктивна форма втілення твору, яка може бути відтворена та сприйнята органами чуття» [268; с. 147]. За загальнофілософським підходом – «Форма є вираженням змісту, його обумовленням. Це внутрішня та зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність» [269]. Форма вираження твору може бути усна, письмова, звуко- чи відеозапис, зображення, об'ємно-просторова (ноти, креслення, схеми, запис на платівку, магнітну плівку, фотографії, макети тощо).

Виходячи із наведених стадій проектування архітектурного проекту, кожна з них буде представлена і текстовою, і графічною частинами. У першій міститься текстовий опис зовнішніх та внутрішніх особливостей об'єкта архітектури. У другій — зображення фасадів із кольоровими рішеннями, і плани, інші схеми та креслення, передбачені технічним завданням. «Текст (від лат. *textum* - сплетення, побудова, зв'язок), як зазначалося у літературі: «являє собою знаково-мовну реалізацію деякої системи інформації. Його можна розглядати як деяку лінійну

послідовність знаків, що задана певними культурними кодами. Залежно від характеру цих кодів тексти можуть бути: письмові (алфавітні, піктографічні, формульно-математичні та ін.), усні, технотронні, що задаються за допомогою засобів радіо, звукозаписові, машинної пам'яті тощо» [270; с. 5]. Отже, зовнішньою формою вираження архітектурного проекту, принаймні його описової частини, є текст, як знаково-мовна та графічна фіксація твору (літери, цифри, креслення, схеми, плани). З іншого боку, архітектурний проект може бути втілений у макеті, який являє собою об'ємно-просторову форму вираження задуму архітектора. Архітектурний проект може бути також втілений у будівлі, яка може бути визнана твором архітектури і стати її первинною формою існування.

Відтак, є архітектурний проект (проект об'єкту архітектури) як втілення творчого задуму архітектора, як твір (за умови відповідності його умовам надання авторсько-правової охорони), а є його зовнішня форма виразу.

Слід зазначити, що й зарубіжні фахівці, діяльність яких пов'язана із захистом суб'єктивних прав архітектора, висловлюють подібну точку зору. Наприклад, чеський юрист, який спеціалізується на будівельному праві, Йозеф Черноглавек, дає визначення твору архітектури як результату творчої діяльності архітектора та вираженого у будь-якій об'єктивно сприйнятій формі, включаючи електронну форму, постійну або тимчасову, незалежно від його обсягу, мети чи значення [152].

Щодо другої ознаки охороноздатності твору – оригінальності, то у ст. 1 вказаного Закону вона пов'язується із: 1) результатом власної діяльності автора, який 2) відображає його творчі рішення, прийняті автором під час створення твору.

Як вже зазначалось, сам по собі критерій «оригінальності» є оціночним та суб'єктивним, проте за його відсутності твір може бути не визнаний як об'єкт авторського права. На таку особливість «оригінальності» вказують і зарубіжні дослідники [158].

Визначити оригінальність елементів проектної документації у сфері архітектурної діяльності, де діє багато технічних, інженерних вимог, є доволі складним процесом.

Водночас Європейський суд справедливості, розглядаючи і вирішуючи справи, пов'язані з правовою охороною авторським правом об'єктів архітектури та елементів проектної документації, визначив критерії «оригінальності», що можуть застосовуватись при вирішенні питання щодо розповсюдження режиму правової охорони авторським правом на них.

Так, у рішеннях у справі *Cofemel* (2019) [271] та у справі *Brompton* (2020) [272] Європейський суд справедливості вказав на два важелі: 1) оригінальність твору має розглядатися з суб'єктивної точки зору, у тому сенсі, що вона відображає особистість його автора; 2) якщо створений об'єкт був результатом *технічних міркувань, правил чи інших обмежень, що не залишають місця для свободи творчості*, твір не можна вважати оригінальним.

Якщо порівняти підхід Суду до тлумачення суті оригінальності та нормативне визначення цього терміну у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, то можна помітити подібність підходів, оскільки особистість автора, що відображається у створеному ним творі, якраз і пов'язана із його власною діяльністю, а творчість, як друга складова, має місце в обох визначеннях.

Про те, що плани, ескізи, моделі архітектора, а також будівлі, спроектовані архітектором, здобули охорону авторським правом, якщо вони мають оригінальний характер, було визнано ще у 1980 році у рішенні французького суду [273], який сформулював два критерії оригінальності щодо будівель:

форми, які створюються архітектором-автором, повинні мати певний художній характер, незалежно від їх переваг або естетичного характеру, при цьому такий художній (естетичний) характер повинен бути відмінним від технічних потреб, така будівля також не повинна бути серійною конструкцією.

Саме другий критерій оригінальності твору став логічним продовженням першого, про що зазначається у рішенні суду, згідно з яким будівля, призначена для житла була виключена з об'єктів авторського права, оскільки її зовнішній вигляд був здебільшого зумовлений зонуванням та санітарно-гігієнічними обмеженнями [274].

Згодом такий підхід до визначення об'єктів, що можуть отримати правову охорону авторським правом у сфері архітектурної діяльності, конкретизувався у численних рішеннях суду. Так, масові споруди та ті, які нечітко відрізняються від типових планів, зазвичай запропонованих будівельниками індивідуальних будинків, не можуть отримати правову охорону авторським правом [275]. Так само можуть виникнути проблеми у архітекторів з отриманням правової охорони авторським правом на класичні моделі шале, які суд вважає банальними [276].

Тому перша проблема, з якою стикається архітектор, — це зробити архітектурний проект достатньо оригінальним, щоб він міг отримати правову охорону авторським правом. Як «працюють» ці критерії оригінальності щодо об'єктів у сфері архітектурної діяльності, найбільш повно відображається у судовій практиці. Наприклад, у Франції правова охорона авторським правом в судовому порядку була визнана за:

будівлею, центральна частина якої увінчана монументальним скляним дахом, що служить циркуляційним залом і місцем відпочинку [277];

житловим будинком, який був предметом публікації в архітектурних журналах протягом періоду його створення [278];

оригінальними планами та кресленнями, що стосуються розташування вікон і окремих систем освітлення, призначених для інтеграції в конкретні рамки конкретної архітектури [277];

конструкцією плавального басейну та центру водних або дозвільних центрів [279];

проектом розвитку громадської площі [280].

Ці всі справи об'єднує єдиний підхід суду до визначення оригінальності об'єкта архітектурної діяльності - достатньо було встановити, що вони є результатом творчості архітектора, а не результатом дотримання технічних вимог. При цьому творчість архітектора могла отримати свій прояв в естетичному відображенні конструкцій, в дотриманні власного стилю, нестандартному використанні будівельних матеріалів тощо, але в результаті таких дій архітектора має з'явитися певний оригінальний об'єкт.

Водночас, судові рішення у значній мірі свідчать про гнучкість критерію «оригінальності», навіть коли мова йде про плани, креслення типових споруд, приміщень. Так, наприклад, Апеляційний суд Дуе у своєму рішенні зазначив, що типове планування перукарні може бути захищене авторським правом за умови, що це творіння є формалізованим, на відміну від простої ідеї чи концепції, і що воно оригінальне, оскільки відображає відбиток особистості свого автора. Підставою розповсюдження правової охорони авторським правом на архітектурний проект для суду стало те, що його елементи відображають творчу роботу та естетичні вподобання автора, які не викликані функціональними обмеженнями та надають «salon Shampoo» власний вигляд, відмінний від конкуруючих брендів [281].

Серед усіх видів проектів, що використовуються при створенні об'єкту архітектури, найбільш творчим можна назвати ескізний проект. На сьогоднішній день при створенні ескізного проекту архітектори здебільшого намагаються передати саме ту атмосферу, в яку будуть занурюватися відвідувачі вже створеної будівлі, споруди. Саме створений ескізний проект дозволяє залучити майбутніх інвесторів, тому архітектори для втілення свого творчого задуму вдаються до всіх доступних технічних засобів, створюючи інсталяції майбутнього об'єкта архітектури. Наприклад, якщо мова йде про побудову спа-салонів або басейну, можуть використовуватися відповідні аромати, звукові ефекти падаючої води, відтворюючи у приміщенні відповідну вологість тощо, або коли мова йде про створення парків чи інших ландшафтних утворень, можуть використовуватися відповідні записи співу птахів, аромати трав та дерев. При цьому досить часто архітектори для презентації свого ескізного проекту вдаються до створення аудіовізуального твору.

Відтак, завдяки технологіям, процес створення архітектурного проекту на самій першій його стадії – ескізованню проектування призводить до того, що архітектор може створити не один об'єкт авторського права, а декілька: ескізний проект, аудіовізуальний твір, інсталяцію – які більш повно розкривають творчий задум архітектора.

Підсумовуючи наведену судову практику як Європейського суду справедливості, так і французьких судів щодо визначення критеріїв

оригінальності об'єктів архітектурної діяльності, слід констатувати, що те визначення «оригінальності», яке закріплене у ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX повною мірою відповідає сучасним європейським підходам до розуміння даного терміну та може в однаковій мірі застосовуватися як до об'єктів у сфері архітектурної діяльності, так й до інших об'єктів (творів) з метою встановлення можливості розповсюдження на них правового режиму охорони авторським правом. При цьому, саме «творче рішення», прийняте архітектором при проектуванні об'єкту архітектури, може стати вирішальним для визнання як самого проекту, так й створеного архітектурного об'єкту творами в розумінні авторського права. Саме критерій «творчості» дозволяє виокремити серед елементів архітектурного проекту ті, які можуть отримати охорону авторським правом, і ті, які є неохоронюваними, але входять до структури проекту і є його обов'язковими складовими. Зокрема, ті елементи архітектурного проекту, які пов'язані із дотриманням технічних вимог і відображають їх застосування або відповідають їм, звісно, не будуть охоронятися авторським правом. Хоча на практиці відокремити одні елементи від інших буває неможливо, оскільки мета архітектора - поєднати ці елементи у єдине ціле таким чином, щоб отримати унікальне рішення свого творчого задуму. Навпаки, ті елементи, які несуть художній характер і не спрямовані на забезпечення виключно технічних потреб, в яких втілено творчий задум архітектора, що надають такому проекту оригінальності, будуть охоронюваними авторським правом та такими, що забезпечать кваліфікацію архітектурного проекту як твору (первинну форму його існування).

У цьому контексті не можна оминати увагою питання використання архітекторами комп'ютерних систем штучного інтелекту (ШІ) при створенні творів архітектури. Ці питання детально висвітлювалися у оприлюдненому авторському доробку [282]. Задля досягнення мети даного дослідження викладемо ключові моменти.

Так, за результатами проведеного дослідження було виявлено, що є наступні найбільш типові випадки використання архітекторами ШІ при створенні творів архітектури:

1) «параметрична архітектура - це ітеративний метод проектування, який дозволяє «грати» з певними параметрами, щоб перевірити різні типи результатів і створити надзвичайно креативні та складні архітектурні форми, які неможливо спроектувати та змодельовати традиційними методами. Використовуючи параметричне проектування, архітектори та дизайнери можуть фіксувати обмеження та вносити зміни в дизайн у реальному часі, а модель автоматично оновлюється для тестування можливих рішень. У порівнянні з традиційними методами, параметрична архітектура може значно скоротити час проектування, надаючи архітекторам можливість обирати бажаний результат і багаторазово реконструювати будівлю залежно від різних вимог» [283];

2) «генеративний дизайн – технічний спосіб оптимізації проекту, зазвичай із використанням 3D - принтера. На відміну від параметричної архітектури, яка використовує обмеження та вхідні параметри для вирішення проблеми проектування, генеративний дизайн застосовує інтелектуальні алгоритми до тих самих параметрів для виконання процесу оптимізації, спрямованого на пошук найкращого рішення. У генеративному проектуванні дизайнер, окрім встановлення обмежень і цілей проекту, забезпечує заходи оцінки, які програмне забезпечення використовуватиме для класифікації результатів, наближаючись до оптимального проектного рішення» [284];

3) «інтеграція з BIM (Building Information Modeling) – компанії, які виробляють програмне забезпечення BIM, покладаються на ШІ для підвищення ефективності та потенціалу своїх програм. Ці інструменти здатні, наприклад, збирати величезні обсяги інформації, яку штучний інтелект використовує для дослідження всіх аспектів проекту та отримання оптимальних рішень набагато швидше, ніж це може зробити людський розум. Програмне забезпечення BIM, засноване на ШІ, також використовує машинне навчання, щоб навчатися на даних, виявляти шаблони та приймати самостійні рішення щодо автоматизації та вдосконалення процесів проектування та будівництва споруд» [285];

4) «візуалізація – ШІ допомагає архітекторам і дизайнерам створювати фотореалістичні та професійні зображення архітектурних проектів. Програмне забезпечення для візуалізації, що об'єднує інтелектуальні функції, фактично здатне автоматично регулювати параметри, які дозволяють отримати

зображення дуже високої якості, без особливих зусиль з боку користувача, або виконувати візуалізацію в режимі реального часу, що робить можливим оцінити результат проекту під час моделювання» [286];

5) «комп'ютерний зір – ШІ використовується для моделювання віртуальної/доповненої реальності, що забезпечує повне бачення проекту та дозволяє архітекторам найбільш повно представити свої ідеї. Використання цієї технології дозволяє інтегрувати традиційні технології комп'ютерного зору з більш просунутими методами комп'ютерного зору, роблячи роботу користувача ще більш реалістичною та інтерактивною;

6) планування – ШІ широко використовується дизайнерами з метою спрощення процесів планування, надаючи їм можливість доступу до незліченних масивів даних, виконання прогностичної аналітики, оцінки витрат, планування завдань, виявлення потенційних загроз тощо;

7) будівництво і безпека – автономні машини-верстати та роботи із ШІ можуть виконувати повторювані або ризиковані будівельні операції майже самостійно, значно прискорюючи виконання проекту. Завдяки використанню інтелектуальних дронів також можна підвищити безпеку на будівельному майданчику. Ці інструменти включають програмне забезпечення для розпізнавання зображень і здатні виявляти потенційно небезпечні умови, такі як відсутність захисних пристроїв або наявність небезпечних структур;

8) домашня автоматизація – інтеграція між ШІ та Інтернетом сприяє розвитку інтелектуальних будинків, які оптимізують споживання енергії та покращують безпеку і комфорт мешканців. Алгоритми, що закладаються в основу програмного забезпечення ШІ, можуть обробляти дані, зібрані датчиками IoT, розташованими у різних місцях будинку. Ці програми здатні аналізувати отримані дані, а потім пропонувати або безпосередньо впроваджувати дії, спрямовані на повернення обладнання будівлі до його оптимального функціонування, підвищення ефективності роботи та оптимізації використання ресурсів» [287].

Виходячи із наведених можливостей ШІ при здійсненні архітектурної діяльності, все ж таки його слід розглядати саме як інструмент, засіб, який допомагає архітекторам і дизайнерам втілювати у реальність свої найсміливіші

задуми. Водночас, безумовно, широке використання ІІІ у творчій діяльності людей у найближчому майбутньому може змусити переглянути основні принципи і основи авторського права. Як відомо, відмінність ІІІ від іншого програмного забезпечення полягає у його здатності до самонавчання, що по суті є самовдосконаленням програми, створеної людиною, на результатах досягнень людей, які знаходяться у вільному доступі, наприклад, в Інтернеті. Відтак, виникає питання, як мають врегульовуватись відносини із авторами творів, на яких «навчається» ІІІ. Не менш актуальним буде питання, пов'язане із творчим, інтелектуально-емоційним зв'язком автора із своїм твором, що є основою авторського права, в разі використання ІІІ при створенні твору. Чи можна буде відрізнити творчість людини від дій ІІІ, що базуються на творчості багатьох людей?

Усі ці питання неодноразово були предметом обговорення на різних рівнях, починаючи від творчої спільноти до міжнародних організацій, проте думки висловлювались різні щодо вирішення цих питань. Лише в одному була досягнута згода про необхідність подальшого розвитку ІІІ.

Своєю чергою архітектори вважають, що «архітектура повинна залишатися комплексним мистецтвом, однією з головних функцій якого є створення просторових і символічних посилань, які змінюються від однієї епохи, однієї культури, одного суспільства, однієї цивілізації до іншої» [288]. Із наведеною думкою важко не погодитись. Водночас використання ІІІ в архітектурі та дизайні розширює творчі можливості авторів творів у цих сферах. Наразі можливості ІІІ в архітектурі досить обмежені і не враховують ті вимоги і стандарти, якими керуються архітектори, реалізуючи свої творчі задуми при створенні творів архітектури.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що архітектурний проект, при дотриманні умов, визначених у ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-ІХ є твором архітектури, що знаходить свій зовнішній вираз у знаково-мовній та графічній формах; водночас архітектурний проект може набути об'ємно-просторову форму втілення і існувати у вигляді будівель, споруд та інших об'єктів архітектурної діяльності, тобто один і той же твір архітектури може бути представлений і

архітектурним проектом, і будівлею, спорудою тощо. По суті, створення твору архітектури за отриманим результатом умовно можна поділити на дві стадії створення: перша стадія характеризується створенням архітектурного проекту, друга – його втіленням у будівлю або споруду. Кожен результат охороняється авторським правом. Архітектурний проект за своєю структурою є складним об'єктом, який включає як охоронювані, так і неохоронювані елементи; перші характеризуються оригінальністю і відображають творчий задум архітектора; другі є результатом технічних обмежень та вимог; на практиці ці елементи проекту органічно поєднані для досягнення втілення оригінального творчого задуму архітектора. Водночас і до вирішення технічних питань, з урахуванням нормативних вимог і обмежень, архітектор може підійти творчо. Прикладом такого творчого підходу до розміщення комунікацій (інженерних систем) будинку, коли вони стали елементами дизайну, можна назвати створений британськими архітекторами Девідом Бен Грюнбергом та Деніелем Вульфсоном із архітектурної студії D'Haus концептуальний будинок House For All Seasons [289]. Саме завдяки тому, що архітектори, дотримуючись будівельних вимог, не заховували інженерні системи забезпечення будинку, а зробили їх виразними елементами дизайну будинку, врешті-решт і робить цей будинок оригінальним та унікальним.

Як вже зазначалось, однією із форм вираження і одночасно об'єктом архітектури як об'єкту авторського права можуть бути будівлі та споруди (якщо вони є оригінальними та результатом творчої діяльності архітектора). Тривалий час проблема співвідношення будівель та споруд не втрачає своєї актуальності.

У інформаційно-довідковій літературі проблему розмежування «будівель» і «споруд» пов'язують із тим, що ці терміни вживаються як «синоніми для позначення об'єкта архітектури» [290]. Натомість представники юридичних наук висловлюють думку, що ці терміни «не є правовими категоріями» [291, с. 64].

Дійсно, терміни «будівля» та «споруда» є більш типовими для сфери будівництва та архітектури, водночас і у нормативно-правових актах міститься їх визначення, і вони доволі часто в них використовуються.

Термін «будівля» нормативно визначений у ст. 1 Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 р. № 2118-VIII як

«різновид наземної споруди, пов'язаної фундаментом із землею (грунтом), що складається з несучих та огорожувальних сполучених (несучо-огорожувальних) конструкцій, які утворюють приміщення, інженерних систем та в якій використовується енергія з метою створення належних умов проживання та/або життєдіяльності людей» [292]. Неважко помітити, що визначення «будівлі» відображає сферу регулювання суспільних відносин зазначеним Законом.

Натомість у Класифікаторі будівель і споруд НК 018:2023 затвердженому Наказом Міністерства економіки України від 16 травня 2023 р. № 3573, що є складовою частиною національної системи класифікації, «будівлі» визначаються як криті споруди, які можуть використовуватися окремо, побудовані для постійних цілей, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів [293, с. 5]. Відповідно, у класифікаторі розрізняються житлові та нежитлові будівлі. При цьому, відповідно до п. 4 зазначеного Класифікатора, термін «споруди» використовується як загальний, що включає у себе будівлі та інженерні споруди.

Аналізуючи нормативні визначення «будівлі» та «споруди», Л. Рабчинська робить справедливий висновок, що «поняття «споруди» охоплюють поняття «будівлі», і водночас ці поняття використовуються окремо» [294, с. 103].

Дещо інший підхід до розуміння «будівлі» та «споруди» можна зустріти в учбовій літературі з архітектури. Так, З. І. Котеньова розуміє під «будівлею» «наземну споруду, що має внутрішній простір, призначений і пристосований для того чи іншого виду людської діяльності (наприклад, житлові будинки, заводські корпуси, вокзали тощо), а «споруду» пов'язує із суто технічним призначенням, як результат інженерного конструювання (наприклад, міст, телевізійна щогла, тунель, станція метро, димар, резервуар тощо)» [295, с. 7].

Слід зазначити, що саме такий підхід до розуміння «будівлі» та «споруди» можна зустріти у Національному стандарті № 2 «Оцінка нерухомого майна», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442, в якому «будівлі» визначаються як земельні поліпшення, в яких розташовані приміщення, призначені для перебування людини, розміщення

рухомого майна, збереження матеріальних цінностей, здійснення виробництва тощо, а «споруди» - земельні поліпшення, що не належать до будівель та приміщень, призначені для виконання спеціальних технічних функцій (дамби, тунелі, естакади, мости тощо) [296].

Із наведених підходів до визначення «будівлі» та «споруди» важко побачити їх зв'язок із творчістю, оригінальністю, унікальністю. Слід зазначити, що, звернувшись до ст. 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року № 1805-III, синонімом споруд законодавець називає «витвори» та визначає їх як «твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб». Відповідно до енциклопедичного визначення, витвір це продукт творчості в мистецтві чи літературі, що вражає своєю оригінальністю [297]. Проте, Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року № 1805-III врегульовує суспільні відносини у сфері охорони культурної спадщини, де правовий режим споруд відрізняється від правового режиму, визначеного законодавством у сфері авторського права.

Звернення до спеціальної літератури у сфері архітектурної діяльності дозволяє побачити зв'язок «будівель» із творчістю через вимоги, яким вони мають відповідати, а саме: «1) функціональна доцільність, тобто будинок повинен цілком відповідати тому процесу, для якого він призначений (зручність проживання, праці, відпочинку тощо); 2) технічна доцільність, тобто будинок повинен надійно захищати людей від зовнішніх впливів (низьких чи високих температур, опадів, вітру), бути міцним і стійким, тобто витримувати різні навантаження, і довговічним, тобто зберігати нормальні експлуатаційні якості з часом; 3) архітектурно-художня виразність, тобто будинок повинен бути привабливим за своїм зовнішнім (екстер'єром) і внутрішнім (інтер'єром) виглядом, сприятливо впливати на психологічний стан і свідомість людей; 4) економічна доцільність, що передбачає найбільш оптимальні для даного виду будинку витрати праці, засобів і часу на його зведення та експлуатацію» [296, с. 8].

Тому в даному випадку саме «архітектурно-художня виразність» будівлі може розглядатися як результат втілення творчих ідей та підходів архітектора у його створенні. Творчість архітектора може отримати своє втілення й у створенні споруд. Наприклад, мости можна віднести до значущих творів архітектури, що формують ландшафт, поєднують функціональність, естетику, інженерні рішення, а також стають мистецькою частиною міського середовища, наприклад, Карлів міст (Прага/Чехія), Місячний міст у парку Даху (Тайпей/Тайвань), міст Мойсея (Хальстерен/Нідерланди) тощо [298].

Архітектурно-художня виразність формує зовнішній вигляд будівель та споруд для отримання естетичного задоволення та забезпечує органічне розміщення у ландшафті, серед іншої міської або заміської забудови.

Тому саме відповідність будівель і споруд вимозі архітектурно-художньої виразності і дозволяє їх виокремлювати як різновиди творів архітектури.

Досліджуючи питання відповідності архітектурних проектів критеріям охороноздатності авторським правом, у даному підрозділі увага здебільшого зосереджувалася на сформованих підходах французьких судів. Проте, розглядаючи будівлі та споруди як об'єкти авторського права, неменший інтерес до визначення оригінальності та творчих рішень архітектора привертають до себе рішення японських судів, що аналізувалися у оприлюдненому авторському доробку [299]. У даній роботі висвітливо ключові моменти.

Так у справі Greniedine (2003(№)№ 3575 (апеляційна справа щодо вимоги судової заборони відносно порушення авторських прав тощо) [300], суд проводив оцінку відповідності критеріям оригінальності та творчості серії будівель Greniedine апелянта, незважаючи на те, що вони були обрані Міністерством міжнародної торгівлі та промисловості в жовтні 1998 р. переможцем конкурсу за дизайн будівель. Суд, ґрунтуючись на положеннях авторського законодавства, зазначив, що зовнішній вигляд цієї будівлі перевищує рівень естетичної творчості, який зазвичай розглядається в архітектурі звичайних будинків, і є об'єктом естетичного оцінювання незалежно від практичності та функціональності житлових будинків. Тому, в даному випадку, це доцільно трактувати як випадок, коли будівля має художню якість як форма мистецтва, що передає культурну духовність думок чи почуттів

архітектора/дизайнера. Однак, коли будівельна компанія планує серію будинків, приваблює замовників із моделями будинків і будує велику кількість звичайних будинків з однаковим дизайном для широкої громадськості, це промислове масове виробництво, а не звичайні будинки, побудовані на замовлення. Відтак, будівля апелянта не перевищує рівень естетичної творчості, що зазвичай присутня при будівництві житлового будинку, а також її практичність і функціональність як житлового будинку не відповідають естетичним якостям пластичного мистецтва, що характеризується емоційним, духовним зв'язком із архітектором або дизайнером, відповідно, ці будівлі не підпадають під категорію твір архітектури.

Наведене рішення підтверджує загальне правило, яке діє у всьому світі, що «звичайні будинки» не охороняються авторським правом та не визнаються творами архітектури.

Не менш цікавим є приклад японської судової практики у справі *Noguchi Room* (2003(Үо)№. 22031 Петиція про тимчасову заборону авторського права) [301], за якою суд цілісним твором архітектури визнав поєднання будівлі та саду. Так, у судовому рішенні зазначалося, що архітектори Йосіро Танігучі та Ісаму Ногучі брали участь у створенні будівлі, саду та скульптури, включаючи *Noguchi Room*. *Noguchi Room* є відмінною частиною будівлі, і його структура була побудована з метою створення гармонійного зв'язку із садом. Базовий дизайн цієї будівлі передбачає, щоб її частиною стала *Noguchi Room*, а основна структура будівлі, наприклад, кількість колон, стиль тощо, є одночасно змістом дизайну всередині *Noguchi Room* та всієї будівлі. Відтак, ця будівля є інтегрованим твором, що підлягає охороні авторським правом. Крім того, сад був спроектований як невід'ємна частина будівлі; оскільки його можна оцінити як органічну інтеграцію з будівлею, тобто будівля, включаючи *Noguchi Room*, сад і скульптури, розглядаються як єдине ціле та у своєму поєднанні складають єдиний твір архітектури.

Наведена судова справа наочно демонструє, наскільки є складними об'єкти архітектури при визнанні їх творами. За певних умов втілене творче архітектурне рішення, що містить органічне поєднання різних видів творів архітектури в одному творі, є подібним до аудіовізуального твору. Також дана справа

підтверджує загальне правило, що об'єкт архітектури може набути правової охорони авторським правом, якщо він є нетиповим, «штучним», створеним за індивідуальним замовленням.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що, оцінюючи об'єкт архітектури за критеріями охороноздатності авторським правом, такі критерії, як оригінальність та творче рішення автора, не можна розглядати окремо один від одного; лише їх поєднання дозволить більш об'єктивно оцінити будівлю як твір архітектури.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ:

1) на підставі аналізу положень теорії авторського права, законодавства та правозастосовної судової практики була доведена недоцільність виокремлення серед особистих немайнових прав архітектора права зазначати своє ім'я певним чином на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо (ч. 1 ст. 31 Закон України «Про архітектурну діяльність»), права залишатись анонімом, а також права обирати псевдонім, оскільки за своїм змістом ці дії автора є способами здійснення права на ім'я.

2) доведено, що специфіка здійснення автором архітектурного твору таких особистих немайнових прав, як право надавати назву твору або залишити його без назви та право присвятити твір особі (особам), події або даті, полягає в тому, що ці права, пов'язані із реалізацією архітектором свого природного права на творчість, а назви та присвяти є частинами твору, відтак вони можуть збігатися із правом на збереження цілісності твору;

3) результатом комплексного дослідження спеціального особистого немайнового права архітектора – права фотографувати, здійснювати відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права стало обґрунтування висновку щодо що дане право подібне до права доступу до творів образотворчого мистецтва

4) подальшого розвитку дістали доктринальні підходи щодо немайнової природи спеціального суб'єктивного права архітектора – права на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури; зокрема доведено, що метою здійснення авторського нагляду буде забезпечення відповідності будівельних робіт проектній документації для збереження зв'язку між автором-архітектором

і створеним ним об'єктом архітектури як об'єктом авторського права. Саме цей зв'язок і підкреслює немайнову природу суб'єктивного права архітектора на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури.

5) запропоновано уточнення понятійного апарату проблеми, зокрема: використання твору пропонується розуміти як вчинення суб'єктом авторського права, наділеного відповідними повноваженнями, дій задля отримання економічної та/або моральної (духовної) вигоди від твору у певній формі та певним способом; термін «художній твір» пропонується визначити як «твори образотворчого мистецтва та твори ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва»;

6) обґрунтована наявність у архітектора суб'єктивного права слідування на певні форми вираження оригінальних результатів його творчої, інтелектуальної діяльності у галузі спорудження будівель, містобудування, а саме на: ескіз, архітектурну модель, макет. Водночас певні різновиди художніх творів, наприклад, фрески, мозаїка, вітражі, скульптури, балясини тощо, відокремлені від збудованих будівель або споруд, створені архітектором, також можуть розглядатися як самостійні об'єкти авторського права та об'єкти права слідування.

7) системний аналіз законодавства у сфері авторського права та архітектурної діяльності, а також теоретичних підходів щодо змісту майнових прав інтелектуальної власності на твори архітектури, дозволив дійти висновку, що до суб'єктивних майнових прав архітектора на його твір архітектури належать :

1) право самостійно використовувати твір архітектури будь-яким способом;

2) право дозволяти використовувати твір архітектури іншим особам;

3) право забороняти використання твору архітектури іншим особам;

4) право на справедливу винагороду за використання твору архітектури;

5) право слідування на твір архітектури;

8) обґрунтовано, що в залежності від фізичного стану та строків дії майнових авторських прав твір архітектури може одночасно підпадати під різні правові режими – авторсько-правовий, архітектурно-будівельний, культурної

спадщини, що регулюють різні суспільні відносини; при цьому виникають суттєві термінологічні розбіжності, що не сприяють дотриманню авторських прав архітекторів та їх спадкоємців;

9) доведено, що на різних етапах створення твору архітектури (проектування, будівництво, експлуатація) змінюється склад та зміст суб'єктивного авторського права архітектора на такий твір;

10) доведено, що деякі твори архітектури, такі як ескізи, макети, плани тощо, за своєю формою вираження є подібними до творів образотворчого мистецтва. Відтак, пропонується доповнити друге речення ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ викласти наступні редакції: «Майнові права інтелектуальної власності на твір образотворчого мистецтва, створений за замовленням (крім твору, спеціально створеного як елемент комп'ютерної програми), включаючи твори архітектури у формі, подібній до творів образотворчого мистецтва, належать його автору, якщо інше не встановлено договором або законом».

11) доведено, що істотна умова договору про створення твору містобудування стосується лише однієї із форм втілення твору – містобудівної документації із планування територій, а не взагалі об'єктів, створених в результаті здійснення містобудівної діяльності як об'єктів авторського права. Відтак, пропонується у ч. 3 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV викласти у наступній редакції: «Істотною умовою договору замовлення про створення об'єкту архітектури як об'єкту авторського права, включаючи договори про створення об'єкту містобудування та об'єкту будівництва як об'єктів авторського права, є визначення способу здійснення майнових прав на такі об'єкти як до, так і після передачі їх замовнику».

12) на прикладі Франції обґрунтовано висновок про можливість використання договорів франшизи як правової підстави створення комерційних творів архітектури;

13) «оригінальне рішення», прийняте архітектором при проектуванні об'єкту архітектури, може стати вирішальним для визнання як самого проекту, так і створеного архітектурного об'єкту твором в розумінні авторського права;.

саме критерій «оригінальності» дозволяє виокремити серед елементів архітектурного проекту ті, які можуть отримати охорону авторським правом, і ті, які є неохоронюваними, але входять до структури проекту і є його обов'язковими складовими; на практиці відокремити одні елементи від інших буває неможливо, оскільки мета архітектора - поєднати ці елементи у єдине ціле таким чином, щоб отримати унікальне рішення свого творчого задуму.

14) доведено, що твор архітектури може мати не лише знаково-мовну та графічну форми вираження в архітектурному проекті, а й водночас набути об'ємно-просторову форму втілення і існувати у вигляді будівель, споруд та інших об'єктів архітектурної діяльності, тобто один і той же твір архітектури може бути представлений і архітектурним проектом, і будівлею, спорудою тощо.

;

РОЗДІЛ III. РИЗИКИ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗДІЙСНЕННЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІТЕКТОРА

3.1. Порухення суб'єктивних авторських прав архітектора

У повсякденному житті та у професійних правничих колах доволі часто вживається словосполучення «порушення авторських прав». Зазвичай, під цим розуміється порушення норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-ІХ. Дійсно, у ст. 53 зазначеного Закону визначені дії, що кваліфікуються як порушення особистих немайнових та/або майнових авторських прав, а також дії, що створюють загрозу для порушення цих прав. Водночас діяльність архітектора із створення об'єктів архітектури як об'єктів авторського права регулюється Законом України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-ХІV, в якому розділ VII, присвячений відповідальності за порушення законодавства про архітектурну діяльність. У ст. 32 зазначеного закону міститься відсилочна норма, відповідно до якої: «Порушення законодавства про архітектурну діяльність тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законами України». У даному випадку об'єктом порушення будуть суб'єктивні авторські права архітектора, закріплені у ст. 30 та 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-ХІV. У ч. 1 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-ХІV міститься пряма вказівка на поширення законодавства у сфері авторського права на відносини, що виникають під час створення і використання об'єктів архітектури як об'єктів авторського права.

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-ІХ у питанні визначення, що буде вважатися порушенням авторських прав, законодавець підійшов одночасно узагальнивши та конкретизувавши дії, які можуть визнаватися порушенням особистих немайнових та/або майнових авторських прав. Так, у ч. 1 ст. 53 «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-ІХ закріплено, що підставою для захисту особистих немайнових та/або майнових авторських прав є будь-яке порушення, невизнання або оспорювання таких прав, а також

створення загрози порушення таких прав, а у ч. 2 зазначеної норми Закону вже наводяться конкретні порушення.

Загальні аспекти порушення авторських прав досліджували у своїх роботах: Б. М. Криволапов, Н. В. Тесленко [302], Ю. Є. Санакаєва [303], А. М. Бежевець, А. І. Гребенчук [304], Д. Нікулеско, О. Серета [305], О. О. Штефан [306] та інші. Окремі види порушень авторських прав досліджували: А. С. Штефан [307], Г. М. Грабовська, В. О. Зуєва [308], О. С. Кочина [309], Г. І. Грігор'янц [310] та інші. Деякі аспекти порушення авторських прав архітектора досліджували: О. В. Ніколаєва [305], А. О. Вербицька [33], В. М. Косович [31].

Питання визначення дефініції «порушення» суб'єктивних особистих немайнових та/або майнових авторських були предметом численних самостійних наукових досліджень [312, с. 65-98; 313, с. 39-49; 314, с. 51-88].

У даній роботі поділяється доктринальний підхід, за яким «порушення суб'єктивного авторського права це винне, протиправне, карне діяння (дія або бездіяльність), що завдає шкоди, яке посягає на особисті немайнові та/або майнові права суб'єктів авторського права, за вчинення якого законодавством передбачена юридична відповідальність» [312, с. 67]. Своєю чергою, «оспорювання авторського права це активне (виражене у зверненні до юрисдикційних органів) заперечення з боку особи належності іншій особі права на твір, що створює невизначеність правового статусу суб'єкта авторського права» [315, с. 28]. «Невизнання авторського права це пасивне заперечення наявності в особі авторського права на твір, яке безпосередньо не завдає шкоди суб'єктивному праву суб'єкта авторського права» [305, с. 68].

Як вже зазначалося, у ч. 1 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX закріплено, що підставами для захисту особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав є будь-яке порушення, невизнання або оспорювання таких прав, а також створення загрози порушення таких прав. Відповідно до наведеної норми підставою для захисту суб'єктивних особистих немайнових та/або майнових авторських прав архітектора має бути їх порушення, невизнання або оспорювання.

Окремі порушення суб'єктивних особистих немайнових та майнових авторських прав архітектора висвітлювалися у попередніх підрозділах, що

присвячувалися питанням здійснення суб'єктивних особистих немайнових та майнових авторських прав архітектора, тому у даному підрозділі вони не будуть розглядатися.

Дослідження порушень суб'єктивних авторських прав та їх видів наочно демонструють, з однієї сторони, відсутність зв'язку між дослідженнями у сфері авторського права та сферою архітектури, а з іншої – дослідники проблем захисту прав авторів творів архітектури фрагментарно торкаються реальних порушень суб'єктивних авторських прав архітектора. Водночас практично усі науковці, які досліджували питання порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, вказують, що для сфери архітектурної діяльності характерними є саме договірні порушення [33, с. 145; 133, с. 737; 138, с. 48], при цьому не вказують, які саме, їх характер та у чому вони полягають. Натомість зосереджують свою увагу на висвітленні способів захисту, юридичній відповідальності або ж загальному змісті суб'єктивних авторських прав архітектора, що можуть порушуватися.

Слід зазначити, що й зарубіжні дослідники також вказують, що зазвичай у сфері архітектурної діяльності порушення суб'єктивних прав архітектора відбувається саме у межах договірних відносин без їх конкретизації.

Такий підхід є зрозумілим, оскільки договірне порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, зазвичай, є результатом невиконання або неналежного виконання умов договорів. Зазвичай такі порушення сторони договірних відносин намагаються врегулювати у досудовому порядку, і лише незначна частина спорів стає предметом судового розгляду.

Детально дослідити підстави та наслідки порушень суб'єктивних авторських прав архітектора в межах умов відповідних договірних відносин може лише дослідник-практик, який тривалий час працює у цій сфері.

Так, наприклад, чеський правник Якуб Догнал із величезним досвідом роботи в архітектурній сфері у своєму дослідженні визначив найбільш типові недоліки ліцензійних договорів та наслідки, що призводять до порушення суб'єктивних прав архітектора[316].

Наприклад, нечіткість сформульованої мети та способів використання творів архітектури у ліцензійних договорах автор пов'язує із виникненням спорів

щодо подальшої маркетингової візуалізації, модифікації як самого проекту, так і вже збудованої будівлі. Своєю чергою, це може призвести до того, що на кожне окреме використання твору архітектури, не передбачене ліцензійним договором, необхідно буде отримувати дозвіл від архітектора та сплачувати йому винагороду. В іншому випадку, наприклад, він може блокувати продаж об'єкта архітектури як об'єкта авторського права.

Чеський дослідник також відмічає, що нечіткість визначення обсягу майнових авторських прав, що передаються за ліцензійним договором, може призвести до неможливості швидкого реагування на зміни ринку будівництва, технічних вимог до об'єктів архітектури тощо. Натомість, чітке визначення у ліцензійному договорі прав щодо можливості внесення змін у твір архітектури іншою особою, не автором-архітектором може дозволити уникнути виникненню такої проблеми.

Відсутність в умовах ліцензійного договору дозволу на уступку ліцензії або укладення субліцензійних договорів може унеможливити продаж архітектурного проекту новому інвестору, передачу прав генпідряднику або кінцевому замовнику, а також створити складнощі у переговорах із установами, що фінансують будівництво. І, навпаки, повне передання (відчуження) прав на твір архітектури на різних етапах життя проекту, на думку автора, дозволить гнучко вирішувати питання щодо його втілення, включаючи фінансування та продаж.

Якуб Догнал у своєму дослідженні вказував ще на одну проблему: встановлення у ліцензійному договорі часових і територіальних обмежень щодо використання творів архітектури може створити проблеми із продажем побудованого твору архітектури в разі закінчення строку ліцензії або унеможливити просування архітектурного проекту на зарубіжному ринку внаслідок територіальних обмежень дії ліцензії. Подолання цієї проблеми автор пропонує шляхом включення у ліцензійний договір положення щодо строків передачі (уступки) майнових авторських прав на увесь строк їх чинності (життя автора плюс 70 років після смерті автора), а також положення із глобальним охопленням території дії ліцензійного договору, коли присутня комерційна мета розповсюдження проекту.

Ще одним напрямом дослідження чеського правника став зв'язок між трудовим договором (контрактом) та ліцензійним договором. Його відсутність, на думку автора, може унеможливити передачу майнових авторських прав на використання твору архітектури інвестору, який замовив розробку проектної документації, в результаті чого проект об'єкта архітектури як твору архітектури фактично стає непридатним для використання, а інвестиції марними. Подолання цієї проблеми полягає у чіткому формулюванні пунктів трудових договорів (контрактів), що мають включати пункти як щодо передачі (уступки) майнових авторських прав на твори архітектури, так і безпосереднє укладання таких ліцензійних договорів.

Не зважаючи на те, що аналізувалися договірні порушення авторського права архітектора в межах здійснення архітектурної діяльності у Чехії, виокремлені проблеми є актуальними для національної архітектурної сфери. Підтвердженням цього є аналіз, проведений національними дослідниками незначної кількості судових справ, в яких недоліки договорів щодо розробки та використання проектної документації призводили до порушень майнових авторських прав архітектора [33, с. 145-146; 138, с. 48-49].

Зазначені проблеми, пов'язані із вадами врегулювання договірних відносин, що можуть призводити як до порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, так й створювати проблеми із замовниками, інвесторами щодо використання об'єктів архітектури як об'єктів авторського права, ще раз підкреслюють складність сфери архітектурно-будівельної діяльності, вплив авторського права на подальші договори у сфері будівництва та продажу кінцевим інвесторам, покупцям твору архітектури.

Звертаючись до визначених у ч. 2 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX порушень авторських прав, на думку дослідників [317, с. 318], найбільш вірогідним порушенням суб'єктивних прав архітектора є плагіат. Але чи можливо вчинення такого порушення авторських прав щодо творів архітектури? Вчинення плагіату щодо творів архітектури досліджувалося у авторському оприлюдненому доробку [32], а у даній роботі наведемо ключові моменти проведеного дослідження.

Плагіат, як порушення авторських прав, розглядався у багатьох наукових роботах. Так, наприклад, Ю. Ю. Симонян досліджувала, які авторські права порушуються внаслідок вчинення плагіату [318], В. С. Петренко аналізував прояви плагіату та його відмежування від інших порушень авторського права [319], О. О. Штефан проаналізувала поняття, ознаки, прояви плагіату та встановлену законодавством України юридичну відповідальність за дане правопорушення [320], Г. М. Гаряєва та Р. С. Селегей проводили розмежування плагіату із вільним використанням творів [321], Г. О. Ульянова досліджувала взаємозв'язок плагіату із цивільно-правовими способами захисту авторського права [322]. У доктрині авторського права приділялась також увага проявам плагіату у різних сферах творчості. Наприклад, К. Торгашова досліджувала прояви плагіату у сфері літературної творчості [323], І. Є. Якубівський дослідив співвідношення академічного плагіату із плагіатом [324], К. Задарейко звернула свою увагу на випадки вчинення плагіату у сфері дизайну [325], О. Сімсон досліджувала прояви плагіату у креативних індустріях [326], Л. Бурич аналізувала прояви плагіату у творчих професіях [327] та інші.

Водночас жодний із дослідників не приділив увагу можливим проявам плагіату при створенні творів архітектури, навіть ті науковці та практики, які досліджували порушення прав архітекторів, не розглядали вчинення плагіату щодо творів архітектури. Наприклад, О. Чабан аналізувала випадки порушення прав автора твору архітектури зі сторони замовника [134], О. А. Вербицька [34] та Є. А. Греков [202] досліджували способи захисту майнових та немайнових прав авторів творів архітектури, Х. Ю. Тарасенко, досліджуючи право на використання об'єктів інтелектуальної власності у сфері архітектури, розглядає копіювання елементів об'єкта архітектури в контексті реалізації права на відтворення об'єкта архітектури [206]. При цьому, як відомо, термін «об'єкт архітектури» не є тотожним терміну «твір архітектури», щодо якого може бути вчинений плагіат.

Згідно з нормативним визначенням, плагіат – це опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем

особи, яка не є автором цього твору (п. 1 ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX).

Виходячи із наведеного нормативного визначення «плагіату», може скластися враження, що даний вид порушення авторського права стосується виключно літературних творів. Проте О. Штефан, досліджуючи зміст плагіату та проводячи порівняльний аналіз, робить висновок, що «законодавець ототожнює «опублікування» із «оприлюдненням» [328, с. 76].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX «опублікування» - це поширення твору, фонограми, відеограми у будь-який спосіб розповсюдження або доведення до загального відома публіки. При цьому «розповсюдженням» будуть будь-які дії, за допомогою яких оригінали або інші примірники об'єктів авторського права та/або суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці способом, у тому числі першого продажу чи іншого першого відчуження оригіналів або інших примірників об'єкта авторського права та/або суміжних прав, а під «оприлюдненням» слід розуміти будь-які дії, що вперше роблять твір чи об'єкт суміжних прав доступним для необмеженого кола осіб (розкриття публіці).

Виходячи із наведених нормативних визначень термінів «опублікування», «розповсюдження» та «оприлюднення», можна зробити висновок, що їх об'єднує одна мета – щоб твір став доступним необмеженому колу осіб, тобто вийшов із «приватного» володіння його автора.

Якщо під таким кутом зору розглядати «опублікування» як дію, пов'язану із розкриттям публіці твору, що здійснюється при плагіаті, тоді вона може бути вчинена щодо будь-якого об'єкту авторського права, включаючи й твори архітектури.

Наступна ознака плагіату стосується використання оригінального твору – «у незмінному або видозміненому вигляді». У законодавстві відсутні положення, які б містили визначення, що слід розуміти під «видозміненим виглядом твору». О. Штефан, досліджуючи даний термін, доходить до висновку, що «видозміненими творами можуть бути й похідні твори» [328, с. 76]. Продовжуючи цю думку, можна зазначити, що видозміна може стосуватися як

твору в цілому, так і його частити, оскільки при плагіаті може відбуватися несанкціоноване використання твору або його частини.

І третя, основна ознака плагіату полягає у привласненні авторства – оприлюдненні твору або його частини під іменем особи, яка не є автором цього твору.

У сфері архітектури, як і в будь-якому іншому мистецтві, виокремлюють різні стилі та їх напрямки. Архітектурний стиль визначається у широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні під «стилем архітектури розуміється історично сформована відносно стійка система засобів і прийомів організації архітектурної форми (будинку, споруди, комплексу, ансамблю), а у вузькому – сукупність ознак, рис, особливостей, властивих тій чи іншій конкретній архітектурній формі. Архітектурний стиль спонукає архітектора до використання у формотворчості одних і виключення інших засобів та прийомів архітектурної композиції. Процес розвитку архітектурного стилю характеризується взаємодією традицій і новаторства, яка визначається поєднанням соціальних, ідеологічних та естетичних вимог суспільства на кожному етапі його розвитку» [329].

Відтак, виходячи із нормативного визначення плагіату, постає питання: якщо архітектори працюють в одному стилі, або архітектурному напрямку, який ще не набув сталих ознак, щоб стати стилем, чи будуть у їхніх діях ознаки плагіату.

Натомість «використання архітектором елементів, що дозволяють відрізнити його стиль від інших при творчому підході з поєднанням національних традицій, дозволяє йому створювати абсолютно унікальні будівлі або споруди, що на сьогоднішній день вже набули статусу культурного надбання, є архітектурними пам'ятками. На підтвердження наведеної думки можемо звернутися до такого стилю, як бароко, для якого характерні будівлі у формі витягнутих чотирикутників, що вирізняються просторовим розмахом, плавністю й складним поєднанням криволінійних форм, злиттям об'ємів у динамічну масу, багату на скульптурний декор. При цьому архітектори приділяли увагу як фасадам, так і внутрішньому інтер'єру. Якщо звернутися до споруд у стилі бароко, що існують у різних країнах світу, незважаючи на наявність спільних

рис, вони відображають і національні традиції та вподобання того історичного часу. Саме це вплинуло на виокремлення мистецтвознавцями італійського бароко, французького бароко, українського бароко» [330].

Таким чином, робота архітекторів в одному архітектурному стилі не означає, що в результаті створення будівлі або споруди буде мати місце плагіат. Тим більше, що архітектори вдаються до поєднання кількох стилів при створенні будівель, що дозволяє їхньому твору вирізнитися серед інших споруд.

Питання плагіату час від часу підіймається серед архітекторів. Водночас, як зазначив китайський дослідник Цзяотун Чень Мінтао, такі конструкції, як вікна чи дахи, не можуть бути об'єктом захисту авторського права, тому що цей захист не дозволить іншим архітекторам використовувати їх, і це може завдати серйозної шкоди суспільним інтересам. Цю точку зору розвиває женевський архітектор Ніколас Фам, зазначаючи, що архітектура – це сукупність значущих стилістичних елементів, які переходять від однієї реалізації до іншої. Проте говорити про плагіат, тотальне копіювання – надто складно. Французький архітектор Бруно Маршан взагалі відкидає можливість плагіату в мистецтві, обґрунтовуючи свою позицію історією мистецтва періоду Середньовіччя та Відродження, зазначаючи, що «у скульптурно-малярських майстернях, наприклад, Леонардо да Вінчі, учні копіювали моделі, створені майстром, у кількох екземплярах. В архітектурі завжди було прийнято копіювання. Але плагіат не має нічого спільного з копіюванням. Це означає, що ми щось таємно привласнюємо. Це явище можливо, зустрічається в інших сферах, але це не те саме в архітектурі» [331].

Натомість, час від часу виникають справи щодо вчинення плагіату в архітектурі. Так, наприклад, італійський касаційний суд сформував два критерії, за якими може встановлюватися факт плагіату в архітектурі. Так, Касаційний суд у постанові від 19/01/2023 № 1624 вказав: 1) об'єкт має охоронятися авторським правом, відтак має містити хоча б мінімальний результат творчості його автора; 2) для встановлення плагіату щодо творів архітектури слід оцінювати не кількість часткових відмінностей, а релевантність (рівень творчості) цих розбіжностей щодо основних характеристик захищеного твору [340].

Вбачається, що такий підхід до оцінки розбіжностей на відповідність їх критерію творчості, оригінальності при проведенні порівняння двох творів повністю узгоджується й з національною доктриною авторського права та положеннями законодавства.

Звертаючись до судової практики, слід зазначити, що національні суди також розглядали справи щодо плагіату в архітектурі, проте, виходячи із конкретних обставин справи, звертали увагу й на інші обставини.

Так, наприклад, господарський суд у рішенні від 30.09.2010 № 01/76-68 оцінюючи проект об'єкта архітектури на предмет його відповідності критеріям правової охорони авторським правом, а також виходячи з обставин справи, аналізуючи договір замовлення на створення проекту об'єкта архітектури, встановив, що у договорі не був визначений суб'єкт, якому належать авторські права [333]. З'ясування суб'єкта, права інтелектуальної власності якого порушені незаконним використанням його твору дуже важливе і при інших порушеннях авторського права на твори архітектури. Чіткість визначення суб'єктів авторського права у договорах про розроблення проектною документації творів архітектури може відігравати суттєву роль і за наявності колективної роботи.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що твори архітектури є складним об'єктом авторського права, мають різні форми свого втілення. Ці твори можуть одночасно містити у собі як елементи, що будуть відповідати критеріям правової охорони авторським правом, так і ті елементи, що не охороняються авторським правом.

Системний аналіз положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ дозволяє дійти висновку, що порушення авторського права шляхом вчинення плагіату (п. 1 ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-ІХ) щодо творів архітектури може бути вчинене. Проте складність самого об'єкта потребує ретельного вивчення усіх обставин конкретних справ, але за будь-яких умов, у першу чергу слід встановлювати, чи підпадає під правову охорону авторським правом сам об'єкт архітектури, або окремий його елемент або

складова, наприклад, проект, а також встановити суб'єкта цього авторського права.

При вирішенні питання щодо встановлення факту плагіату корисним є зарубіжна практика, яка вказує на необхідність дослідження не лише відмінностей, а й наявності творчості при створенні цих відмінних елементів твору архітектури. Даний аспект ще раз підтверджує тезу про складність творів архітектури, адже ці відмінності у двох подібних творах архітектури можуть бути не результатом творчості, а виконанням технічних вимог при проектуванні і будівництві будівлі або споруди певного функціонального призначення.

Досліджуючи порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, не можна обійти увагою специфічні порушення, що характерні саме для архітектуро-будівельної сфери.

Одним із різновидів порушення авторського права архітектора на твори архітектури, як зазначають самі архітектори, так і правники, що спеціалізуються у даній сфері, є порушення авторського права архітектора на проект зі сторони організаторів архітектурних конкурсів. Даний вид порушення суб'єктивних авторських прав архітектора висвітлювався у авторській роботі [334], а тут викладемо основні моменти.

Порядок організації та проведення архітектурних конкурсів врегульований Порядком проведення архітектурних та містобудівних конкурсів, затвердженим Постановою КМ України від 25.11.1999 р. № 2137-99-п [335] (далі – Порядок). Зазначений Порядок спрямований на реалізацію положень ст. 6 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV, якими встановлено загальні правила проведення архітектурних та містобудівних конкурсів різного державного рівня.

Говорячи про дотримання авторського права архітекторів на проекти, що подаються на архітектурні чи містобудівні конкурси, слід звернути увагу, що програми і умови архітектурних та містобудівних конкурсів складаються за участю Національної спілки архітекторів України або її місцевих організацій (ч. 9 ст. 6 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV). Своєю чергою, у п. 22 Порядку закріплена вимога до інформації, яка повинна бути відображена в оголошенні про проведення конкурсу; у п. 26

Порядку визначається зміст програми конкурсу; п. 28 Порядку містить перелік інформації, яка має бути оприлюднена щодо умов конкурсу. Одразу слід зазначити, що серед інформації про проведення конкурсу відсутній пункт щодо дотримання авторського права архітектора. Проте у заключному пункті цього порядку закріплено, що авторське право на конкурсний проект належить автору (авторам) і охороняється згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» та Законом України «Про архітектурну діяльність» (п. 59).

Для чіткого врегулювання відносин між авторами конкурсного проекту та організатором укладається «декларація авторства – основний документ, підписаний авторами та замовником (організатором), яка унеможливорює непорозуміння на етапі оприлюднення результатів» [264].

Якщо звернутися до положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX особисті немайнові права належать лише автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину (ст. 11), а майнові права на твір можуть бути передані (відчужені) іншій особі на підставі закону чи правочину повністю (на всі способи використання твору на території всіх держав світу) або частково (на окремі способи використання твору на території всіх держав світу або на окремі способи використання твору на території окремих держав світу, або на всі способи використання твору на території окремих держав світу). Суб'єкт авторського права, до якого можуть належати й архітектори, має право надати дозвіл на використання твору або розпоряджатися майновими правами на твір в інший спосіб, що не суперечить закону (ч. 2 ст. 12). Перелік підстав розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права, до яких можуть належати архітектурні проекти, встановлений ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX є невичерпним. До таких підстав, відповідно до закону, належать: 1) трудовий договір (контракт) - в частині умов щодо розподілу майнових прав на службовий твір; 2) договір про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права; 3) договір про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права; 4) ліцензійний договір на використання об'єкта авторського права; 5) публічна ліцензія на

використання об'єкта авторського права; б) інший правочин щодо розпоряджання майновими правами на об'єкт авторського права.

Відсутність конкретизації правочинів, які можуть бути підставою розпорядження майновими правами на об'єкт авторського права, призводить до того, що деякі організатори або замовники архітектурних та містобудівних конкурсів, зловживаючи своїм правом, у декларації авторства, що є обов'язковою для заповнення і підписання авторами архітектурних проектів, щоб набути статусу конкурсанта, включають пункт, відповідно до якого конкурсанти погоджуються передавати свої майнові авторські права на проект, як об'єкт авторського права, організатору або замовнику.

У правовій доктрині найбільш розповсюдженим є визначення «зловживання правом» як «вольова та усвідомлена діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу для її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності (дій)» [336, с. 34]. Не зважаючи на відсутність нормативного визначення терміну «зловживання правом» у ч. 2 ст. 47 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX закріплена пряма заборона зловживанню майновими правами на об'єкти авторського права.

Прикладом такого зловживання правом зі сторони організаторів архітектурних та містобудівних конкурсів можна назвати об'явлений компанією Contes Міжнародний архітектурний конкурс, що проводився навесні 2020 р. у Львові. Декларація авторства у п. 4 містила наступне положення: «Співавтори погодилися передати виключні майнові авторські права Замовнику Міжнародного відкритого архітектурного конкурсу на кращу проєктну пропозицію торгового центру з готельним блоком Grand Hotel Lviv та конференц-залом по вул. Дорошенка, 2 у м. Львові (далі – Замовник). Виключні майнові авторські права передаються Замовнику на строк охорони авторського права і діють (розповсюджуються) як на території України, так і за її межами» [337].

У чому ж полягає зловживання правом? Зрозуміло, що не всі конкурсанти, які заповнили та підписали таку декларацію авторства, стали переможцями

архітектурного конкурсу. Відтак, у майбутньому може виникнути ситуація, коли архітектори, як автори твору архітектури (включаючи архітектурний проект), не зможуть розпоряджатися своїм майновим правом на архітектурний проект, який подавався на конкурс. У разі виникнення конфлікту між організаторами/замовниками та автором-архітектором останній у судовому засіданні буде змушений доводити змістовну невідповідність декларації авторства договорам про здійснення майнових прав на об'єкти авторського права (розд. IV Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX) – не визначений спосіб використання твору, розмір та порядок виплати авторської винагороди, а також інші умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Водночас, звертаючись до практики проведення архітектурних та містобудівних конкурсів, коли організатор/замовник може зловживати своїми правами та включати пункти у декларацію авторства, за якими конкурсант (автори-архітектори проектів творів архітектури) передають свої майнові права належать до поодиноких випадків.

З метою попередження і недопущення зловживання правом зі сторони організаторів/замовників архітектурних та містобудівних конкурсів доцільно було б доповнити п. 59 Порядку проведення архітектурних та містобудівних конкурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.1999 р. № 2137-99-п прямою заборонаю відчужувати майнові права на об'єкт авторського права організатору та/або замовнику проведення архітектурного та містобудівного конкурсу на етапі участі у конкурсі.

За звичай у декларації авторства автор або автори підтверджують, що при створенні конкурсного проекту не були порушені авторські права третіх осіб або права інтелектуальної власності, а також те, що саме конкурсанту належать авторські права на представлений на конкурс проект. Також на автора/авторів конкурсного проекту покладається зобов'язання не оприлюднювати цей проект до оголошення результатів конкурсу у встановленому порядку. У випадку отримання автором/авторами даного конкурсного проекту Першої премії, він/вони погоджуються здійснювати роботу над проектно-кошторисною документацією відповідно до чинного законодавства України та мають право на

подальше розроблення проектної документації на підставі відповідних договорів. Також автор/автори можуть надати організаторам/замовнику право на оприлюднення (опублікування) конкурсного проекту у ЗМІ, Інтернеті, веб-сайтах організатора/замовника конкурсу. При цьому, згідно з п. 2.9. Рекомендацій щодо організації та проведення архітектурних конкурсів у громадах право першої публікації конкурсних проектів, включно із проектом-переможцем в ЗМІ, на медіа платформах та ресурсах належить замовнику. Після такої публікації замовником конкурсу, конкурсанти та переможець конкурсу мають право розміщувати свої конкурсні проекти на аналогічних медіа ресурсах та в соціальних мережах [338]. Проте такі рекомендації не носять нормативного характеру, але можуть убезпечити організаторів/замовників архітектурних конкурсів від зловживання правами з боку автора/авторів конкурсного проекту. Водночас ці рекомендації ґрунтуються на положеннях законодавства. Так, опублікування конкурсного проекту у ЗМІ або на інших ресурсах, згідно з п. 7 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX належить до способів використання творів, а право на використання творів належить суб'єктам авторського права (авторам-архітекторам конкурсного проекту) і може здійснюватися лише за їх згодою. Відповідно, ці рекомендації можуть стати у нагоді організаторам та замовникам архітектурних конкурсів при формулюванні пунктів декларації авторства.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наразі зі сторони організаторів конкурсів проектів творів архітектури порушення суб'єктивних авторських прав архітекторів, скоріше, є винятком, а не розповсюдженою практикою. Зараз організатори конкурсів намагаються дотримуватися вимог законодавства у сфері авторського права.

3.2. Стан та перспективи правового регулювання страхування професійної діяльності архітектора

Соціальне призначення права визначається через ту роль, яку воно відіграє у системі нормативного регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільності охорони та захисту прав, інтересів, свобод суб'єктів цих відносин.

Зазвичай суспільні відносини розвиваються набагато швидше, аніж на це реагують суб'єкти нормотворчої діяльності.

Як вже зазначалося у даній роботі, архітектурно-будівельна діяльність є однією із найскладніших сфер суспільних відносин. У першу чергу це пов'язано із тими експлуатаційними вимогами, яким мають відповідати будівлі та споруди. Тобто архітектор ще на стадії проектування будівлі або споруди повинен враховувати вимоги безпечності, які охоплюють механічну, пожежну, санітарно-гігієнічну, санітарно-епідеміологічну безпеку, захист від шуму та вібрації, доступність для маломобільних груп населення, енергоефективність і стале використання ресурсів, а також інші вимоги, що визначені та конкретизовані, наприклад, у ДБН В.1.2-6:2021 «Основні вимоги до будівель і споруд. Механічний опір та стійкість» [339]. Водночас, щоб об'єкт архітектури міг отримати правову охорону як об'єкт авторського права (твір архітектури), він має бути результатом творчої діяльності архітектора та відповідати критерію оригінальності. Таким чином, на архітектора, який створює не просто об'єкт архітектури, а саме твір архітектури, покладається обов'язок дотримання численних технічних вимог, і водночас він має творчо підійти до вирішення поставленої задачі щодо створення будівлі або споруди, при цьому не порушуючи авторських прав інших архітекторів.

У процесі створення будівлі або споруди, як вже зазначалося у цій роботі, задіяні чисельні суб'єкти, які виконують різні роботи на різних етапах будівництва. Відповідно на тому чи іншому етапі можуть відбутися певні хиби технічного або творчого характеру. Розглядаючи діяльність архітектора саме у контексті авторсько-правових відносин, може відбутися порушення суб'єктивних прав архітектора, який створив твір архітектури, або ж сам архітектор може порушити авторські права іншого автора. Зазвичай для зменшення фінансових ризиків, як результату порушення прав, використовується механізм страхування.

У переважній більшості випадків в Україні діє добровільне страхування, а суспільні відносини у сфері страхування врегульовуються Законом України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX [340].

Звернення до спеціальної літератури щодо страхування у сфері інтелектуальної власності дозволяє всі дослідження поділити на дві великі групи: дослідження, що проводили правники, та дослідження, здійснені економістами.

Серед правників загальні підходи до страхування у сфері інтелектуальної власності та визначення ризиків досліджували: І. Ф. Коваль [341], О. М. Лобова [342] та інші. Серед економістів питання страхування у сфері інтелектуальної власності були предметом досліджень: О. Жилінської та А. Вікулової [343], В. Фурси та М. Гришкової [344], В. О. Петренко, Т. А. Фонарьової, А. А. Устінова [345] та інші.

Незважаючи на те, що науковці ставили різну мету своїх досліджень і акцентували увагу на різних аспектах страхування у сфері інтелектуальної власності, можна виокремити й спільне, що характеризує ці дослідження: правники свої дослідження ґрунтують на розробках економістів, що є абсолютно логічним, оскільки страхова діяльність займає особливе місце у фінансових відносинах; усі дослідники, хоч і виокремлюють у якості об'єкту страхування авторські права, проте зосереджують свою увагу на правах та об'єктах промислової власності, що також легко пояснити актуалізацією питань інноваційної діяльності та комерціалізацією об'єктів промислової власності.

Окремо питання страхування у сфері авторських прав у спеціальній літературі практично не досліджувалося, а одиничні праці висвітлювали аспекти страхування у сфері ІТ – програмного забезпечення [346].

Таким чином, виходячи з огляду спеціальної літератури, слід відзначити, що питання страхування авторських прав на твори архітектури, які виникають в результаті здійснення архітектором його професійної діяльності, не були предметом дослідження національних науковців.

Відповідно до концепції проекту Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності України до 2030 року від 26 квітня 2024 року, у блоці 6 «Інноваційна екосистема та економіка» як основний змістовний напрям стратегії передбачено запровадження в Україні ринку страхових послуг у сфері інтелектуальної власності [347].

Безумовно, виникає питання: чому ж саме страхуванню у сфері інтелектуальної власності приділяється така увага та цей напрям окремо

визначений як мета стратегії розвитку усїєї сфери інтелектуальної власності в Україні? Ще у 2016 р. О. М. Лобова у своєму дослідженні проблем страхування у сфері інтелектуальної власності визначила передумови виникнення страхування у даній сфері, а саме: «зростання кількості порушень прав інтелектуальної власності у світі; активізацію конкуренції на міжнародних ринках у зв'язку із глобалізацією господарських зв'язків; специфічні характеристики об'єктів інтелектуальної власності, які підвищують ризикованість їх господарського використання; виключний характер права інтелектуальної власності, який зумовлює його обмеженість у просторі, завдяки чому права на подібні результати інтелектуальної діяльності в різних країнах можуть належати різним суб'єктам» [342, с. 8]. Неврахування цих передумов негативно впливає на розвиток сфери інтелектуальної власності та формує відчуття незахищеності авторів, творців об'єктів інтелектуальної власності. Не виключенням є й сфера архітектурної діяльності, в якій архітектори усталено вважають, що їх авторські права постійно порушуються замовниками, інвесторами, власниками будівель або споруд, при цьому останні жодної відповідальності не несуть. Загалом погоджуючись із наведеними передумовами, водночас до них можна віднести й зростаючу роль інтелектуальної власності у суспільстві та державі.

Метою страхування, на думку фахівців, якраз і є «зменшення або уникнення, за його допомогою, фінансових ризиків у процесі комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та пов'язаних із ними потенційних доходів» [348]. Саме тому «страхування у сфері інтелектуальної власності» розглядається як «найбільш ефективний інструмент для управління ризиками, які супроводжують діяльність на ринку інтелектуальної власності» [342, с. 8].

Нормативне визначення страхування закріплено у п. 69 ст. 1 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX, під яким розуміються правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній

особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством.

Наведене визначення корелюється із положеннями ст. 89 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-ІХ, присвяченими договору страхування, безпосередньо із ч. 4 та ч. 5, які закріплюють визначення предмету та об'єктів договору страхування, а саме:

«4. Предметом договору страхування є передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з об'єктом страхування, страховику на умовах, визначених договором страхування або законодавством України.

5. Об'єктом страхування можуть бути:

- 1) життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення;
- 2) майно на праві володіння, користування і розпорядження майном та/або можливі збитки чи витрати;
- 3) відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну».

Слід зазначити, що наведені положення повністю ідентичні змісту ст. 980 ЦК України.

Законодавчі формулювання страхування та об'єктів страхування привертають до себе увагу тим, що законодавець використовує термін «майно». Відповідно до положень ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами.

Як загальновідомо, за своїм правовим режимом майнові авторські права не можна ототожнювати із майновими правами речового права, вони є відмінними, так само як і майно, як об'єкт речових прав, є відмінним від об'єктів авторського права. Авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передання (відчуження) майнових прав на

твір і навпаки (ч. 1 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX).

Виходячи із наведених положень законодавства, можна повністю погодитись із висловленою І. Ф. Коваль точкою зору, що «нормативне визначення страхування не охоплює ризиків у сфері інтелектуальної власності; відтак нормативне визначення страхування, предмету та об'єктів страхування потребує кореляції» [341].

У спеціальній літературі національні дослідники для посилення обґрунтування необхідності запровадження страхування у сфері інтелектуальної власності вказують на зарубіжні країни, у яких цей вид страхування використовується. При цьому аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити висновок, що науковці або вказують на наявність страхування у сфері інтелектуальної власності у зарубіжних країнах [349; 350; 351, с. 105], або ж, вказують деякі зарубіжні країни. чи не вказують їх, наводять деякі види страхування у сфері інтелектуальної власності [341; 352, с. 97; 353, с. 22].

Так, наприклад, О. О. Охрименко, не висвітлюючи специфіку, не аналізуючи, не вказуючи зарубіжні країни, наводить види страхування у сфері інтелектуальної власності, а саме: «втрати прав на об'єкт інтелектуальної власності, документів (патентів, свідоцтв і т. п.); професійної відповідальності патентних повірених; відповідальності за випадкове та ненавмисне використання чужих об'єктів інтелектуальної власності; фінансових ризиків; відмови у видачі патенту або свідоцтва; розголошення конфіденційної інформації; судових витрат; непередбачених збитків або втрати доходу у випадку встановлення контрафактного використання об'єкта інтелектуальної власності і в зв'язку з появою на ринку товарів-аналогів» [352, с. 97]. Незважаючи на те, що за своєю назвою наведені види страхування у сфері інтелектуальної власності у більшій мірі стосуються об'єктів промислової власності та прав на них, автор стверджує, що у своїй більшості ці види страхування можуть бути застосовані у сфері авторського права.

Своєю чергою, І. Ф. Коваль, вказуючи зарубіжні країни, у яких здійснюється страхування у сфері інтелектуальної власності, також наводить види страхування, а саме: «1. IP Specific Insurance – спеціальне страхування

інтелектуальної власності; відшкодування на випадок порушення патентних прав страхувальника; відшкодування витрат страхувальника в разі його звинувачення в контрафактному використанні чужих об'єктів інтелектуальної власності, а також у разі використання таких звинувачень у конкурентній боротьбі. 2. Comprehensive General Liability Insurance – базовий поліс зі страхування загальної відповідальності; 3. Directors and Officers Insurance – страхування відповідальності директорів та керівництва компанії; цей вид страхового поліса застосовується в разі пред'явлення позову відповідальній особі; 4. Error and Omission Policy – страхування від помилок та упущень; цим полісом компенсуються позови, які виникають на підставі порушення авторських прав, порушення щодо торгових марок, незаконного привласнення назви, слогану, етикетки тощо» [341]. Автор також не висвітлює специфіку та не аналізує наведені види страхування у сфері інтелектуальної власності.

Якщо звернутися до законодавства зарубіжних країн, досліджень зарубіжних фахівців, одразу стає зрозумілим, що у питанні страхування архітекторів, при здійсненні ними діяльності щодо створення творів архітектури, не все так просто та однозначно.

У законодавстві ЄС відсутні вказівки щодо обов'язкового страхування, як самої діяльності архітектора, так і страхування у сфері інтелектуальної власності; водночас законодавство країн-учасниць може містити вимоги щодо страхування діяльності архітектора. Цей висновок безпосередньо впливає із аналізу положень ДирективаиЄвропейського Парламенту і Ради 2005/36/ЄС від 7 вересня 2005 року про визнання професійних кваліфікацій, під дію якої підпадають архітектори, які отримали освіту в одній країні ЄС та бажають працювати в іншій країні ЄС. Водночас слід відзначити, що окремого різновиду страхування від порушень авторських прав, взагалі, та архітектора, зокрема, як у законодавстві ЄС, так й у законодавстві країн-учасниць непередбачено.

Як зазначають французькі фахівці у сфері авторського права, порушення авторських прав може призвести до значних фінансових збитків, тому страхування, що покриває наслідки такого порушення, є доволі ефективним засобом зменшення фінансових збитків для особи. Архітектору належать авторські права на його твори (плани, проекти) з моменту їх створення, що дає

йому виключне право дозволяти або забороняти їх використання. Порушення цих прав може призвести до судових позовів, штрафів, позовів про компенсацію тощо. Все це актуалізує страховий захист [354].

Натомість слід відзначити, що для більшості країн-учасниць ЄС встановлена вимога щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності архітектора, що є умовою для законного здійснення ним професійної діяльності. Виходячи із самої назви такого обов'язкового страхування, зрозуміло, що таке страхування стосується випадків, коли здійснення професійної діяльності архітектора призводить до негативних наслідків, пов'язаних із будівництвом та експлуатацією будівель або споруд (будівельні дефекти), що стали результатом помилок, невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків архітектором.

Розглянемо специфіку страхування професійної відповідальності архітектора та пошуку відповіді щодо можливості страхування у разі порушення авторського права чи то архітектором, чи то третіми особами, на прикладі окремих країн-учасниць ЄС.

Історія обов'язкового страхування професійної відповідальності архітектора у Франції починається із набуттям чинності Закону про архітектуру від 3 січня 1977 р., який у першій своїй редакції заклав основи професійної відповідальності архітектора, реєстрації в Ордені архітекторів, а ст. 16 вказаного закону поклала на архітектора обов'язок здійснити страхування своєї професійної діяльності. Зміни до зазначеного Закону від 4 січня 1978 р. конкретизували ризики при здійсненні архітектором своєї професійної діяльності, запровадили якісні умови для вступу до Ордену архітекторів наявність страхування професійної відповідальності у кандидата [355].

Наразі, у Франції в межах реалізації політики ЄС щодо створення єдиного європейського ринку страхових послуг наприкінці 2024 р. був оновлений Страховий кодекс (Code des assurances) [356], який зберіг положення щодо страхування професійної відповідальності, однак затвердив гібридну модель, що поєднує страхування професійної та особистої відповідальності.

Професійна відповідальність значно розширила свою сферу застосування, охоплюючи інциденти, що відбуваються під час виконання дистанційної роботи.

Суди встановили чітку прецедентну практику, за якою нещасні випадки, що трапляються вдома в робочий час, підпадають під відповідальність роботодавця, навіть за відсутності офіційної угоди про дистанційну роботу [357]. Такий підхід французького законодавства і судової практики є особливо корисним для архітекторів-фрілансерів, які можуть залучатися до розробки архітектурного проекту архітектурними бюро. Враховуючи законодавчі зміни та судову практику, французькі страхові компанії почали пропонувати поліси страхування професійної відповідальності, що можуть включати покриття збитків, пов'язаних із пошкодженням (знищенням) обладнання, що надається дистанційним працівникам, відшкодування витрат на кібербезпеку віддалених з'єднань і навіть ергономіки домашніх робочих станцій.

У Франції професійна діяльність архітектора може страхуватися як страхування професійної відповідальності архітектора, так й загальне цивільне страхування. При цьому архітектор може укласти одночасно ці два види договорів страхування, оскільки вони можуть покривати різні страхові випадки, пов'язані із здійсненням ним своєї професійної діяльності.

Стаття 16 закону Франції про архітектуру від 3 січня 1977 року [358] зобов'язує архітектора або іншу фізичну, або юридичну особу, чия професійна діяльність може призвести до настання відповідальності, застрахуватися та подавати до регіональної ради архітекторського ордену, до якого вона належить, страховий сертифікат за поточний рік.

Згідно із ст. 1792-1 Цивільного кодексу [356] архітектор повинен оформити страхування як особа, що прирівнюється до виконавця будівельних робіт: «Будь-який архітектор, підрядник, технік або інша особа, пов'язана із замовником проекту договором про найм робіт (...), вважається виконавцем будівельних робіт (...)

Метою зобов'язання архітектора укласти страховий договір професійної відповідальності є покриття наслідків пошкоджень, які можуть виникнути під час будівництва споруди, та встановлюється ст. L. 241-1 Страхового кодексу [356], а саме: «Будь-яка фізична або юридична особа, чия десятирічна відповідальність може виникнути на підставі презумпції, встановленої статтями 1792 та наступними Цивільного кодексу, повинна бути застрахована».

Слід зазначити, що обов'язок архітектора укласти договір страхування професійної відповідальності розповсюджується на будь-якого архітектора, який працює за професією у Франції, як тих архітекторів, що працюють в архітектурних фірмах або є їх партнерами, так і сертифікованих архітекторів, які працюють індивідуально, а також обов'язок страхування професійної відповідальності покладається й на самі архітектурні фірми. Усі вони мають подавати до Регіональної ради Ордену, до якого вони належать, сертифікат (довідку) від своєї страхової організації, що підтверджує, що вони застраховані на поточний рік. При цьому такий сертифікат, згідно із ст. 32 Декрету № 80-217 від 20 березня 1980 року щодо затвердження Кодексу професійних обов'язків архітектора [357] має відповідати зразку, затвердженому спільним указом Міністра культури та Міністра фінансів.

Неподання у визначений строк архітектором сертифікату, що підтверджує страхування його професійної відповідальності до Регіональної ради Ордену архітекторів, відповідно до ст. 23 закону про архітектуру від 3 січня 1977 року [358], призводить до призупинення реєстрації в регіональному реєстрі, що не може тривати менше 3 місяців і може завершитися позбавленням такої особи реєстрації із вилученням відповідних записів з реєстру. Згідно із ст. 21-1 Декрету № 80-217 від 20 березня 1980 року щодо затвердження Кодексу професійних обов'язків архітектора [357], коли архітектор надасть страховий сертифікат протягом терміну, зазначеного в рішенні про призупинення, це призупинення негайно скасовується регіональною радою або її делегацією, президентом. Архітектор отримує повідомлення про закінчення призупинення реєстрації.

Логічно постає питання, чому французьке законодавство встановлює десятирічну відповідальність? Згідно із Законом № 78-12 від 4 січня 1978 року щодо відповідальності та страхування в будівельному секторі [358] будь-яка особа, задіяна у спорудженні будівель або споруд, несе відповідальність протягом 10 років з моменту прийняття роботи за будь-які дефекти, які погіршують міцність споруди (обвалення, загроза обвалення тощо) або які, впливаючи на один з елементів її обладнання, роблять її непридатною для використання за призначенням (дефекти даху тощо).

Також Цивільний кодекс [356] містить положення, за якими архітектори, які здійснюють управління проектами, несуть відповідальність за пошкодження, що порушують міцність роботи або роблять її непридатною для використання за призначенням (ст. 1792) протягом десяти років після прийняття роботи (ст. 2270).

Як зазначають французькі фахівці, десятирічна відповідальність ґрунтується на презумпції вини: спостереження за пошкодженням є достатнім для встановлення відповідальності. Забудовника можна виправдати лише доведенням зовнішньої причини [359].

Згідно із ст. 1792.2 Цивільного кодексу [356] десятирічна гарантія поширюється на такі об'єкти: традиційні будівельні роботи, а також цивільні інженерні споруди (дороги, тенісні корти, спортивні майданчики, парки, сади тощо); елементи обладнання будівлі, якщо вони нероздільно інтегровані із спорудою, фундаментом, каркасом, огороженням та покрівлею.

Зазвичай відповідальність за десятирічним страховим полісом настає у випадках: пошкодження міцності споруди: непридатності споруди цільовому призначенню; пошкодження міцності невіддільної частини обладнання споруди. У всіх випадках пошкодження повинні бути неявними (прихованими) під час прийняття роботи [369].

Відтак, десятирічне страхування дозволяє замовнику об'єкта архітектури (особі, яка фінансує та замовляє роботи) отримати компенсацію у разі пошкодження, яке порушило цілісність будівлі чи споруди або робить її непридатною для експлуатації.

Ст. 1792-3 Цивільного кодексу [356] передбачає й дворічне страхування, встановлюючи гарантію належного функціонування будівлі або споруди щонайменше впродовж 2 років. Така гарантія стосується лише елементів обладнання будівлі, які є відокремлюваними від неї, тобто які не є її частиною, фундаментом, каркасом, огороженням або покрівельною конструкцією відповідної будівлі (котли, ліфти, двері сходових майданчиків, побутова техніка тощо).

Аналізуючи положення законодавства у сфері архітектурної діяльності, французькі фахівці пов'язують настання професійної відповідальності

архітектора із неналежним виконанням ним професійних обов'язків, що призвели до завдання шкоди третім особам. При цьому шкода може бути фізичною, матеріальною або нематеріальною за своєю природою та може виникнути внаслідок помилки, недбалості або нещасного випадку [360].

До професійних обов'язків архітектора відносять: розробку будівельного проекту (наприклад, складання плану робіт, консультування свого клієнта, забезпечення дотримання містобудівних норм тощо), керування роботами та перевірку роботи підрядників (наприклад, він повинен відвідувати будівельний майданчик принаймні раз на тиждень). Він також має обов'язок допомагати із прийманням робіт підрядників (складати список відхилень у їхній роботі). Архітектор відповідає за координацію підрядників, які виконують різні види робіт та забезпечує виконання робіт відповідно до планів та специфікацій. Він повинен забезпечити своєчасне виконання робіт та в межах запланованого бюджету, дотримуючись правил професії та чинних стандартів. Він також повинен консультувати замовника проекту, допомагаючи йому визначати свої потреби та пропонуючи рішення, адаптовані до його обмежень та цілей [361].

Такий широкий обсяг обов'язків архітектора базується на рішенні Касаційного суду Цивільної палати 3 від 14 квітня 2010 р. у цивільній справі № 09-65. 475 [362], у якому суд зазначив, що архітектор є відповідальною особою за повне управління проектом, тому повинен нести відповідальність за свої помилки, виходячи з взятих на себе зобов'язань за договором.

Водночас страхування професійної відповідальності архітектора не поширюється на випадки, що не визначені у договорі; коли особа архітектора співпадає з власником проекту, тобто коли архітектор створює об'єкт архітектури для себе; завдання шкоди діями, що непов'язані із здійсненням архітектора професійної діяльності. Договори страхування професійної відповідальності архітектора можуть містити й інші випадки, коли відшкодування шкоди, завданої третім особам не здійснюється за такими договорами [355].

Також у Франції полюси страхування професійної відповідальності архітектора не покривають відшкодування шкоди, заподіяної третім особам, в результаті навмисних дій архітектора (*intentional torts* – делікти з умислом),

кримінальну та адміністративну відповідальність. Водночас ці страхові поліси можуть містити окремі аспекти страхування правового захисту, що можуть покрити витрати на допомогу (адвоката, судового виконавця, експерта тощо) для мирного судового або позасудового врегулювання спору в контексті професійної діяльності архітектора, проте, як зазначають фахівці, краще укласти окремий договір страхування правового захисту [363].

Здебільшого страхування професійної відповідальності архітектора стосується будівельних дефектів, помилок проектування та інших недоліків будівництва, що є релевантними для авторського права.

Зазвичай поліси страхування професійної відповідальності архітектора не покривають випадків спричинення збитків третій особі порушенням авторських прав (наприклад, коли архітектор незаконно скопіював елементи проекту). Це пояснюється тим, що здійснення таких дій архітектором розглядається як навмисне. Водночас деякі поліси можуть містити положення *responsabilité civile à l'égard des tiers* – цивільно-правової відповідальності перед третіми особами, проте вони не покривають випадки навмисних протиправних дій, незаконну діяльність, оскільки це прямо закріплено у ст. L. 113-1 Страхового кодексу [356].

З метою покриття відшкодування збитків за заподіяння шкоди третім особам у разі порушення авторського права укладаються договори страхування цивільно-правової відповідальності перед третіми особами, проте і ці страхові поліси містять наведені вище підстави звільнення страхових компаній від компенсації відшкодування збитків.

Прикладом правозастосовної судової практики може бути рішення Касаційного суду, яке залишило без змін рішення апеляційного суду, яким було підтверджено, що страховик не несе відповідальності за збитки та шкоду, що виникли внаслідок навмисного або умисного неправомірного діяння страхувальника. Умисне неправомірне діяння означає навмисне діяння страхувальника, вчинене з усвідомленням неминучості його шкідливих наслідків. Предметом спору стала відмова страховика (страхова компанія «Les Mutuelles du Mans assurances») у виплаті страхового відшкодування на тій підставі, що страхувальник вчинив умисне правопорушення через кричущий та

масовий характер порушення. Судом було встановлено, що страхувальник - дизайнерська компанія Atelier archange уклала договір замовлення із компанією McDonald's Europe на виконання робіт з оздоблення ресторану. Виконуючи договір замовлення, дизайнерська компанія Atelier archange використала творчу концепцію (включаючи характеристики використаних матеріалів), що належить іншому архітектору, який її втілює при оздобленні іншого об'єкту. Такі дії дизайнерської компанії Atelier archange суд оцінив як ризики, що призвели до неминучого заподіяння шкоди, що виключає непередбачуваність, пов'язану з покриттям ризику, виключаючи гарантію страховика [367].

Випадки, коли архітектор створив оригінальний твір (проект, креслення, фасад тощо), і треті особи порушують його авторські права на твір архітектури шляхом незаконного копіювання, виходячи із проведеного аналізу законодавства Франції, архітектор зможе зменшити свої витрати при здійсненні захисту своїх порушених авторських прав завдяки укладенню договору страхування правового захисту.

Неоднозначну історію розвитку законодавства щодо запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності архітектора має Бельгія.

Обов'язкове страхування професійної відповідальності архітектора у Бельгії було введено Королівським наказом від 18 квітня 1985 р. та підтверджено у ст. 2 Королівського наказу від 25 квітня 2007 р. Такий законодавчий підхід із зобов'язанням архітектора оформлювати страхування професійної відповідальності, як єдиного суб'єкта серед інших учасників архітектурно-будівельної діяльності, на думку бельгійських правників, зробило його мішенню для адвокатів, які прагнули у судовому порядку захистити клієнта-споживача від неплатоспроможності інших учасників архітектурно-будівельної діяльності [368]. Ситуація, що склалася із обов'язковим страхуванням професійної відповідальності в архітектурно-будівельній сфері, сприймалась архітекторами як дискримінація, і Орден архітекторів звернувся до Конституційного Суду Бельгії щодо визнання такого законодавчого положення неконституційним. 12 липня 2007 р. Конституційний Суд Бельгії ухвалив рішення, в якому зазначив, що «Оскільки архітектори є єдиною професійною групою в будівельному

секторі, яка за законом зобов'язана мати страхування професійної відповідальності, ця відповідальність, у разі солідарної відповідальності, ймовірно, буде застосовуватися частіше, ніж у інших професійних груп, без будь-яких об'єктивних та розумних підстав для цього. Однак ця дискримінація не є наслідком зобов'язання щодо страхування, встановленого оскаржуваним законом, а радше відсутності в законі, що застосовується до інших «сторін, залучених до будівельного процесу», аналогічного зобов'язання щодо страхування. Це можна виправити лише шляхом законодавчого втручання» [369].

Таку ситуацію певною мірою виправив Закон про обов'язкове десятирічне страхування цивільної відповідальності підрядників, архітекторів та інших постачальників послуг у будівельному секторі та секторі нерухомості, що вносить зміни до закону від 20 лютого 1939 року про захист звання та професії архітектора від 31 травня 2017 р. [370]. Цим Законом було встановлено обов'язкове страхування професійної відповідальності не лише для архітекторів, а й для підприємців та інших постачальників послуг сектора будівництва та робіт із нерухомістю.

Чергова проблема у сфері обов'язкового страхування професійної відповідальності виникла із прийняттям Закону про обов'язкове страхування професійної відповідальності архітекторів, геодезистів, координаторів з охорони праці та інших постачальників послуг у будівельному секторі та про внесення змін до різних законодавчих положень щодо страхування відповідальності в будівельному секторі від 9 травня 2019 р. [371]. Цей Закон встановив єдине зобов'язання щодо страхування професійної відповідальності для всіх постачальників інтелектуальних послуг у будівельному секторі (за винятком десятирічної відповідальності), але він не поширювався на підрядників. Тому Орден архітекторів звернувся до Конституційного Суду Бельгії про визнання його неконституційним.

Конституційний Суд Бельгії у своєму рішенні від 25 лютого 2021 р. зазначив, що підприємці та особи, які займають так звані інтелектуальні професії, є порівнянними категоріями. Однак він вважав, що різниця між підприємцями та носіями так званих інтелектуальних професій ґрунтується на

об'єктивному та відповідному критерію розрізнення. Закон від 9 травня 2019 року не поширюється на підрядника будівництва. Однак це не означає, що він звільнений від страхування професійної відповідальності. Суд посилається на закон від 31 травня 2017 року, який вимагає від підрядників оформити страховку, що покриває їхню десятирічну відповідальність (статті 1792 та 2270 колишнього Цивільного кодексу). Саме тому поточна ситуація підрядника будівництва принципово відрізняється від тієї, яку Суд мав розглянути у своєму вищезгаданому рішенні від 12 липня 2007 року. Згідно з чинним на той час законодавством, підрядник не був зобов'язаний мати страхування професійної відповідальності, на відміну від архітектора. Суд визнав це необґрунтовано виправданим. Підсумовуючи, Конституційний Суд вважає, що обов'язок підрядників мати страховку, обмежену десятирічним страхуванням відповідальності за приховані дефекти конструктивних елементів житла не є дискримінаційним, а тому не є неконституційним [372].

Наразі у Бельгії постачальники інтелектуальних послуг (включаючи архітекторів) зобов'язані страхувати свою професійну відповідальність за надані ними інтелектуальні послуги, за винятком десятирічної відповідальності. Також вони зобов'язані оформити страхування для покриття своєї цивільної відповідальності у разі виникнення претензії протягом трьох років з дати, коли вони припиняють бути зареєстрованими як архітектори чи геодезисти або здійснювати свою діяльність як постачальники інтелектуальних послуг.

Законодавство Німеччини щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності - більше конкретизує осіб, на яких покладається такий обов'язок. Розглянемо це питання на прикладі законодавства Нижньої Саксонії (земля ФРН).

Стаття 11, пункт 1 Закону Нижньої Саксонії про архітекторів (Niedersächsisches Architektengesetz (NArchG) [373] закріплює, що незалежні архітектори повинні мати страхування професійної відповідальності, достатнє для покриття збитків, завданих під час їхньої професійної діяльності, та підтримувати це страхування без переривання покриття протягом усього терміну дії своєї реєстрації, навіть якщо вони не займаються активною самостійною практикою. Страхове покриття повинно діяти щонайменше п'ять років після дати

припинення дії страхового договору. Особисті травми повинні бути застраховані на суму щонайменше 1 500 000 євро, а майнові збитки та фінансові втрати - щонайменше на 200 000 євро за кожен страховий випадок. Відповідальність страховика за всі збитки, понесені протягом одного страхового року, може бути обмежена подвійною відповідною сумою, зазначеною в реченні 3.

У випадках особливих особистих причин та в контексті започаткування підприємницької діяльності член Палати архітекторів може бути звільнений від обов'язкового страхування за заявою. Це питання регулюється пунктами 3 та 4 статті 11 Закону Нижньої Саксонії про архітекторів (NArchG):

«(3) Після первинної реєстрації в реєстрі архітекторів з позначенням «фріланс» особи, які ще не виконують самостійну роботу для інших, звільняються від обов'язку страхування згідно з пунктом 1 після подання заяви. Це звільнення надається максимум на один рік.

(4) Звільнення від обов'язкового страхування згідно з пунктом 1 надається за заявою будь-якій особі, яка не займається професійною діяльністю з особистих причин, зокрема через хворобу або відпустку у зв'язку з народженням дитини».

Однак навіть члени палати, які не зареєстровані як самозайняті особи, підлягають обов'язковому страхуванню згідно з професійним законодавством, якщо вони працюють самостійно на третіх осіб – наприклад, якщо архітектор, зареєстрований як працівник, самостійно виконує проект як додаткову діяльність. Відповідне положення у § 37 Закону про архітекторів Нижньої Саксонії (NArchG) передбачає, що члени Палати, зокрема, зобов'язані: «У разі самостійної роботи для інших осіб отримати достатнє страхування від ризиків відповідальності, що виникають у зв'язку з виключним виконанням професійних обов'язків, відповідно до статті 2 Закону про архітекторів (NArchG), відповідно до обсягу та характеру виконуваної професійної діяльності, але принаймні в обсязі покриття відповідно до статті 11, пунктів 1 та 2 Закону про архітекторів (NArchG), ...».[373]

Порушення цього професійного зобов'язання може бути предметом дисциплінарного стягнення. Однак немає жодного зобов'язання надавати докази Палаті архітекторів.

Звертаючись до законодавства України, слід відзначити, що воно суттєво відстає від європейських країн у питаннях визначення сфери застосування страхування та підходів до його використання.

Законодавство України, ні у сфері авторського права, ні у сфері страхування, не передбачає страхування професійної діяльності архітектора. Водночас у архітектурно-будівельній сфері, відповідно до загальних положень ч. 4 ст. 5 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2694-ХІІ [374], усі працівники підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Відповідно, страхові випадки за зазначеним класом страхування жодним чином не пов'язані із сферою інтелектуальної власності, зокрема із авторським правом, а також із здійсненням архітектором його професійної діяльності.

У ст. 22 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-ХІV, серед інших прав архітектора, передбачено й право страхувати свою професійну відповідальність. Тобто, страхування професійної відповідальності архітектора в Україні не є обов'язковим і залежить виключно від волі та бажання самого архітектора. Окрім того, дане право просто задеклароване та не забезпечене законодавством у сфері страхування: відсутній механізм правого регулювання, враховуючи специфіку архітектурної діяльності, не визначений відповідний клас такого страхування та випадки його використання (завдання шкоди професійною діяльністю третім особам), не передбачені винятки та обмеження застосування такого виду страхування.

Також привертає увагу й те, що у Франції та інших європейських країнах у законодавстві у сфері архітектурної діяльності досить чітко визначені права та обов'язки архітектора на усіх етапах здійснення ним своєї професійної діяльності. Аналіз змісту ст. 22 та ст. 26 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-ХІV дозволяє констатувати, що формулювання прав та обов'язків архітектора є з однієї сторони, доволі широкий характер, а з іншої – не враховує значущість архітектора на усіх етапах створення твору архітектури (відсутність конкретизації обов'язків щодо дотримання технічних вимог, здійснення технічного та авторського нагляду при будівництві,

контактів із замовником – власником проекту тощо). Ці чинники негативно можуть впливати на визначення страхових випадків у договорах страхування професійної відповідальності архітектора.

Незважаючи на окреслені недоліки законодавства у сфері страхування та архітектури, звертаючись до ринку надання страхових послуг, слід відзначити, що є декілька страхових компаній, які пропонують страхові програми, пов'язані із страхуванням професійної відповідальності архітекторів. Наприклад, ПрАТ Страхова компанія «Колоннейд Україна» спільно з Oakeshott British Insurance Agency розробили програму страхування професійної відповідальності дизайнерів, архітекторів та проектувальників [375]. Інша страхова компанія, СК «Експо страхування», також надає послуги зі страхування професійної відповідальності архітектора [376].

Викладене дозволяє зробити висновок, що ринок послуг в Україні вже почав реагувати на потребу специфічних відносин, що виникають у процесі створення об'єктів архітектури як об'єктів авторського права. Водночас, законодавство України не містить жодної норми щодо можливості укладення договорів страхування правового захисту, що дозволяють архітекторам, які працюють у країнах ЄС, зменшувати свої видатки на судові процеси в разі порушення їх суб'єктивних авторських прав третіми особами.

Відтак, реально склалася ситуація, коли законодавець має відреагувати на потреби ринку страхових послуг, потреб суб'єктів архітектурно-будівельної діяльності, врегулювавши відносини щодо страхування професійної відповідальності архітекторів та страхування правового захисту. Запровадивши механізм реалізації цих видів страхування, Україна зможе покращити свою інвестиційну привабливість у сфері архітектури та містобудування.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ:

1) аналіз наукових досліджень та судової правозастосовної практики дозволив обґрунтувати висновок, що найбільш розповсюдженим видом порушення особистих немайнових та майнових суб'єктивних авторських прав архітектора є порушення умов договорів. До недоліків договірного регулювання щодо створення і використання творів архітектури відносяться нечіткість визначення

предмета договору, обсягу майнових авторських прав, що передаються, способів використання, території тощо;

2) встановлено, що найбільш імовірним позадоговірним порушенням майнових та немайнових прав архітектора може бути вчинення плагіату доведено, що створення творів архітектури в одному архітектурному стилі не означає вчинення плагіату; суди зарубіжних країн при встановленні плагіату у творах архітектури акцентують увагу на відмінностях елементів архітектурних творів, що охороняються авторським правом, в той час як суди України зосереджують увагу на суб'єкті, якому належить авторське право;

3) результатами дослідження такого специфічного порушення суб'єктивних авторських прав архітектора, як зловживання правом зі сторони організаторів конкурсів архітектурних проєктів, став висновок, що умови таких конкурсів можуть прямо порушувати та обмежувати права архітекторів щодо використання їх творів архітектури;

4) доведено, що право архітектора страхувати свою професійну відповідальність (ст. 22 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV) носить декларативний характер та не забезпечено законодавством у сфері страхування: відсутній механізм правового регулювання страхування, який враховував би специфіку архітектурної діяльності, не визначений відповідний клас страхування та випадки використання такого страхування (завдання шкоди професійною діяльністю третім особам), відсутні винятки та обмеження застосування такого виду страхування;

5) встановлено, що у зарубіжних країнах страхування професійної відповідальності архітектора є обов'язковим, і його наявність належить до умов здійснення архітектором його професійної діяльності, у той час як в Україні страхування професійної відповідальності архітектора є добровільним;

б) аналіз зарубіжного законодавства, безпосередньо законодавства Франції у сфері страхування, дозволив встановити, що страхові полюси професійного страхування відповідальності архітектора зазвичай не покривають випадки порушень авторського права, а також цей вид страхування не розповсюджується на випадки порушення прав архітектора зі сторони третіх осіб. Зазвичай відшкодування витрат, пов'язаних із порушенням авторських прав архітектором,

здійснюється в межах страхування загальної цивільної відповідальності, а щодо покриття випадків порушення авторських прав архітектора третіми особами застосовується страхування правового захисту.

ВИСНОВКИ

Результатом проведеного дослідження, що ґрунтується на аналізі законодавства України, ЄС, країн-членів ЄС, правозастосовної практики, положень правової доктрини України, теоретичних положень науковців зарубіжних країн, є наступні узагальнюючі висновки, які у своїй сукупності характеризують авторську концепцію суб'єктивних авторських прав архітектора на твір архітектури, а саме:

1. Уточнено понятійний апарат, зокрема:

а) суб'єктивне авторське право архітектора - передбачена нормами авторського права можливість здійснення правомірної творчої діяльності на основі свободи волевиявлення, спрямованої на задоволення інтересів щодо набуття благ шляхом вчинення певних дій відносно особистих немайнових та/або майнових авторських прав на твір архітектури, правомочності вимагати вчинення певних дій (або утриматися від їх вчинення) від інших осіб, право на вибір способу та форми захисту прав та інтересів;

б) використання твору - дії суб'єкта авторського права, наділеного відповідними повноваженнями, спрямовані на отримання від твору економічної та/або моральної (духовної) вигоди у певній формі та певним способом;

в) з огляду на те, що зміст терміну «художній твір» збігається із змістом термінів «твір образотворчого мистецтва» та «твір ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва», з метою усунення правової невизначеності запропоновано термін «художній твір» визначити як «твори образотворчого мистецтва та твори ужиткового (декоративно-ужиткового) мистецтва», відповідно ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX доповнити даним терміном.

2. Доведено, що автором твору архітектури може бути не будь-яка фізична особа, а лише фахівець у сфері архітектурно-містобудівної діяльності, який має відповідати професійно-кваліфікаційним вимогам – архітектор. Виникнення суб'єктивного авторського права у архітектора пов'язано з наявністю передумов,

до яких можна віднести: правосуб'єктність (спеціальну правоздатність, момент виникнення і обсяг якої безпосередньо пов'язані із створенням твору, та дієздатність), а також наявність відповідної освіти та кваліфікації.

3. Доведено, що інтерес і воля особи є елементами механізму перетворення об'єктивного права у суб'єктивне право завдяки вчиненню активних дій особою, що призводить до набуття нею відповідних прав і обов'язків з метою задоволення її інтересів. При виникненні у архітектора потреби в отриманні блага (матеріального або духовного) буде виникати й інтерес, який завдяки його вольовій поведінці буде втілений у діях, спрямованих на виникнення авторських правовідносин та безпосередньо суб'єктивного авторського права на твір архітектури. Таким чином, виникнення суб'єктивного права архітектора пов'язано із отриманням ним певного блага; при цьому інтерес простягається за межі суб'єктивного права. Водночас, вразі порушення права інтерес підлягає захисту.

4. Обґрунтована доцільність наслідування та подальшого розвитку концепції французької правової доктрини щодо виокремлення абсолютних (речові права), відносних (зобов'язальні права) та прав інтелектуальної власності (виходячи із специфіки правового режиму виникнення, здійснення та захисту цих прав) як суб'єктивних прав особи.

5. Аргументовано, що метою архітектурної діяльності є не створення твору архітектури, а створення об'єкту архітектури, який при дотриманні вимог охороноздатності може набути охорону авторським правом як твір архітектури, а його автор–архітектор – суб'єктивні авторські права на такий твір. Визначальним для визнання об'єкту архітектури твором архітектури є творче рішення, покладене в основу архітектурного проекту. При цьому останній може містити як охоронювані елементи, так і неохоронювані, які входять до його структури та є обов'язковими його складовими. Зовнішній вираз твору архітектури може мати не лише знаково-мовну та графічну форми, а й набути об'ємно-просторову форму втілення і існувати у вигляді будівель, споруд та інших об'єктів архітектурної діяльності; тобто один і той же твір архітектури може бути представлений і архітектурним проектом, і будівлею, спорудою.

Доведено, що на різних етапах створення твору архітектури (проектування, будівництво, експлуатація) змінюється не лише зовнішня форма його вираження, а й склад та зміст суб'єктивних авторських прав архітектора на такий твір. Деякі твори архітектури такі як ескізи, макети, плани тощо, за своєю формою вираження є подібними до творів образотворчого мистецтва.

6. На підставі аналізу положень теорії авторського права, законодавства та правозастосовної судової практики були обґрунтовані наступні висновки щодо особистих прав архітектора на твір архітектури: 1) право залишатися анонімом, а також право обирати псевдонім за своїм змістом є способами здійснення автором права на ім'я, тому їх недоцільно виокремлювати як самостійні особисті права архітектора; 2) право надавати назву твору або залишити його без назви та право присвятити твір особі (особам), події або даті можуть збігатися із правом на збереження цілісності твору та пов'язані із реалізацією архітектором свого природного права на творчість; 3) право на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури за своєю природою є немайновим суб'єктивним правом, оскільки у процесі забезпечення відповідності будівельних робіт проектній документації є наявним збереження зв'язку між автором-архітектором і створеним ним об'єктом архітектури як об'єктом авторського права; саме наявність цього зв'язку визначає природу права на здійснення авторського нагляду; 4) право архітектора здійснювати фото та відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права подібне до права доступу до творів образотворчого мистецтва. У зв'язку з цим доведено подвійну природу права архітектора на фотографування та відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права. З одного боку, вказане право складає зміст особистого немайнового права доступу архітектора до створеного ним твору архітектури; з іншого – є майновим правом архітектора на використання твору архітектури способом його відтворення (фіксації) у фотографіях, відео зображеннях.

7. Доведено, що до суб'єктивних майнових прав архітектора на твір архітектури належать:

1) право самостійно використовувати твір архітектури будь-яким способом;

- 2) право дозволяти використовувати твір архітектури іншим особам;
- 3) право забороняти використання твору архітектури іншим особам;
- 4) право на справедливу винагороду за використання твору архітектури;
- 5) право слідування на твір архітектури.

При цьому об'єктами права слідування можуть бути ескіз, архітектурна модель, макет як певні форми вираження оригінальних результатів творчої, інтелектуальної діяльності архітектора. Об'єктами права слідування можуть бути також фрески, мозаїка, вітражі, скульптури, балясини як різновиди художніх творів, створених архітектором та відокремлених від збудованих будівель або споруд.

8. З метою посилення гарантій захисту права архітектора на збереження цілісності твору, зважаючи на те, що авторсько-правовій охороні підлягають як завершені, так і незавершені твори, пропонується обмежити право роботодавця доручити іншій особі завершити незавершений твір архітектури або вносити зміни у завершений твір, передбачивши у законодавстві здійснення зазначеного права роботодавця лише за погодженням з працівником–архітектором.

9. Для уникнення порушення суб'єктивного права архітектора на використання об'єкта архітектурної і/або містобудівної діяльності як об'єктів авторського права та усунення правової невизначеності норм законодавства, запропоновано істотною умовою договору замовлення про створення відповідного об'єкта архітектури або об'єкта містобудування як об'єкта авторського права визначити спосіб здійснення майнових прав на такі об'єкти як до, так і після передачі їх замовнику. При цьому під терміном «твір містобудування» пропонується розуміти оригінальний інтелектуальний результат діяльності архітектора, втілений у формі містобудівної документації.

10. Вивчення та аналіз досвіду зарубіжних країн дозволили обґрунтувати висновок про можливість використання договору франчайзингу при створенні творів комерційної архітектури. Особливістю даних договорів є збереження за первинним архітектором (автором проєктної документації) суб'єктивного авторського права на архітектурне рішення при його реалізації (в будівництві), експлуатації будівель і споруд, зміні їх комерційного призначення.

11. Аналіз правозастосовної судової практики дозволив виявити види та умови порушень суб'єктивних авторських прав архітектора. Найбільш поширеними є порушення прав архітектора у разі невиконання або неналежного виконання договорів замовлення про створення об'єкта архітектури, який при певних умовах може набути авторсько-правову охорону. Умовами, що впливають на вчинення порушень, є нечіткість визначення предмету договору, обсягу майнових авторських прав, що передаються, способів використання об'єкта архітектури тощо. Зазвичай сторони вдаються до укладення договорів підрядного типу, що не передбачають умови, які б стосувалися об'єкта авторського права щодо твору архітектури. виправити ситуацію можливо шляхом укладення договорів змішаного типу, які б включали положення, що притаманні не лише договору підряду, а й договору щодо розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права.

12. Встановлено, що одним із позадоговірних порушень суб'єктивних авторських прав архітектора може бути вчинення плагіату. При встановленні факту плагіату визначальним є не лише виявлення відмінностей між порівняними об'єктами, а й наявність творчості при створенні цих відмінних елементів твору архітектури, оскільки ці відмінності у двох подібних творах архітектури можуть бути не результатом творчості, а виконанням технічних вимог при проектуванні і будівництві будівлі або споруди певного функціонального призначення. Твір архітектури є складним об'єктом авторського права, може мати різні форми свого втілення, одночасно містити у собі як елементи, що будуть відповідати критеріям правової охорони авторським правом, так і ті елементи, що не охороняються авторським правом. Автор підтримує точку зору, що у творі архітектури можуть бути наявними такі конструкції, які не можуть бути об'єктом захисту авторського права, зокрема вікна чи дахи, тому що наявність такого захисту не дозволить іншим архітекторам використати їх, а це може завдати серйозної шкоди суспільним інтересам. Доведено, що створення творів архітектури в одному архітектурному стилі не означає вчинення плагіату, оскільки архітектори використовують елементи різних стилів, поєднують їх з національними традиціями, використовують різні засоби та прийоми створення архітектурних композицій;

на результат творчості впливають також соціальні, естетичні та інші вимоги, що формуються у суспільстві.

13. Ще одним видом порушень суб'єктивних авторських прав архітектора є зловживання правом з боку замовників, організаторів архітектурних конкурсів завдяки включенню в умови договорів положень, що порушують або обмежують права архітекторів у здійсненні їх майнових прав щодо твору архітектури. З метою попередження і недопущення зловживання правом зі сторони організаторів/замовників архітектурних та містобудівних конкурсів запропоновано заборонити відчужувати майнові права на об'єкт авторського права цим особам.

14. Доведено декларативний характер права архітектора страхувати свою професійну відповідальність, оскільки у законодавстві відсутній механізм правого регулювання страхування, який враховував би специфіку архітектурної діяльності, не визначений відповідний клас страхування та випадки використання такого страхування (завдання шкоди професійною діяльністю третім особам), відсутні винятки та обмеження застосування такого виду страхування; запропоновано встановити обов'язкове страхування професійної відповідальності архітектора та пов'язати його із умовами здійснення архітектором своєї професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688с.
2. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 350 с.
3. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл. Т. 5 : П-С. 736 с.
4. Литвин І. І. Сутність поняття правового статусу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. вип. 38 (1).
5. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». Часопис Київського університету права. 2010. вип. 2.
6. Янковська Г. В. Правовий статус чи правовий режим мов: ототожнення чи розмежування?. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. вип. 29 (1).
7. Качур В. О. Співвідношення понять «persona», «status» і «caput» у римському праві. Часопис Київського університету права. 2010. вип. 2. С. 21–25
8. Правовий статус. Електронна версія «Великої української енциклопедії». URL: https://vue.gov.ua/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81 (дата звернення: грудень 2025).
9. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. 3-тє вид. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 247 с.
10. Шапталова Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 479 с.
11. Сопілко М. І. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. Юридичний вісник. 2008. С. 66–70.
12. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2006. 20 с.

13. Нечитайло Т. О., Луць В. В. Поняття цивільної правосуб'єктності та її елементи. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2015. Вип. 39. С. 166–174.
14. Бек У. П. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи як учасника цивільних відносин. Академічні візії. 2023. вип. 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/715/665> (дата звернення: січень 2025).
15. Горошко В. В. Теоретично-правовий аналіз правосуб'єктності фізичної особи у приватному праві України та деяких зарубіжних країн. Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти, Тернопіль, Міжнар. наук. конф., 5–6 листоп. 2019 / ред.: С. В. Банах, Т. В. Вовк, А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 70–73.
16. Загальна теорія права : підручник / ред. М. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
17. Кацюба К. В. Цивільна правосуб'єктність непідприємницьких товариств. Актуальні проблеми приватного права : матеріали наук.-практ. Конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, Україна, 19 лют. 2016. Харків, 2016. С. 280–284.
18. Aubert J. L. Introduction au droit et thèmes fondamentaux du droit civil. 7-ме вид. Paris : A. Colin, 1998. 520 с.
19. Wolfgang H. Rechtspersönlichkeit: Existenz unter dem Schirm der Gesetze. Kanzleiherfurtner. Rechtsgebiete. URL: <https://kanzlei-herfurtner.de/rechtspersoenlichkeit/> (дата звернення: січень 2025).
20. Загальна теорія держави і права / ред.: М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 584 с.
21. Зозуляк О. Виключна правоздатність юридичних осіб як вид цивільної правоздатності. Юридична Україна. 2009. вип. 2 (74). С. 49–51.
22. Надьон В. Деякі аспекти визначення правоздатності в цивільному праві. Теорія і практика правознавства. 2014. вип. 1(5). С. 4–9.
23. Цивільне право : підручник / ред.: В. І. Борисової, І. В. Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
24. Конституція України : від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. №30 С. 141.

25. Про авторське право і суміжні права : Закону України від 01.12.2022, № 2811-IX. Відомості Верховної Ради. С. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: січень 2025)
26. Цивільне право України : навчальний посібник / ред.: Г. Яновицької, В. Кучера. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
27. Штефан О. О. Цивільний процесуальний порядок захисту суб'єктивного авторського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 500 с.
28. Лисенко Г. О. Авторські права дітей. Місце дитини в українському суспільстві : Збірка матеріалів Міждисциплінарної конференції, Київ, Україна, 18 листоп. 2016. URL: <https://lysenko-solicitors.com/archives/news/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9> (дата звернення: січень 2025).
29. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999, № 687-XIV : станом на 10.10.2024. Відомості Верховної Ради України. № 31. ст. 246.
30. Пасенко Т. А. Правовий статус суб'єкта авторського права на твір архітектури.. Intellect21. URL: <http://intellect21.cdu.edu.ua/?p=326> (дата звернення: січень 2025).
31. Косович В. М. Авторське право на об'єкти архітектурної діяльності: колізії і конкуренції норм. Електроний науково-практичний журнал. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2022. вип. 3. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_3_2022 (дата звернення: липень 2025).
32. Островський С. Плагіат щодо творів архітектури – чи можливий?. Зб. наук.праць. Приватне право і підприємництва. 2024. Т. 1, вип. 24. С. 200–206.
33. Вербицька А. О. Твір архітектури як об'єкт авторського права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київ. нац. ун-тет ім. Т. Шевченка. Київ, 2018. 228 с.
34. Lejeune F. Le droit d'auteur des architectes. Fredericlejeune. 24.10.2015. URL: <https://www.fredericlejeune.be/le-droit-dauteur-des-architectes/> (дата звернення: травень 2025).

35. Fiche métier Architecte. GIF EMPLOI. Architecte. 06.01.2017. URL: <https://www.gif-emploi.fr/nos-metiers/architecte> (дата звернення: травень 2025).
36. Ізарова І. Деякі проблеми визначення правового статусу архітектора. Віче. 2010. вип. 2. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1830/> (дата звернення: лютий 2025).
37. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015, № 266 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: вересень 2025).
38. Порядок проведення професійної атестації виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2011, № 554 : станом на 23.06.2021. Офіційний вісник України. 2011. 10 черв. С. 41.
39. Architecte. Diplomeo. Fiche Devenir architecte. URL: <https://diplomeo.com/formations-metier-pour-devenir-architecte> (дата звернення: лютий 2025).
40. Iscrizione all'albo degli architetti: come funziona, cosa serve?. Pedago. blog. URL: <https://www.pedago.it/blog/iscrizione-albo-architetti.htm> (дата звернення: лютий 2025).
41. Греков Є. А. Проблемні аспекти визначення автора твору архітектури в законодавстві України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. вип. 36. С. 328–335.
42. Березнюк Я. Презумпції в праві: види та значення. Supreme.court. present. 07.11.2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presumption_bernaziuk.pdf (дата звернення: лютий 2025).
43. Макаруч В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі.. Право.UA.. 2015. вип. 3. С. 18–22.
44. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / В. В. Надьон

- ; наук. конс. В. Л. Яроцький ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 39 с.
45. Мічурин Є. О. Об'єктивне та суб'єктивне цивільне право. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2010. вип. 2. С. 186–192.
46. Погребняк В. Я. Концепція виникнення суб'єктивного цивільного права. Форум права: електрон. Наук. Фах. Вид., 2019. вип. 5. С. 38–45.
47. Ус М. Сутність колізій суб'єктивних цивільних прав. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вісник Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2010. вип. 19. С. 312–323.
48. Дзера О. Суб'єктивне авторське право, його зміст та межі. Цивільне право України. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/72519-4-subktivne-avtorske-pravo-yogo-zmst-ta-mej.html> (дата звернення: березень 2025).
49. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів. Львів : Галицький друкар, 2015. 280 с.
50. Островський С. Визначення суб'єктивного авторського права архітектора. Приватне право і підприємництво. 2025. вип. 25. С. 93–103.
51. Von Bernhard Windscheid. Lehrbuch des Pandektenrechts. Düsseldorf: Buddeus [u.a.], 1867. 736 s.
52. Von Jhering R. DER KAMPF UM'S RECHT. 1872. 157 с. URL: https://www.koeblergerhard.de/Fontes/JheringDerKampfumsRecht_hgvErmacora1992.pdf (дата звернення: березень 2025).
53. Чубоха Н. Ф. Співвідношення інтересу та суб'єктивного цивільного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. вип. 4. С. 56–59. URL: https://lsey.org.ua/4_2019/15.pdf
54. Катренко А. Інтерес як елемент змісту суб'єктивного права та охоронюваного законом інтересу (нематеріальний і матеріальний інтерес). Юридичний вісник. 2018. вип. 4. С. 89–94.
55. Воля. Словник. UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8F> (дата звернення: березень 2025).

- 56.Інтерес. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-12403> (дата звернення:березень .2025).
- 57.G. Jellinek. Die Lehre von den Staatenverbindungen. Wien : A. Hölder, 1882. URL: <https://archive.org/details/BRes081600> (дата звернення: березень 2025).
- 58.Глушко О. И. Концепция волевой активности Д.Н. Узнадзе и современные подходы к изучению субъектной активности. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2011. вип. 47. С. 53–56.
- 59.Штефан О. О. Цивільний процесуальний порядок захисту суб'єктивного авторського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 498 с.
- 60.Цивільний кодекс України : від 16.01.2003, № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20240308#Text> (дата звернення: березень 2025).
- 61.Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004, № 1618-IV : станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: березень 2025).
- 62.Господарський процесуальний кодекс України : від 06.11.1991, № 1798-XII : станом на 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: березень 2025).
- 63.Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005, № 2747-IV : станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: березень 2025).
- 64.Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017, № 2136-VIII : станом на 20.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: березень 2025).
- 65.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронювальний законом інтерес). 01.12.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: березень 2025).

66. Верховний Суд визначив ознаки законного інтересу, який може бути предметом судового захисту. 06.03.2019. URL: <https://shr.od.court.gov.ua/sud1532/pres-centr/novini/661552/> (дата звернення: березень 2025).
67. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : монографія. Харків : Право, 2017. 392 с.
68. Margot M. Integritätsrechte als subjektive Rechte: Zwischen Willensfreiheit und Interessen. Wiesbaden : Springer, 2024. 682 с. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-44447-1> (дата звернення: лютий 2025)
69. F. Röhl K. Schluss mit der Kritik der Rechte. RSOZBLOG.de. 25.02.2019. URL: <https://www.rsozblog.de/tag/subjektive-rechte/> (дата звернення: березень 2025).
70. Subjektives Recht. Das Rechtslexikon. Begriffe, Grundlagen, Zusammenhänge. Lennart Alexy / Andreas Fisahn / Susanne Hähnchen / Tobias Mushoff / Uwe Trepte. Verlag J.H.W. Dietz Nachf. , Bonn, 2. Auflage, 2023. URL: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/recht-a-z/324124/subjektives-recht/> (дата звернення: березень 2025).
71. Briguet-Lamarre R. Droit objectif et droits subjectifs: définitions et différences. 01.05.2025. URL: <https://aideauxtd.com/droit-objectif-droits-subjectifs/> (дата звернення: травень 2025).
72. Droit subjectif définition et contexte juridique. Dictionnaire Juridique JurisLogic. URL: <https://jurislogic.fr/dictionnaire-juridique/droit-subjectif-definition/#:~:text=Le%20droit%20subjectif%20est%20centr%C3%A9,individus%20ou%20contre%20l'%C3%89tat.> (дата звернення: квітень 2025).
73. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Концептуальний зміст суб'єктивного права в умовах правової інтеграції. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2019. вип. 4. С. 54–61.
74. Кот О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільно-правовому праві України. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. вип. 4. С. 133–141.
75. Яновицька Г. Б. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав. Львів : Растр-7, 2018. 400 с.

URL:<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/299/8348/17410-1>.

76. Благо. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-35431#:~:text=%D0%91%D0%9B%D0%90%CC%81%D0%93%D0%9E%20%E2%80%93%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B0%D0%BC%2C%20%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8F%D0%BC%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9> (дата звернення: квітень 2025).
77. Чубоха Н. С. Поняття та зміст інтересу в цивільному праві. Право і суспільство. 2019. вип. 3. С. 145–150.
78. Погребняк В. Я. Суб'єктивне цивільне право як вид і міра можливої поведінки особи. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. вип. 4. С. 66–68.
79. Щербина Б. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. вип. 71. С. 152–157.
80. Творчість. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%86%D0%B5> (дата звернення: квітень 2025).
81. Про культуру : Закон України від 14.12.2010, № 2778-VI : станом на 06.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: грудень 2025).
82. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07.10.1997, № 554/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: травень 2025).

83. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999, № 1068-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: листопад 2025).
84. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000, № 1805-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/ed20241115#Text> (дата звернення: листопад 2025).
85. Ківалова Т. С. Підстави деліктної відповідальності за завдання шкоди. Часопис цивілістики. 2010. вип. 8. С. 19–22.
86. Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П., Шимон С. І. Правознавство : підручник / ред.: В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. Київ : КНЕУ, 2003. 767 с. URL: <https://buklib.net/books/25011/> (дата звернення: грудень 2025).
87. Рішення Господарського суду Рівненської області у справі № 918/428/23 від 18.09.2023 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/113689887/#:~:text=%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%20%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D1%8E%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BC%20%2D%20%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BC,%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%83%20%D1%96%D0%B7%20%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC> (дата звернення: листопад 2025).
88. Рішення Господарського суду м. Києва у справі № 910/9490/20 від 11.12.2020 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/93623049> (дата звернення: листопад 2025).
89. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук :

- 12.00.03 / НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2017. URL: <https://dissertation.lecture.center/predprinimatelskoe-pravo/ponyattya-zmist-skladovi-elementi-tsilnoji-105954.html> (дата звернення: листопад 2025).
- 90.Зміст. Тлумачний словник української мови. Томи 1-10. URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82> (дата звернення: жовтень 2025).
- 91.Москальчук К. М. Зміст суб'єктивного права особистості (на матеріалах права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування) / К. М. Москальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2015. - Вип. 30(1). - С. 88-91.
- 92.Теорія держави і права : навч. посіб. / упоряд. Л. М. Шестопалова. Київ : Прецедент, 2004. 224 с. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/TheoryLawState/Law/Content/Correlation.html> (дата звернення: листопад 2025).
- 93.Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
- 94.Гуван П. Д. Часові чинники та межі здійснення суб'єктивного права. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. вип. 1. С. 3–7.
- 95.Бірюков І., Заїка Ю. Цивільне право України. Загальна частина. : навч. посіб.. Київ : КНТ, 2006. 480 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-text-8659.html> (дата звернення: жовтень 2025).
- 96.Бондаренко С. Авторське право та суміжні права : курс лекцій. Київ : ПВП, 2008. 288 с.
- 97.Любчик О. А. Зміст суб'єктивного авторського права. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2018. вип. 4. С. 194–201.
- 98.Дзера О. В. Цивільне право України. Книга 1. 2022. URL: <https://uport.inf.ua/subektivne-avtorske-pravo-yogo-zmist46057.html> (дата звернення: жовтень 2025).

99. Собура С. О. Способи реалізації суб'єктивного права на творчість. Часопис цивілістики. 2019. вип. 32. С. 66–71.
100. Кетрарь А. А. Зміст суб'єктивного авторського права. Актуальні проблеми державного управління. 2012. вип. 1. С. 77–80.
101. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів. Львів : Галицький друкар, 2015. 280 с.
102. Коструба А. В. Теоретичне розуміння системи правових форм захисту корпоративних відносин. Вісник Національної академії правових наук України. 2018. вип. 1 : Т. 25. С. 97–119.
103. Марченко В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: нотаріальний аспект. Підприємництво, господарство і право. 2020. вип. 6. С. 44–49.
104. Можливість. Словник UA. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: листопад 2025).
105. Правомочність. Довідкова інформація від 04.05.2007р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS000648> (дата звернення: листопад 2025).
106. Кирилук Є. Роль власності на сучасному етапі розвитку аграрних відносин. Галицький економічний вісник. 2011. вип. 2. С. 80–87.
107. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / В. Л. Яроцький та ін. ; за наук. ред. проф. В. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.
108. Кот О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.
109. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навч. посіб.. Київ : Знання, 2005. 333 с..
110. Мацелик Т. О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.. 2011. вип. 3. С. 67–71.

111. Авторське право на твір - історія, об'єкти, права автора, терміни..
Copyright-Блог. URL: <https://copyright.ua/inform.php#top> (дата звернення: грудень 2025).
112. Сухоставець А. І. Підприємництво та соціальний капітал як суспільне благо в аграрному секторі економіки. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. 2018. вип. 6. С. 358–360. URL: https://www.easterneurope-ebm.in.ua/en/journal/11_2017/63 (дата звернення: листопад 2025).
113. Стрельников А.В. Змістовно-понятійна характеристика суб'єктивних публічних прав фізичної особи. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 4. С. 240–245
114. Мельник А. Співвідношення індивідуальних і колективних прав людини в контексті забезпечення і захисту свободи вираження поглядів. Вісник Львівського університету. 2013. вип. 16. С. 211–220.
115. Бабка В. Л. Авторське право // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Авторське_право (дата звернення: жовтень 2024)
116. Право інтелектуальної власності: Академічний курс. За ред. Орлюк О. П. Святоцького О. Д. К., Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 64.
117. Мічурін Є. О. Абсолютні та відносні цивільні права. Форум права. 2018. вип. 1. С. 81–87.
118. Надьон В. В. Аналіз поділу цивільних правовідносин на абсолютні та відносні. Проблеми законності. 2013. вип. 122. С. 56–64.
119. La classification des droits subjectifs Eléonore CADOU. Université Numérique Juridique Francophone. Introduction au droit. URL: https://cours.unjf.fr/repository/coursefilearea/file.php/105/Cours/07_item/index10.htm (дата звернення: листопад 2025).
120. Сліпченко С. О. Огляд теоретичних підходів до розуміння абсолютного права. Право та інноваційне суспільство. 2014. вип. 2. С. 67–76.
121. Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2018. 506 с.

122. Черевко П. П. Юридична природа особистих немайнових прав автора. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. вип. 3. С. 335–339.
123. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2018 по справі № 338/180/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=74963905&red=10000340631febf43fa73acf153a747f604280&d=5> (дата звернення: жовтень 2025).
124. Рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 28 червня 2023 р. по справі № 303/3072/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/112022317-d4d42330f923b65d53c857eb429571fe> (дата звернення: жовтень.2025).
125. Микитин В. Деякі особливості правового регулювання майнових прав інтелектуальної власності. Актуальні проблеми правознавства. 2016. вип. 1. С. 128–133.
126. Кухар В. І., Афанасьєв В. В., Дуков В. І. Юридична природа права інтелектуальної власності: врахування при вирішенні спорів. Вісник господарського судочинства. 2005. вип. 3. С. 184–185.
127. Потоцький М. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2009. 20 с.
128. Підпригора О. А. Право інтелектуальної власності в проекті Цивільного кодексу України. Адвокат. 1997. вип. 2. С. 26–30.
129. Харитоновна О. І. Правова природа права інтелектуальної власності / О. І. Харитоновна // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. - Одеса : Юрид. л-ра, 2008. - Т. VII. - С. 144-151.
130. Гоцанюк О. І. Погляд на природу майнових прав на об'єкти промислової власності в контексті поширених концепцій. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. вип. 4. С. 41–44.
131. 5 видатних українських архітекторів, про яких має знати кожен. Vogue. Культура. 01.07.2023. URL: <https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/5-vidatnih-ukrajinskih-arhitektoriv-49055.html> (дата звернення: листопад .2025).

132. ТОП – 10 покинуті будівлі. Пам'ятники архітектури. Vertaki. Блог. 10.04.2023. URL: <https://vertaki.com.ua/top-10-pokinut-budvl/#> (дата звернення: жовтень 2025).
133. Мазуренко С. В. Авторське право у сфері архітектури. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), Одеса, Україна, 17 черв. 2022 / ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т.2. С. 735–738.
134. Чабан О. Авторське право на архітектурну забудову багатоповерхового житлового будинку. Підприємництво, господарство і право: Правовий часопис. 2020. вип. 2. № 11. С. 47-50
135. Вербицька А.О. Особисті немайнові права суб'єктів авторського права в галузі архітектури. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. № 8. С. 6–12.
136. Черевко П. П. Загальні особисті немайнові права автора в механізмі правової охорони твору. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. №4. С. 126-131.
137. Верес І. Поняття та види особистих немайнових прав авторів. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 8. С. 10-15.
138. Петряєв С. Ю., Когут Н. Д. Особливості реалізації окремих авторських прав. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 242-248.
139. Печерова Н. Г. Особисті немайнові права автора на службовий твір в авторському праві України. Правова держава. 2024. № 54. С. 103-112.
140. Авторське право : навч. посіб. / В. Іващенко та ін. Дніпро : Акцент ПП, 2021. 141 с.
141. Берназюк Я. Презумпція (presumption) та юридична фікція (legal fiction): поняття, ознаки та значення. Supreme Observer. Авторські колонки. 27.11.2023. URL:

- <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/146/prezumpsiia-presumption-ta->
(дата звернення: грудень 2025).
142. Право. Великий тлумачний словник української мови. URL: <https://vtssum.wdbk.org/%D0%BF/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE> (дата звернення: грудень 2025).
143. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: грудень 2025).
144. Code de la propriété intellectuelle. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069414/2025-04-17/ (дата звернення: грудень 2025).
145. Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). Zákon č. 121/2000 Sb. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-121#cast1> (дата звернення: грудень 2025).
146. Майданик Л. Особисті немайнові права автора у праві Німеччини і Франції та їх вплив на авторське право України. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. № 1-2. С. 34-44.
147. Луцька К. Бабин Яр: місце масових убивств стає місцем пам'яті. Суспільство. Україна. 06.10.2021. URL: <https://www.dw.com/uk/80-rokiv-trahedii-v-babynomu-yaru-koly-ziavytsia-mistse-pamiati/a-59412354> (дата звернення: грудень 2025).
148. Complexe commémoratif d'Apriltsi. URL: <https://www.loquis.com/fr/loquis/5957470/Complexe+M+morial+Apriltsi> (дата звернення: грудень 2025).
149. 9 Memorials and Monuments in the United States. URL: <https://www.britannica.com/list/9-memorials-and-monuments-in-the-united-states> (дата звернення: грудень 2025).
150. Шишка Р. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 386 с.

151. Клейменова С. Авторські правідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право». К., 2004. 21 с.
152. Černohlávek J. Stavba a autorská práva. Materiály pro stavbu. Legislativa. 28.10.2024. URL: <https://imaterialy.cz/rubriky/legislativa/stavba-a-autorska-prava/> (дата звернення: грудень 2024).
153. Cour de cassation (1re civ.), 11 mai 2017, n° 16-13.427. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000034705626> (дата звернення: грудень 2025).
154. Cour d'appel, Paris, Pôle 5, chambre 1, 23 Novembre 2022. № 20/10015. URL: https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=CA_PARIS_2022-11-23_2010015# (дата звернення: грудень 2025).
155. Der Urheberrechtsschutz des Architekten. NÜRNBERGER SCHLÜNDER. Urheberrecht. 30.10.1999. URL: <https://nuernbergerschluender.de/der-urheberrechtsschutz-des-architekten/> (дата звернення: грудень 2025).
156. Cavagna G., Contatore M. Tutela e valorizzazione dei disegni e delle opere di architettura. Collezione da Tiffany. 10.10.2024. URL: <https://collezionedatiffany.com/tutela-e-valorizzazione-dei-disegni-e-delle-opere-di-architettura/> (дата звернення: грудень 2025).
157. Порядок розроблення проектної документації на будівництво об'єктів затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16.05.2011 р. № 45 зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 червня 2011 р. за № 651/19389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-11#Text> (дата звернення: грудень 2025).
158. Chapon A. La protection de l'œuvre architecturale par le droit d'auteur. Droit et Ville. 2013. вип. 76. С. 11–24. URL: <https://droit.cairn.info/revue-droit-et-ville-2013-2-page-11?lang=fr#re23no23> (дата звернення: січень 2025).

159. Camliti P. Obligation affichage nom architecte. L'Architecture sous toutes ses coutures. Mentions Légales.. 18.06.2017. URL: <https://www.architecte-paca.com/realiser-votre-projet-immobilier/comment-engager-des-travaux/suite-du-chantier/obligation-affichage-nom-architecte/> (дата звернення: січень 2025).
160. Порядок виконання підготовчих та будівельних робіт затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 466 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: січень 2025).
161. Порядок розроблення проектної документації на будівництво об'єктів затвердженого Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16.05.2011 р. № 45 зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 червня 2011 р. за № 651/19389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-11#Text> (дата звернення: січень 2025).
162. Порядок ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2021-%D0%BF#n40> (дата звернення: січень 2025).
163. Рішення від 21 грудня 2021 р. Господарський суд Одеської області у справі № 916/808/18. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/102408345/> (дата звернення: січень 2025).
164. Постанова Верховного Суду України від 25 вересня 2024 р. у справі № 761/26660/21. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122118173&red=100003af82dbf207bcd29f1ee6d6b79f1b919a&d=5> (дата звернення: січень 2025).
165. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011, № 3038-VI : станом на 08.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/ed20250108#Text> (дата звернення: січень .2025).

166. Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-121> (дата звернення: січень 2025).
167. Voříšková J. M. P. Autorská práva architekta na váš dům. Pozor při rekonstrukci. Architekt může požadovat i odstranění stavby. ESTAV.cz. Povolování staveb. 20.09.2022. URL: <https://www.estav.cz/cz/11058.autorska-prava-architekta-na-vas-dum-pozor-pri-rekonstrukci-architekt-muze-pozadovat-i-odstraneni-stavby> (дата звернення: січень .2025).
168. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/> (дата звернення: 27.01.2025).
169. Brüning-Bliddal F. Urheberrecht – konkrete Rechte des Architekten. Bauprofessor.de. News Übersicht. 06.09.2019. URL: <https://www.bauprofessor.de/news/urheberrecht-rechte-des-architekten/> (дата звернення: лютий 2025).
170. Kramarz C. Das Architektenurheberrecht. Rechtsanwalt Kramarz. Der Anwalts Blog von Rechtsanwalt Kramarz. 30.10.2021. URL: <https://kanzlei-kramarz.de/architektenurheberrecht/> (дата звернення: січень 2025).
171. BGH, Urteil vom 19.03.2008, Az.: I ZR 166/05. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=19.03.2008&Aktenzeichen=I%20ZR%20166/05> (дата звернення: січень 2025).
172. OLG Stuttgart, Urteil vom 06.10.2010, Az.: 4 U 106/10, Rn. 25. URL: <https://www.landesrecht-bw.de/bsbw/search> (дата звернення: серпень 2025).
173. BGH, Urteil vom 02.10.1981, Az.: I ZR 137/79) (BGH, Urteil vom 02.10.1981, Az.: I ZR 137/79. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=02.10.1981&Aktenzeichen=I%20ZR%20137/79> (дата звернення: січень 2025).
174. BGH, Urteil vom 07.02.2002, Az.: I ZR 304/99) (BGH, Urteil vom 07.02.2002, Az.: I ZR 304/99. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=>

- [07.02.2002&Aktenzeichen=I%20ZR%20304/99](#) (дата звернення: липень 2025).
175. BGH, Urteil vom 01.10.1998, Az.: I ZR 104/96) (BGH, Urteil vom 01.10.1998, Az.: I ZR 104/96. URL: <https://research.wolterskluwer-online.de/document/7817e280-f39d-4964-9f0a-be922d06db25> (дата звернення: січень 2025).
176. BGH, Urteil vom 31.05.1974, Az.: I ZR 10/73 (BGH, Urteil vom 31.05.1974, Az.: I ZR 10/73. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=31.05.1974&Aktenzeichen=I%20ZR%2010%2F73> (дата звернення: квітень 2025).
177. Dr. Thomas Dreier, Dr. Gernot Schulze. Urheberrechtsgesetz Urheberrechtswahrnehmungsgesetz Kunsturhebergesetz. Kommentar. München: C. H. Beck oHG. 2013. P. 225-270 (2961p.) URL: https://www.soldan.de/media/pdf/b5/14/e0/9783406627477_inh.pdf?srsId=AfmBOooOGm6moeFH_AXZd21y2Tj8Bq6Fc2h5yrHLBMfOKdxw6XwjFC_7 (дата звернення: березень 2025).
178. OLG Dresden, Urteil vom 13.11.2012, Az.: 11 U 853/12, Rn.31. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=OLG%20Dresden&Datum=13.11.2012&Aktenzeichen=11%20U%20853/12> (дата звернення: січень 2025).
179. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. února 2012 sp. zn. 1 AS 73/2011. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/nsscr/1-as-73-2011-316> (дата звернення: жовтень 2025).
180. Петренко І. Охорона та захист авторських прав на назву літературного твору, судова практика в Україні та інших країнах. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 1. С. 16-26.
181. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993, № 3689-XII : станом на 29.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12/ed20241229#Text> (дата звернення: січень 2025).

182. ЖК Золота підкова. URL: <https://azuz.org.ua/locations/zhk-zolota-pidkova-2/> (дата звернення: січень 2025).
183. Заявка на торговельну марку № m200902801. Iprop. Пошук торговельних марок. 17.03.2009. URL: <https://iprop-ua.com/tm/b7pv6cis/> (дата звернення: серпень 2026).
184. ТОВ Перша Українська Індустріально-Інвестиційна Компанія. Investhelp.com.ua. Забудовники. 01.01.2000. URL: <https://investhelp.com.ua/ru/content/tov-persha-ukra%D1%97nska-%D1%96ndustr%D1%96alno-%D1%96investits%D1%96ina-kompan%D1%96ua> (дата звернення: січень 2025).
185. Trademarks. Nicoletcollege. Saylor Academy URL: <https://nicoletcollege.pressbooks.pub/businesslaw/chapter/trademarks/> (дата звернення: січень 2025).
186. Стефанчук Р. О. Система особистих немайнових прав у сфері авторства. Університетські наукові записки. 2005. № 3 (15). С. 60-65.
187. ЖК WHITE HOUSE. Енциклопедія Новобудов. Ірпінь. URL: <https://novobudovy.com/novobudovy-kyivska-oblast/white-house> (дата звернення: березень 2025).
188. Controversias entre la arquitectura y el derecho de autor. OMPI. Derecho de autor. 20.09.2011. URL: <https://www.wipo.int/es/web/wipo-magazine/articles/architecture--copyright-controversies-37854> (дата звернення: травень 2025).
189. Улітіна О. Правова природа фанфікшену. Фанфікшен як вид сучасного мистецтва. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 1. С. 11-15.
190. Cymer A. Ksero-architektura: inspiracja czy plagiat?. NEWSLETTER CULTURE.PL. 2018. URL: <https://culture.pl/pl/artykul/ksero-architektura-inspiracja-czy-plagiat> (дата звернення: січень 2025).
191. Boittiaux I. Cultes! Les plus insolites maisons de France. Beaux Arts Magazine. EN IMAGES. 27.06.2024. URL: <https://www.beauxarts.com/vu/culte-les-plus-insolites-maisons-de-france/> (дата звернення: лютий 2025).

192. Чурпіта Г. В. Спеціальні права автора твору образотворчого мистецтва. Право і суспільство. 2009. № 1. С.52-57.
193. Глотов С. О. Право автора в. право власника в контексті права доступу. Право України. 2023. вип. 2. С. 144–159.
194. Криволапов Б. М. Особливості захисту прав на твори образотворчого мистецтва. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2021. № 3. С. 47-51.
195. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/_25.html (дата звернення: лютий 2025).
196. Backes B. Architekturfotografie – das Recht vor der Linse. Architektenkammer Baden-Württemberg. 01.04.2020. URL: <https://www.akbw.de/berufspraxis/buerofuehrung/urheberrecht/architekturfotografie-das-recht-vor-der-linse> (дата звернення: травень 2025).
197. Греков Є. А. Авторське право на твори архітектури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. Київ, 2007. 22 с.
198. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту : монографія. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.
199. Порядок здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2007, № 903 : станом на 13.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: березень 2025).
200. Про прийняття національного стандарту ДСТУ-Н Б А.2.2-11:2014 "Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом" : наказ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.12.2014, № 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0393858-14#Text> (дата звернення: березень 2025).
201. Рекомендації щодо забезпечення правомірності створення та використання творів архітектури. Міністерство економіки, довкілля та

- сільського господарства України. Про Міністерство. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=33cec514-d70e-4df5-adbc-c9fba22daea8&title=RekomendatsiiSchodoZabezpechenniaPravomirnostiStvo renniaIVikoristanniaFotografichnikhTvoriv?skuvqnhvomwjzynr> (дата звернення: березень 2025).
202. Матвійчук В. К., Пилипенко С. А., Устименко Т. П. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності : навчальний посібник / ред.: І. С. Тімуш, Ю. В. Никітіна, В. П. Мироненко. Київ : Національна академія управління, 2014. 352 с.
203. Штефан О. О. Майнові права автора на твір. Право інтелектуальної власності : підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. О. Штефан та ін. ; ред.: О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 696.
204. Дмитришин В. Законодавчі новели щодо розпорядження правами інтелектуальної власності. Юридичний вісник. 2023. Вип. 2. С. 47–55.
205. Завальна Ж. В. Видавничий договір як вид авторського договору : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. Київ, 2002. 18 с.
206. Капіца Ю. М. Видавничий процес і авторське право. Наука України у світовому інформаційному просторі. 2019. Вип. 16. С. 59–72.
207. Дмитренко В. В. Договори у сфері інтелектуальної власності за законодавством України. Виклики юридичної науки та освіти: досвід країн ЄС та впровадження в Україні : колективна монографія / В. В. Ткаченко, П. В. Діхтієвський, Л. С. Гамбург. Рига : Baltija Publishing, 2020. С. 150 - 169. URL:<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/84/2172/4708-1>.
208. Яблокова О. І. До питання про вільне використання творів. Juris Europensis Scientia. 2021. вип. 3. С. 38–42.

209. Троцька В. Сутність вільного використання об'єктів авторського права та суміжних прав. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2014. № 4. С. 19 – 28.
210. Акулов Ю. Поняття вільного використання творів. Юридичний вісник. 2022. № 4. С.
211. Ващинець І. І. До питання про правову природу вільного використання об'єктів авторського і суміжних прав. Часопис Київського університету права. 2023. № 4.
212. Тарнопольська І. П. Способи використання творів, як об'єктів інтелектуальної власності: цивільно-правовий аспект. Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи» : матеріали IV Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції, Київ, Україна, 5 груд. 2019. Київ : КНУТД, 2019. С. 468–471.
213. Токарева В. О. Сумлінне використання та похідні твори в сучасному мистецтві. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). Ч. 1. С. 121-125.
214. Тарасова І. В. Виключні майнові права авторів похідних літературних творів. Право та інновації. 2014. № 1–2 (5–6). С. 51-58.
215. Мироненко Н., Ряботягова Л. Твір архітектури як об'єкт договірних відносин. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2013. № 6. С. 10-18.
216. Тарасенко Х. Ю. Право на використання об'єктів інтелектуальної власності у сфері архітектури. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Вип. 70. С. 203-209.
217. Штефан А. С. Принципи авторського права. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 1. С. 129-138.
218. Якубівський І. Є Використання твору в авторському праві України. Право та інновації. 2015. № 4 (12). С. 65-71.
219. Використання. Словник UA. Портал української мови та культури. URL:
<https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>(дата звернення: травень 2025).

220. Бондаренко С., Кожарська І. Право інтелектуальної власності : підручник. Київ : Ін-т інтел. власн. і права, 2008. 416 с.
221. Полікарпов А. Авторське право на літературні твори: особливості захисту. Polikarpov.legal. Блог. 26.12.2024. URL: <https://polikarpov.legal/blogposts/avtorske-pravo-na-literaturni-tvori-osoblivosti-zahistu/> (дата звернення: березень 2025).
222. Про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва : Директива Європейського Парламенту і Ради від 27.09.2001, № 2001/84/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01#Text (дата звернення: березень 2025).
223. Глушко Ю. Ю. Креслення : навчальний посібник. Київ : Ресурсний центр ГУРТ, 2019. 108 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/04/28/6kreslennya.pdf> (дата звернення: січень 2026).
224. Вечерський В. В. Ескіз (архітектура). Велика українська енциклопедія. 19.10.2023. URL: [https://vue.gov.ua/%D0%95%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B7_\(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0\)](https://vue.gov.ua/%D0%95%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B7_(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0)) (дата звернення: березень 2025).
225. Архітектурна модель. Словник. URL: <https://tepassport.com.ua/ua/terminy/arhitekturna-model/#:~:text=%D0%90%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%20%2D%20%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%8E%20%D0%B2%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B1%D1%96%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B>

- [В%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B8](#) (дата звернення: січень 2026).
226. Вечерський В. В. Макет (архітектура, будівництво). Велика українська енциклопедія. 10.02.2023. URL: [https://vue.gov.ua/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_\(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0,%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE\)](https://vue.gov.ua/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0,%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE)) (дата звернення: березень 2025).
227. Штефан О. Право слідування в Україні та інших країнах світу. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 5. С. 3-14.
228. Ochranná organizace autorská - sdružení autorů děl výtvarného umění, architektury a obrazové složky audiovizuálních děl. URL: <https://www.ooas.cz/> (дата звернення: березень 2025).
229. Островський С. Захист прав архітектора при реконструкції та реставрації творів архітектури. Цивільне судочинство України на шляху до євроінтеграції : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професорів Михайла Штефана та Павла Заворотька, Київ, Україна, 17 трав. 2024 / ред. Ю. Д. Притики. Київ : ВД «Декор», 2024. С. 165–170.
230. Склад та зміст проектної документації на будівництво : державні будівельні норми України від 10.01.2014, № А.2.2-3:2014. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3192355188719486804?doc_type=2 (дата звернення: лютий 2025).
231. Реконструкція чи реставрація?. Dergbud.org.ua. URL: <https://dergbud.org.ua/lectur/306-reconstrykcia-chi-restavracia.html> (дата звернення: лютий 2025).
232. Cass. civ. [ord.], sez. I, 11-06-2018, n. 15158. URL: https://www.robortocaso.it/wp-content/uploads/2023/02/Cass.-civ.-ord.-sez.-I-11-06-2018-n.-15158_De.co.-c-Arechi-copia.pdf (дата звернення: лютий 2025).

233. Achour G. Práva autora architektonického díla. Achour & Partners. 15.05.2021. URL: <https://www.achourpartners.com/pub/prava-autora-architektonickeho-dila/> (дата звернення:квітень 2025).
234. Weiß F. Urheberrecht für Architekten: Wann sind Pläne und Modelle geschützt?. Ratgeberrecht. 24.06.2025. URL: <https://www.ratgeberrecht.eu/aktuell/urheberrecht-fuer-architekten/> (дата звернення:січень 2026).
235. Спесивцева О. Знімок чи запис екрану: чи порушують авторські права?. Центр демократії та верховенства права. 21.12.2023. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/znimok-ta-zapys-ekranu/> (дата звернення: січень 2025).
236. Shaffer M.-E. Droit d’auteur : des œuvres sous protection. Magazine Esquisses. 2022. Т. 32, вип. 4. URL: <https://www.oaq.com/devoirs-de-larchitecte/aide-a-la-pratique/droit-dauteur-des-oeuvres-sous-protection/> (дата звернення: березень 2025).
237. Noel W. Annexe A : Droit d’auteur et architectes. Royal Architectural Institute of Canada. 2019. URL: <https://chop.raic.ca/fr/appendix-a-copyright-and-architects#:~:text=Droit%20d’adaptation,servir%20%C3%A0%20de%20nouvelles%20fins> (дата звернення: березень 2025).
238. L’architecte peut-il utiliser librement les photos d’un bâtiment qu’il a conçu ?. Ordre des architectes. Droits et obligations des architectes. 16.05.2024. URL: <https://www.architectes.org/larchitecte-peut-il-utiliser-librement-les-photos-dun-batiment-quil-concu-90953#:~:text=16%20mai%202024-,L’architecte%20peut%20utiliser%20librement%20les%20photos%20d’un%20ob%20%C3%A2timent,ma%20%C3%A9tre%20d’ouvrage%20en%20amont> (дата звернення: березень 2025).
239. Wolf M. Conseils pour la photographie de paysage: Les 5 règles de Michael Wolf pour les photos urbaines. Format. 2016. URL: <https://www.format.com/fr/magazine/resources/photographie/michael-wolf-landscape-photography-tips> (дата звернення: березень 2025).

240. Wright F. L. Architecture et jeux vidéo : encore le moyen âge ?. Chroniques d'architecture. Au fil de l'eau. 20.09.2016. URL: <https://chroniques-architecture.com/architecture-et-jeux-video-encore-le-moyen-age/> (дата звернення: березень 2025).
241. Спесивцева О. Свобода панорами в Україні: як фотографувати архітектуру та не порушити закон?. Центр демократії та верховенства права. 18.07.2023. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/svoboda-panoramy-v-ukrayini/#:~:text=%D0%A2%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D1%80%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%2C%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%96,%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8F%D1%85> (дата звернення: січень 2025).
242. Полікарпов А. Комерційне використання творів: як не порушити закон?. Polikarpov.legal. Блог. 05.12.2024. URL: <https://polikarpov.legal/blogposts/komerczijne-vikoristannya-tvoriv-yak-ne-porushiti-zakon/> (дата звернення: березень 2025).
243. Ваганова І. М. Договір в римському праві та в сучасному цивільному праві України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 2. С. 47-50.
244. Кедя Ю. О. Договірне регулювання створення та використання об'єктів авторського права в Україні та Франції: дис. докт. філ.: 081 – Право. Київ, 2024. 297 с.
245. Про основи містобудування : Закон України від 16.11.1992, № 2780-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12/ed20121118#Text> (дата звернення: квітень 2025).
246. Греков Є. Твори містобудування в системі об'єктів містобудування України. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2011. № 2. С. 39-46.

247. Лукасевич-Крутник І. С. Договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2011. 206 с.
248. Шимон С. І., Лупало О. А. Правовий режим службового твору як об'єкта авторських прав: законодавчі новели. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 156-159.
249. Ізбаш О. О. Правове регулювання співавторства. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 52. С. 343-352.
250. Суханов Е. А. Цивільне право : підручник : у 4 т. 2008. Т. 2 : Речове право. Спадкове право. Виключні права. Особисті немайнові права. URL: <https://uport.inf.ua/soavtoryi-kak-subyektyi-avtorskogo.html> (дата звернення: березень .2025).
251. Островський С. Забезпечення прав архітектора при створенні творів комерційної архітектури. Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності: сучасні виклики і тенденції розвитку. Секція 6. «Управління проектами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 21–22 березня 2024 р.) / за науковою редакцією Мироненко Н. М., Штефан О. О.; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2024. С. 119-123.
252. Франчайзинг: поняття, види, форми. Договір франчайзингу. Освіта.уа. Право. 19.09.2010. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9649/> (дата звернення: березень 2025).
253. Elaborer l'architecture commerciale d'une unité franchisée. Toute la Franchise. Franchiseurs : les clés. 12.03.2019. URL: <https://www.toute-la-franchise.com/article-retroplanning-622-elaborer-l-architecture-commerciale-d-une-unite-franchisee.html> (дата звернення: березень .2025).
254. Ritchie Ian. Looking at glass through the eyes of vitruvius in a society besotted with technology. London. 2012. URL: <https://www.ritchie.studio/wp->

<content/uploads/2012/12/glass-supper-lecture-text-v4-illustrated-.pdf> (дата звернення: березень 2025).

255. Воліна Т. Навіть якщо твір породить штучний інтелект, автором може бути лише людина. Закон і бізнес. 14.07–20.07.2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/133716.html> (дата звернення: травень 2025).
256. Кметик-Подубінська Х.І. Твір архітектури як об'єкт авторського права. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 101-105
257. Мазуренко С. В. Правова охорона творів архітектури: міжнародний досвід. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 52-58.
258. Зеленюк, Л. О. Авторське право на твори архітектури. Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (17 травня 2019 р.). За заг. ред. О.В. Черевка, О.П. Орлюк. С. 65-71
259. Рябченко Ю. Оригінальність твору: законодавчі новації та перспективи їх реалізації. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. №. 1-2. С. 25–33.
260. Клейменова С.М. Співвідношення понять «оригінальність» та «творчість» як ознаки об'єктів авторського права. Вісник Одеського національного університету. 2023. Вип. 2(37). Т. 25. С. 7-9.
261. Кулініч О., Кондик Д. Стандарт оригінальності в авторському праві ЄС та України: порівняльний аспект. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2024. Вип. 1 (127). С. 24-38.
262. Єсіпович М., Євстіфеев М. Новий закон про авторське право в Україні. Що змінилось?. AIN.UA. Новини. 17.01.2023. URL: <https://ain.ua/2023/01/17/novyj-zakon-pro-avtorske-pravo-shho-zminylos/> (дата звернення: квітень 2025).
263. Тарасенко Х. Охорона прав інтелектуальної власності у сфері будівництва : дис. ... д-ра філософії у галузі 081 Право / Львівський національний університет імені І.Франка. Львів, 2022. 243 с.

264. Бабенко В. А., Давиденко К. О. Авторське право на проєкт в архітектурних конкурсах. Український журнал будівництва та архітектури. 2021. № 1(001). С. 26-34.
265. Островський С. Архітектурний проєкт як об'єкт авторського права. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2024. № 1. С. 14-24.
266. Соболев Ю. Що таке будівництво та які будівельні роботи відносяться до робіт, що потребують отримання дозвільних документів та які будівельні роботи виконуються без отримання дозвільних документів?. ITERA LEX. Блог. URL: <https://iteralex.com.ua/%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D1%82%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96/> (дата звернення: квітень 2025).
267. Порядок затвердження проєктів будівництва і проведення їх експертизи: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2011 р. № 560. Офіційний вісник України. 2011 р. № 41. С. 69. Ст. 1674.
268. Дроб'язко В. С. Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 512 с.
269. Щерба С.П., Щедрін В.К., Заглада О.А. Філософія: навч. Посібник. Київ: МАУП, 2004. 216 с.
270. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація Навчально-методичний посібник. К. : НАДУ, 2008. 184 с.
271. Judgment of the Court (Third Chamber) 12 September 2019. Case C 683/17. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=217668&pageIndex=0&doclang=EN> (дата звернення: квітень 2025).
272. Judgment of the Court (Fifth Chamber) 11 June 2020. Case C 833/18. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=227305&doclang=EN> (дата звернення: квітень 2025).

273. Cass. 1e civ. 6 mars 1979, SARL Le Mas Provençal / Carlier ; Cass., 1ère civ., 12 novembre 1980, n° 79-13.544. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007003025> (дата звернення: квітень 2025).
274. Décision de la Cour suprême n° 12/1995, datée du 28 janvier 1995 [ECLI:ES:TS:1995:359]. URL: <https://www.poderjudicial.es/search/AN/openDocument/9888704d7512e027/20040313> (дата звернення: липень 2025).
275. Cour de cassation, civile, Chambre commerciale, 18 novembre 2008, 07-17.632, Inédit. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000019782126> (дата звернення: червень 2025).
276. Cour de Cassation, Chambre civile 1, du 5 juillet 2006, 05-15.235, Publié au bulletin. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007055536> (дата звернення: квітень 2025).
277. CA Paris, 4e ch. A, 22 mai 1996, Société Governor et J.-M. Wilmotte/Dubois, ville de Lyon et ville de Caen : Gaz. Pal., 4 décembre 1996. URL: https://docplayer.fr/3622360-6-e-numero-janvier-fevrier-2010.html#google_vignette (дата звернення: травень 2025).
278. CA Versailles, 1re ch., 4 avril 1996, SA Facebat/Sirvin : JCP éd. G, 1996, II, 22741. URL: https://docplayer.fr/3622360-6-e-numero-janvier-fevrier-2010.html#google_vignette (дата звернення: квітень 2025).
279. CA Rouen, 2e ch. civ., 26 juin 1997, SCPA JAPAC/SARL Duval-Raynal. URL: https://docplayer.fr/3622360-6-e-numero-janvier-fevrier-2010.html#google_vignette (дата звернення: квітень 2025).
280. CAA Nantes, 4e ch., 27 décembre 2002, n°00NT01443, ville de Cholet. URL: https://docplayer.fr/3622360-6-e-numero-janvier-fevrier-2010.html#google_vignette (дата звернення: серпень 2025).
281. Tassi J. Les décisions en propriété intellectuelle relevées par Jérôme TASSI en mars et avril 2020. Avocat.fr. Blog de Me Jérôme TASSI. 12.05.2020. URL: <https://consultation.avocat.fr/blog/jerome-tassi/article->

- 34897-les-decisions-en-propriete-intellectuelle-relevees-par-jerome-tassi-en-mars-et-avril-2020.html (дата звернення: квітень 2025).
282. Островський С. Використання штучного інтелекту при створенні творів архітектури, як новий інструментарій архітекторів. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності (12.10.2023, м.Київ) : ел. збірник / КНУ імені Т. Шевченка, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, УКРНОІВІ. Київ, 2023.С. 222-226.
283. What is parametric architecture?. Smc2 mag. 25.07.2022. URL: <https://www.smc2-construction.co.uk/what-is-parametric-architecture/> (дата звернення: травень 2025).
284. Accélérez la livraison de vos meilleures conceptions avec la conception générative. Solutions Logicielles CAO. URL: <https://www.ptc.com/fr/technologies/cad/generative-design> (дата звернення: липень 2025).
285. Les logiciels BIM : une solution pour améliorer le monde de l'architecture, de l'ingénierie et de la construction (AEC). Acca Software. URL: https://www.accasoftware.com/fr/logiciel-bim?_gl=1*18qhhav*_ga*NTk4MDIyMjUuMTY5NTg4OTk0OA..*_ga_K4Y50QD36K*MTY5NTg5MDA5MS4xLjEuMTY5NTg5MDE4MC4wLjAuMA (дата звернення: березень 2025).
286. Vous cherchez un logiciel de rendu architectural 3D pour représentations photoréalistes et professionnelles de vos projets en très peu de temps? Acca Software. URL: https://www.accasoftware.com/fr/logiciel-rendu-architectural-3d?_gl=1*treh8c*_ga*NTk4MDIyMjUuMTY5NTg4OTk0OA (дата звернення: лютий 2025).
287. Réalité virtuelle et réalité augmentée : quelles différences? Yeeply. URL: <https://fr.yeeply.com/blog/realite-virtuelle-et-realite-augmentee/> (дата звернення: березень 2025).

288. Gossé M. L'architecture survivra-t-elle à l'intelligence artificielle?. Aemagazine. weblog. 05.04.2023. URL: <https://aemagazine.ma/rene-magritte-larchitecture-survivra-t-elle-a-lintelligence-artificielle/> (дата звернення: квітень 2025).
289. У Великобританії створили будинок, що змінює свою форму. Dom.ukr.bio. news. URL: <https://dom.ukr.bio/ru/news/12577/#:~:text=David%20Ben%20Grunberg%20%D0%B8%20Daniel%20Woolfson%20%D0%B8%D0%B7,%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BA.%20%D0%98%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%20House%20For%20All%20Season> (дата звернення: квітень 2025).
290. Гнатюк М. Різниця між будівля і споруда. Dovidka.biz.ua. URL: <https://dovidka.biz.ua/riznitsya-mizh-budivlya-ta-sporuda/> (дата звернення: серпень 2025).
291. Борщевський І. В. Договір найму (оренди) нерухомого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. Одеса, 2004. 204 с.
292. Про енергетичну ефективність будівель : Закон України від 22.06.2017, № 2118-VIII : станом на 03.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (дата звернення: серпень 2025).
293. Класифікатор будівель і споруд НК 018:2023 затверджений Наказом Міністерства економіки України від 16 травня 2023 р. № 3573. Видання офіційне. К.: Мінрегіон України, 2023. 17 с.
294. Рабчинська Л. Будівлі і споруди, що використовуються у сфері господарювання: поняття та основні ознаки. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченко. 2010. Вип. 82. С. 102-104.
295. Котеньова З. І. Архітектура будівель і споруд: Навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2007. 170 с.

296. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна»: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442. Урядовий кур'єр. 10.11.2004. № 214.
297. Витвір. Getidiom.com. Український словник. URL: <https://getidiom.com/dictionary/ukrainian/%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B2%D1%96%D1%80> (дата звернення: березень 2025).
298. Тетера П. Найнеймовірніші мости. Rope Park. Цікаве. 13.04.2023. URL: [https://rope-park.com/najnejmovirnishi-mosti/#:~:text=%D0%9C%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B1,%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2\)%20%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%20Canopy%20Tours](https://rope-park.com/najnejmovirnishi-mosti/#:~:text=%D0%9C%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B1,%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2)%20%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%20Canopy%20Tours) (дата звернення: лютий 2025).
299. Ostrovsky S. V. Criteria for recognizing a building as a work of architecture: a comparative legal analysis. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars* (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 64-67.
300. Апеляційна справа щодо вимоги судової заборони відносно порушення авторських прав Greniedine. Take-ip.com. URL: <https://share.google/DQm68XjNgr3OU3KAP> (дата звернення: 02.03.2025).
301. Петиція про тимчасову заборону авторського права Noguchi Room. Take-ip.com.. URL: <https://share.google/19imIAJZAE4zxeqgu> (дата звернення: березень 2025).
302. Криволапов Б.М., Тесленко Н.В. Порушення авторського права як актуальна проблема для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 124 (1). С. 85–93.
303. Санакаєва Ю. Є. Захист авторських і суміжних прав в Україні та Сполучених Штатах Америки. *Вчені записки ТНУ імені В.І.*

- Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. № 2. Т. 31 (70). Ч. 1. С.112-116.
304. Бежевець А. М. Гребенчук А. І. Найбільш поширені порушення авторського права і суміжних прав в Україні та способи захисту від них. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 49-51
305. Нікулеско Д., Серета О. Судова практика з порушення авторського права. Attorneys.ua. Судова практика. 29.06.2023. URL: <https://attorneys.ua/publication/sudova-praktyka-z-porushennya-avtorskogo-prava/> (дата звернення: квітень 2025).
306. Штефан О. О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 6. С. 3-14.
307. Штефан А. С. Камкординг, кардшейрінг, піратство: законодавчі новели щодо видів порушень авторського права і суміжних прав. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 3. С. 12–17.
308. Грабовська Г.М., Зуєва В.О. До питання визначення плагіату. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 4. С. 104–108.
309. Кочина О. С. Порушення авторських прав у мережі Інтернет: правові проблеми та шляхи їх подолання. Нове українське право.2022. Вип. 4. С. 38-43.
310. Грігор'янц Г. І. Причини виникнення сучасного піратства в авторському праві і суміжних правах та його наслідки. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 229-233.
311. Ніколаєва О.В. Проблеми відповідальності автора, пов'язані зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 4. С. 200-204.
312. Штефан О. О. Цивільно-процесуальний захист суб'єктивного авторського права: теорія, законодавство, судова практика: монографія Тернопіль : Підручники і посібники, 2017. 543 с.
313. Золотар А.С. Захист прав на інтелектуальну власність в цифровому середовищі: дис. док-тор філософії. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2023. 193 с.

314. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інституті держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2006. 202 с.
315. Коваль И. Ф. Защита прав интеллектуальной собственности: учеб. пособие/; под общ. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН Украины Орлюк Е. П. ; Нац. акад. правовых наук Украины, НИИ интелект. собственности, Донец. нац. ун-т. К. : Лазурит-Полиграф, 2010. 299 с.
316. Jakub D. Autorskoprávní ochrana projektové dokumentace: znalostní posudky a licenční ujednání. ARROWS. novinky. 30.07.2025. URL: <https://www.arws.cz/novinky-v-arrows/autorskopravni-ochrana-projektove-dokumentace> (дата звернення: серпень 2025).
317. Когут Н. Д., Тарасенко М. В. Особливості захисту права на оригінальні твори мистецтва: історико-правовий аспект. Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 314-319.
318. Симонян Ю. Ю. Авторські права, які порушуються внаслідок плагіату. Митна справа. 2012. № 6 (84). Ч. 2. С. 152-155.
319. Петренко В. С. Поняття та види плагіату. Часопис цивілістики. 2013. Вип. 14. С. 128-131.
320. Штефан О. Плагіат: поняття, ознаки, відповідальність. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2011. № 6. С. 17-25.
321. Гаряєва Г. М., Селегей Р. С. Плагіат, як порушення авторського права. Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. Харків: НТУ "ХПІ". 2013. № 6 (980). С. 60-63.
322. Ульянова Г. О. Способи цивільно-правового захисту авторських прав при їх порушенні внаслідок плагіату. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 136–138.
323. Торгашова К. Проблематика розмежування плагіату та порушення у сфері авторського права і її відображення в судових прецедентах у сфері літературної творчості. Науковий журнал «Молодий вчений». 2021. № 6 (94). С. 72-75.

324. Якубівський. І. Є. Академічний плагіат як вид порушення академічної доброчесності. Нове українське право. 2023. № 4. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/522> (дата звернення: травень 2025).
325. Задарейко К. Що ж таке плагіат і чому його всі так не люблять?. Vydra.net.ua. 25.05.2023. URL: <https://www.vydra.net.ua/guide-publishers/strong-plahiat-u-dyzajni-problema-na-iaku-neobkhidno-zvernuty-uvahu-strong/> (дата звернення: травень.2025).
326. Сімсон О. Про плагіат та інтелектуальну власність у креативних індустріях. Рекламастер URL: <https://reklamaster.com/useful-materials/olga-simson-proplagiat-ta-intelektualnu-vlasnist-v-kreativnih-industriiah/> (дата звернення: липень 2025).
327. Бурич Л. Юридичні правила гри для творчих професій: плагіат чи натхнення?. Medium. Follow publication. Червень 2020. URL: <https://medium.com/digilaw-ukraine/%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B8-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9-%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%96%D0%B0%D1%82-%D1%87%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D1%82%D1%85%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-2ef17084a25c> (дата звернення: травень 2025).
328. Штефан О. Вирішення справ про плагіат: новели законодавства. Приватне право і підприємництво. 2023. № 23. С. 73-79.
329. Вечерський В. В. Архітектурний стиль. Vue.gov.ua. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8C (дата звернення: травень 2025).

330. Вечерський В. В. Барокко. Vue.gov.ua. URL: [https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE \(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0](https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE (%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0) (дата звернення: липень 2025).
331. Buschini L. En architecture, on peut s'inspirer du travail des autres. Tdg.ch. Droit d'auteur. 10.10.2020. URL: <https://www.tdg.ch/en-architecture-on-peut-sinspirer-du-travail-des-autres-534594816626> (дата звернення: травень 2025).
332. Kanella A. Progetti architettonici: quando si puo parlale di plagio (Cass. Civ. Ord. 1624/2023). Canellacamaiora. proprieta intellettuale. 23.05.2023. URL: <https://www.canellacamaiora.it/progetti-architettonici-quando-si-puo-parlare-di-plagio-cass-civ-ord-1674-2023/> (дата звернення: травень 2025).
333. Рішення від 30.09.2010 № 01/76-68 Господарського суду Волинської області. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/V035559> (дата звернення: березень 2025).
334. Островський С. Порушення прав архітектора зі сторони організаторів та замовників архітектурних конкурсів. Секція 6. «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»: збір. матеріалів VI Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 27–28 березня 2025 р.); НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2025. С. 55-59.
335. Про затвердження Порядку проведення архітектурних та містобудівних конкурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.1999 № 2137-99-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-99> (дата звернення: травень 2025).
336. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університетські наукові записки. 2013. № 1. С. 23-35.
337. Міжнародний відкритий архітектурний конкурс на кращу проєктну пропозицію торгового центру з готельним блоком Grand Hotel Lviv та

- конференц-залом по вул. Дорошенка, 2 у м. Львові. URL: <https://www.contest.com.ua/doroshenko/> (дата звернення: травень 2025).
338. Козакова О. Архітектурні конкурси у громадах: рекомендації щодо організації та проведення. URL: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/25bde41c967fdea91fe56fdd0235c0b6.pdf> (дата звернення: лютий 2025).
339. ДБН В.1.2-6:2021 «Основні вимоги до будівель і споруд. Механічний опір та стійкість» затверджені наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 30.12.2021 № 366 та наказами від 31.01.2022 № 22, від 08.04.2022 № 62, від 16.05.2022 № 72. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3074797473579927547?doc_type=2#:~:text=3.8%20%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%2C%20%D1%8F%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%8F%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F,%D1%82%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BB%D1%83%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%94%D1%8E%20%D0%B7%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BC (дата звернення: червень 2025).
340. Про страхування : Закон України від 18.11.2021, № 1909-IX : станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: червень 2025).
341. Коваль І. Ф. Проблеми страхування ризиків у сфері інтелектуальної власності. 25.12.2024. Платформа стратегічної та законодавчої аналітики. URL: <https://coordynata.com.ua/problemi-strahuvanna-rizikiv-u-sferi-intelektualnoi-vlasnosti> (дата звернення: червень 2025).
342. Лобова О. М. Теоретичні засади страхування інтелектуальної власності. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 16. С. 5-9.
343. Жилінська О., Вікулова А. Страхування інтелектуальної власності: світові тенденції та перспективи для України. Вісник Київського

- національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. №3. С. 19-25.
344. Фурса В., Гришкова М. Світовий досвід страхування результатів інтелектуальної діяльності та проблеми його застосування в Україні. Світогляд. 2011. №2. С. 30-33.
345. Петренко В. О. Фонарьова Т. А., Устінов А. А. Моделювання процесу страхування об'єктів права інтелектуальної власності. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2021. Т. 32(71), № 3. С. 55-61.
346. Вовк М. З. Інноваційні підходи до страхування авторських прав на програмне забезпечення: міжнародний досвід та національні перспективи. Академічні візії. 2024. Вип. 34. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1329/1201> (дата звернення: червень 2025).
347. Концепція проєкту Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності України до 2030 року, від 26 квітня 2024 року. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/Olena-ORLIUK_prez-26042024-web.pdf (дата звернення: серпень 2025).
348. Вірченко В. В. Сучасний інструментарій ризик-менеджменту інноваційно-підприємницької діяльності в умовах формування віртуальної економіки. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/4.pdf (дата звернення: червень 2025).
349. Драганова Д. С. Предумови страхування інтелектуальної власності. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/671c034c-a792-4fcd-9ff9-b5e16a0adc76/content> (дата звернення: липень .2025).
350. Матюшенко Ю. Проблеми страхування інтелектуальної власності в Україні. Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: перспективи публічно-приватного партнерства : матеріали III Міжнар. наук.-практ. форуму, 27 черв. 2017 р. : у 2-х ч. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – Ч. 2. – С. 98–102 (С. 98-99).

351. Гудзь Г. О. Особливості реалізації страхування інтелектуальної власності. Економіка. Фінанси. Право. 2025. № 4. С. 105-107.
352. Охріменко О. О. Страховий механізм захисту інтелектуального капіталу: зарубіжний і вітчизняний досвід. Економічний вісник НТУ «КПІ». 2010. С. 96–99.
353. Жилінська О. Страхування інтелектуальної власності: світові тенденції та перспективи для України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. Вип. 3. С. 19-25.
354. Béatrice Cohen. Protection par le droit d’auteur des plans d’architecte détenus par un maître d’ouvrage. Village-justice.com. Articles. URL: <https://www.village-justice.com/articles/sur-protection-par-droit-auteur-des-plans-architecte-detenus-par-maitre-ouvrage,48024.html#:~:text=L'architecte%20peut%20ainsi%20se,paiement%20des%20honoraires%20restant%20d%C3%BB> (дата звернення: червень 2025).
355. Assurance Professionnelle Architectes. URL: <https://www.maf.fr/assurance-professionnelle-architectes#:~:text=La%20MAF%20vous%20assure,le%20cadre%20de%20son%20activit%C3%A9> (дата звернення: вересень 2025).
356. Code des assurances. Legifrance.gouv.fr. Codes. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006073984/ (дата звернення: травень 2025).
357. Cour d’appel d’Amiens RG n° 23/00964. Courdecassation.fr. decision. 02.09.2024. URL: <https://www.courdecassation.fr/decision/66d6a62ff26600b42a6eddee> (дата звернення: травень 2025).
358. Loi n° 77-2 du 3 janvier 1977 sur l'architecture. Legifrance.gouv.fr. Codes. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000522423> (дата звернення: травень 2025).

359. Code civil. Legifrance.gouv.fr. Codes. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: вересень 2025).
360. Décret n°80-217 du 20 mars 1980 portant code des devoirs professionnels des architectes. Legifrance.gouv.fr. Loda URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000519770> (дата звернення: травень 2025).
361. Loi n° 78-12 du 4 janvier 1978 relative à la responsabilité et à l'assurance dans le domaine de la construction. Legifrance.gouv.fr. Loda URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000522720> (дата звернення: серпень 2025).
362. La responsabilité professionnelle. Architectes.org. L'installation professionnelle. 01.05.2024. URL: <https://www.architectes.org/la-responsabilite-professionnelle-93249> (дата звернення: травень 2025).
363. La responsabilité civile professionnelle : pour quoi et pour qui? Generali.fr. Dossier. URL: <https://www.generali.fr/professionnel/dossier/responsabilite-civile-professionnelle/#:~:text=Que%20couvre%2Dt%2Delle%20exactement,pour%20les%20prestations%20de%20services> (дата звернення: травень 2025).
364. Jardin M. Construire une maison : les responsabilités de l'architecte. Blog-Maison-Jardin.fr. 02.09.2025. URL: <https://blog-maison-jardin.fr/construction/responsabilite-archi-maison/> (дата звернення: травень 2025).
365. Cour de cassation, civile, Chambre civile 3, 14 avril 2010, 09-65.475. Legifrance.gouv.fr. Juri. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000022108890/> (дата звернення: травень 2025).
366. Risques pénaux pour les architectes. Idesramboer.be URL: <https://idesramboer.be/fr/risques-penaux-pour-les-architectes/#:~:text=Mon%20assurance%20responsabilit%C3%A9%20professionnelle%20couvre,le%20personnel/ONSS/fisc> (дата звернення: липень 2025).

367. Cour de cassation, civile, Chambre civile 3, 30 mars 2023, 21-21.084. Legifrance.gouv.fr. Juri. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000047396005> (дата звернення: серпень 2025).
368. Henry J., Pottier F. Les deux volets de l'assurance des architectes.. Lexing. 09.03.2022. URL: <https://lexing.be/les-deux-volets-de-lassurance-des-architectes/> (дата звернення: червень 2025).
369. La Cour constitutionnelle. Arrêt n° 100/2007 du 12 juillet 2007. En cause: le recours en annulation des articles 2, § 4, et 9 de la loi du 20 février 1939 sur la protection du titre et de la profession d'architecte, tels qu'ils ont été rétablis par les articles 3 et 4 de la loi du 15 février 2006 relative à l'exercice de la profession d'architecte dans le cadre d'une personne morale, et de l'article 16, alinéa 2, de la loi du 15 février 2006 précitée, introduit par l'Ordre des architectes et autres. URL: <https://fr.const-court.be/public/f/2007/2007-100f.pdf> (дата звернення: червень 2025).
370. Loi relative à l'assurance obligatoire de la responsabilité civile décennale des entrepreneurs, architectes et autres prestataires du secteur de la construction de travaux immobiliers et portant modification de la loi du 20 février 1939 sur la protection du titre et de la profession d'architecte. 31 Mai 2017. URL: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2017053102&table_name=loi (дата звернення: червень 2025).
371. Loi relative à l'assurance obligatoire de la responsabilité civile professionnelle des architectes, des géomètres-experts, des coordinateurs de sécurité-santé et autres prestataires du secteur de la construction de travaux immobiliers et portant modification de diverses dispositions légales en matière d'assurance de responsabilité civile dans le secteur de la construction (aussi appelée : "Loi relative à l'assurance obligatoire de la responsabilité civile professionnelle dans le secteur de la construction"). 9 Mai 2019. URL: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2019050916&table_name=loi (дата звернення: серпень 2025).
372. La Cour constitutionnelle. Arrêt n° 28/2021 du 25 février 2021. En cause : le recours en annulation partielle de la loi du 9 mai 2019 «relative à l'assurance

obligatoire de la responsabilité civile professionnelle des architectes, des géomètres-experts, des coordinateurs de sécurité-santé et autres prestataires du secteur de la construction de travaux immobiliers et portant modification de diverses dispositions légales en matière d'assurance de responsabilité civile dans le secteur de la construction », introduit par l'Ordre des architectes et autres. URL: <https://fr.const-court.be/public/f/2021/2021-028f.pdf> (дата звернення: червень 2025).

373. Niedersächsisches Architektengesetz (NArchG) Vom 25. September 2017. URL: <https://voris.wolterskluwer-online.de/browse/document/34e2b695-a699-3e11-a6a8-f12108b9d699> (дата звернення: жовтень 2025).

374. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992, № 2694-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: вересень 2025).

375. Програма страхування відповідальності дизайнерів і архітекторів. URL: <https://colonnade.com.ua/news/30> (дата звернення: липень 2025).

376. Страхування відповідальності. Corporative-clients. 20.12.2017. URL: <https://exposk.com.ua/corporative-clients/strakhuvannia-vidpovidalnosti.html> (дата звернення: жовтень 2025).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Островський С. Архітектурний проект як об'єкт авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2024. № 1. С. 14-24.

DOI: <https://doi.org/10.33731/12024.300894>

2. Островський С. Плагіат творів архітектури – чи можливий? *Приватне право і підприємництво*. 2024. № 24. Ч. 1. С. 200-206.

DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.27>.

3. Островський С. Визначення суб'єктивного авторського права архітектора. *Приватне право і підприємництво*. 2025. № 25. С. 93-103.

DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.9>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Островський С. Використання штучного інтелекту при створенні творів архітектури як новий інструментарій архітекторів. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності (12 жовтня 2023 р., м. Київ): ел. збірник / КНУ імені Т. Шевченка, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, УКРНОІВІ. Київ, 2023. С. 222-226.

5. Островський С. Забезпечення прав архітектора при створенні творів комерційної архітектури. *Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності: сучасні виклики і тенденції розвитку*. Секція 6. «Управління проектами. Перспективи розвитку проектного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (, 21–22

березня 2024 р. м. Київ) / за науковою редакцією Мироненко Н. М., Штефан О. О.; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2024. С. 119-123.

6. Островський С. Захист прав архітектора при реконструкції та реставрації творів архітектури. *Цивільне судочинство України на шляху до євроінтеграції*. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професорів Михайла Штефана та Павла Заворотька (17 травня 2024 р., м. Київ)/За заг.ред.: Ю. Д. Притики. Київ: ВД «Декор», 2024. С. 165-170.

7. Ostrovsky S. V. Criteria for recognizing a building as a work of architecture: a comparative legal analysis. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars* (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 64-67.

8. Островський С. Порушення прав архітектора зі сторони організаторів та замовників архітектурних конкурсів. *Секція 6. «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»*: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (27–28 березня 2025 р., м. Київ.); Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2025. С. 55-59.